

ƏQLİ MÜLKİYYƏT

№01 2019

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ СОБСТВЕННОСТЬ

BİR ÇƏTİR
ALTINDA...

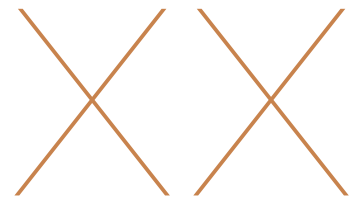
ƏQLİ MÜLKİYYƏT:

QLOBAL İNKİŞAFIN KREATORU

KAMRAN İMANOV

Azərbaycan
Respublikası Əqli
Mülkiyyət Agentliyinin
İdarə Heyətinin
sədri

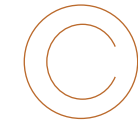
ərsdə ictimai-siyasi, iqtisadi və mədəni inkişaf dinamikası son dərəcə dəyişmişdir. Dəyişikliklərin alqoritmini müəyyən edən milli və dövlət maraqları sırasında əqli mülkiyyət sisteminin rolu əhəmiyyətli dərəcədə artmış və xüsusilə informasiya texnologiyalarının inkişafı ilə əlaqədar ictimai tərəqqini şərtləndirən ən vacib amillərdən birinə çevrilmişdir.

Əqli mülkiyyət idrakın, hüququn, daha geniş mənada mədə-

niyyətin təcəssümü olaraq yeni texnoiqtisadi biliklərin, global inkişafın kreatoru, yaradıcısı kimi çıxış edir və bütün iqtisadi mənzərənin dəyişməsinə töhfəsini verir. Bu mənzərə ictimai zənginliyin artmasında, cəmiyyətdə yaradıcı ruhun təntənəsində, yeni dəyərlərin yaranmasında və nəticə etibarilə dövlətlərin daha sürətli inkişafında, insanların rifahının yüksəlməsində təzahür edir.

Yeni dövrün əsas şüarı, məramı və inkişafın ilhamverici ideyası olan qloballaşma prosesi ziddiyyətli bir yoldur. Bəşəriyyətin vahidliyini təsbit edən qloballaşma ideyasının rüşeymlərini qədim əsatirlərdə, mifologiyada, dini dünyagörüşlərində görsək də əqlin, əqli mülkiyyətin məhsulu olan texnoloji nailiyyətlər Yer kürəsini həqiqətən də balaca qlobus şəklində təsəvvürümüzə canlandırır. Bu proses bir çox siyasi-ideoloji, humanitar, iqtisadi, eləcə də texniki və texnoloji platformaların yenidən dəyərləndirilməsinə rəvac vermiş, araşdırmalara yeni meydan açmış, neçə-neçə dərin zəka sahibini yaradıcı fəaliyyətə sövq etmiş, minlərcə əqli mülkiyyət obyektlərinin yaranmasına gətirib çıxarmışdır. Proses qarşılıqlı təsir və fayda ilə davam edir – texnologiya və investisiyalar kreativ fəaliyyətin vüsət almasını, bu isə öz növbəsində əqli mülkiyyət nəticələri üzərində texnoloji və iqtisadi yüksəlişi təmin edir.

Azərbaycan Respublikası bu günün beynəlxalq münasibətlər sisteminin palitrasında müstəqil dayanıqlı siyasi, iqtisadi və mədəni inkişaf modelini seçmiş, bəşəri yaradıcılığın gündəmini yeniləyən əqli mülkiyyət sisteminin özünəməxsus formasını yaratmışdır. Nədir bu özünəməxsusluğun səciyyəvi xüsusiyyətləri? Ümummilli lider Heydər Əliyevin zəkasının məhsulu olan konsepsiya, Prezident İlham Əliyevin davamlılıq və ardıcılıq strategiyası və bunların nəticəsi kimi – nəzəri və praktiki aspektlərinin mükəmməlliyi ilə seçilən, beynəlxalq normaları və milli xüsusiyyətləri özündə ehtiva edən qanunvericilik bazası, oturuşmuş və düşünülmüş islahatlar çərçi-

Azərbaycan tükənməz maddi və qeyri-maddi mədəni irs nümunələrinin məmləkətidir. Bizim üçün ənənə keçmişdən uzanan və bu günümüzü gələcəyə daşıyan körpüdür. Bununla yanaşı, ənənə daim keçmişin tərəqqisidir, eynilə bu günün tərəqqisi kimi bizim də nailiyyətlərimiz ölkənin gələcəyi üçün ənənəyə çevriləcəkdir.

vəsində inkişaf etdirilən institutlaşdırma və milli maraqlara qulluq edən dərin biliklərə əsaslanan peşəkar idarəolunma.

Bu gün Azərbaycanın əqli mülkiyyət sistemi BMT-nin ixtisaslaşmış qurumu olan Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının bütün əsas beynəlxalq müqavilələrinə qoşulmuş və ÜƏMT-nin tədbirlərində fəal mövqe nümayiş etdirən tərəfdaş kimi etibarlı nüfuz sahibinə çevrilmişdir. Azərbaycanın əqli mülkiyyət sistemi YUNESCO kimi mötəbər təşkilatda da xalqımızın milli-mədəni irsinin beynəlxalq səviyyədə qorunmasında fəal iştirak edir.

Azərbaycanın əqli mülkiyyət sisteminin fəaliyyəti və ÜƏMT-də qazandığı nüfuz, heç şübhəsiz ki, 5 qanundan və 100-dən artıq digər qanunverici aktlardan ibarət daim yenilənən etibarlı hüquqi bazaya əsaslanır.

Əqli mülkiyyət fəaliyyətinin məqsədi olan innovasiyaların sürətli inkişafı insanlarda əqli mülkiyyət hüquqlarına hörmətin artmasına, müxtəlif təlim və tədris mərkəzləri vasitəsi ilə bu sahə üzrə geniş bilgilər bazasının yaranmasına, iqtisadi inkişafı hədəfləyən məqsədlərə nail olmaq üçün əqli mülkiyyət nəticələrinin kommersionlaşdırılmasının zəruriliyinə, güclü kreativ sənayenin yaradılmasına, investisiyaların cəlb edilməsinə zəmin yaradılması baxımından vacib iqtisadi alətə çevrilməsinə nail olunmuşdur.

Əqli mülkiyyət sisteminə dövlətimizin göstərdiyi xüsusi diqqət və qayğının nəticəsidir ki, müasir təhdid və çağırışlara adekvat və tutarlı cavab verilməsi üçün möhkəm əsaslar və fürsət yaranmışdır. Axı, Azərbaycan tükənməz maddi və qeyri-maddi mədəni irs nümunələrinin məmləkətidir. Bizim üçün ənənə keçmişdən uzanan və bu günümüzü gələcəyə daşıyan körpüdür. Bununla yanaşı, ənənə daim keçmişin tərəqqisidir, eynilə bu günün tərəqqisi kimi bizim də nailiyyətlərimiz ölkənin gələcəyi üçün ənənəyə çeviləcəkdir.

Müxtəlif vaxtlarda əqli mülkiyyətin çeşidli sahələri ilə bağlı kitablar, broşürlər, bülletenlər nəşr olunsada, kütləvi informasiya vasitələrində çoxsaylı yazılar dərc olunsada, radio və televiziya silsilə verilişlər yayımlansada bu işdə bir pərakəndəlik vardı. Hazırda Agentliyin nəzdində təsis etdiyimiz “Əqli mülkiyyət” dərgisi də, düşünürəm ki, bu boşluğu dolduracaq.

Bu yolda redaksiya heyətinə, redaksiyanın elmi şurasına səmərəli əməkdaşlıq və uğurlu nəticələr arzu edirəm.

ƏDALƏT
MƏDƏDOĞLU

Baş redaktor

Dərginin əsas istiqaməti heç vaxt tükənməyən, hər zaman aktual və daima dinamik inkişafda olan əqli mülkiyyət sahəsidir.

RƏQƏMSAL MÜHİTDƏ KAĞIZ ÜZƏRİNDƏ DƏRGI

Hörmətli oxucular!

Sizin diqqətinizə Azərbaycan tarixində ilk olaraq işıq üzü görən əqli mülkiyyət sahəsinə aid eyni adlı dərginin birinci sayının təqdimatından ötrü qürur duyduğumu ifadə etmək istərdim.

Dərginin əsas istiqaməti heç vaxt tükənməyən, hər zaman aktual və daima dinamik inkişafda olan əqli mülkiyyət sahəsidir. Lakin müəllif hüquqlarının qorunması, patent və ixtiralar, əqli mülkiyyətlə bağlı elmi araşdırmalar, onların sosial və iqtisadi səmərəliliyi və s. kimi spesifik materiallarla yanaşı, dərgimiz həmçinin geniş oxucu kütləsinə hesablanan tariximizə, erməni plaqiatçılığına, mədəni irsimizə, vətəndaşlarda əqli mülkiyyət mədəniyyətinin və hüquqlarına hörmətin formalaşdırılmasına həsr olunan populyar və maraqlı mövzuları da işıqlandıracaq.

Ən başlıcası isə odur ki, bizim səhifələrimizin qəhrəmanları - öz fəaliyyətlərini Azərbaycanın iqtisadi və sosial inkişafına, elmi tərəqqisinə, maddi-mədəni irsimizin qorunmasına həsr edən peşəkarlar, mütəxəssislər, alimlər, dövlət adamları və sadə vətəndaşlar olacaq. Eyni zamanda maddi-mədəni irsimizə, folklor nümunələrimizə, Azərbaycan xalqının milli dəyərlərinə və tarixinə təcavüz edən anti-qəhrəmanlar da ifşa olunacaq.

Əziz oxucular!

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin səyi və dəstəyi nəticəsində ölkəmiz MDB və Şərqi Avropa məkanında qabaqcıl əqli mülkiyyət hüquqları sisteminə malik olan ölkələrdən birinə çevrilmişdir və "Əqli mülkiyyət" dərgisinin təsis edilməsi və işıq üzü görməsi də bu faktorla şərtləndirilir.

İnanırıq ki, rəqəmsal mühitdə ölkəmizdə əqli mülkiyyət sisteminin dinamik inkişafına kiçik də olsa töhfə verəcək dərgimizin kağız üzərində nəşri həmçinin bu istiqamətdə fəaliyyət göstərən qurum və mütəxəssislərin məsuliyyətini, sadə vətəndaşların bu sahəyə marağını daha da artıracaq. Artıracaq ki, dünyada vüsət alan yüksək texnologiyaların bəxş etdiyi imkanlar və dövlət başçısı Prezidenti İlham Əliyevin həyata keçirdiyi müasir dövrə uyğun islahatlar hesabına yeni rəqəmsal və sürətli informasiya mübadiləsi mühitində də hər bir azərbaycanlı özünü kifayət qədər komfortlu hiss etsin, Azərbaycan təkə yüksək texnologiyalar id-xalçısı kimi deyil, eyni zamanda bu texnologiyaların yarandığı bir məmləkət və onların ixracatçısı kimi dünyada tanınsın.

Bu yolda hamımıza uğur diləyirəm.

NATIQ İSAYEV

Azərbaycan Respublikası
Əqli Mülkiyyət Agentliyinin
Aparat rəhbəri

Müasir cəmiyyətdə mədəni-iqtisadi və sosial-siyasi problemlərin həlli daha çox onun intellektual potensialından və mədəni inkişaf səviyyəsindən asılıdır. Cəmiyyətdə dinamik inkişafın təmin olunması isə burada əqli mülkiyyətlə bağlı münasibətlərin sivil qaydada, ilk növbədə hüquqi baza əsasında tənzimlənməsini tələb edir.

MÜƏLLİF HÜQUQLARI

VƏ ONLARIN TƏMİNATI MƏSƏLƏLƏRİ

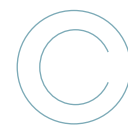
Azərbaycan öz dövlət müstəqilliyini bərpa edəndən sonra əqli mülkiyyət sahəsinin inkişafını təmin edən genişmiqyaslı işlər görülmüş, yaradıcılıq əməyinin nəticələrindən istifadənin tamamilə hüquqi müstəviyə keçirilməsi istiqamətində nəzərəcarpacaq addımlar atılmışdır. İlk növbədə qeyd etmək lazımdır ki, əqli mülkiyyət hüququ və onun qorunması haqqında müddə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında (30-cu maddə) öz əksini tapmışdır: “Hər kəsin əqli mülkiyyət hüququ vardır. Müəlliflik hüququ, ixtiraçılıq hüququ və əqli mülkiyyət hüququnun başqa növləri qanunla qorunur.” Bu müddə yaradıcılıq müstəqilliyini təmin etməklə təyinatından, dəyərindən və məzmunundan, habelə ifadə formasından və üsulundan asılı olmayaraq yaradıcılıq fəaliyyətinin nəticəsi olan həm açıqlanmış,

həm də açıqlanmamış, obyektiv formada mövcud olan bütün elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinin qorunmasına hüquqi təminat verir və obyektiv formada olan hər hansı yaradıcılıq nəticəsini qorumaqla yaradıcı şəxslərə mövzu, janr və forma seçimində tam azadlıq və müstəqillik imkanı yaradır.

Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqların obyektlərinin yaradılması və istifadəsi ilə bağlı münasibətlərin tənzimlənməsi məsələləri isə “Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda (bundan sonra “Qanun”) tapmışdır. Bu Qanun müəllif hüquqlarının qorunması və idarə edilməsi sisteminə əhəmiyyətli yeniliklər gətirməklə yanaşı, pozulmuş müəllif hüquqlarının müdafiəsi üzrə məhkəmə işlərinə baxılması məsələlərinə də prinsipal

səsi isə fonoqramların, ifaların, yayım təşkilatlarının verilişlərinin yaranması və istifadəsi ilə bağlı münasibətlərin tənzimlənməsindən söhbət gedir. İkinci hissədə tənzimlənen münasibətlər birbaşa müəllif hüquqları olmasa da, onunla sıx bağlı, əlaqəli olan hüquqlardır və deməli, hər ikisinin bir Qanunla tənzimlənməsi məqsədəuyğundur.

“Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu 5 bölmədən və 47 maddədən ibarətdir. Qanun Azərbaycanın mülki qanunvericiliyinin tərkib hissəsi olmaqla, onun normaları müstəsna olaraq aid olduğu sahə üzrə münasibətləri tənzimləyir. Yalnız mülki-prosessual xarakter daşıyan 44-cü maddənin və müki, inzibati və cinayət məsuliyyətini nəzərdə tutan qanunvericiliyə istinad edən 47-ci maddənin müddəaları istisna təşkil edir. Qanunun strukturu kifayət qədər dəqiq və məntiqli olduğuna görə, onun normaları müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar sahəsində hüquqi tənzimlənməni praktiki olaraq tamamilə təmin edir.

Müəllifin yaradıcılıq əməyinin nəticəsi olan əsər yalnız hər hansı bir obyektiv formada ifadə ediləndən sonra müəllif hüququnun obyektinə ola bilər.

dəyişikliklər etmişdir. Qanunun 1-ci maddəsinə əsasən, o, Azərbaycan Respublikası ərazisində elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinin (müəllif hüququ), habelə ifaların, fonoqramların, efir və ya kabel yayımı təşkilatlarının verilişlərinin (əlaqəli hüquqlar) yaradılması və istifadəsi ilə əlaqədar yaranan münasibətləri tənzimləyir.

Göründüyü kimi, bu maddənin birinci hissəsində müəllif hüququnun obyektinə olan elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinin yaradılması və istifadəsi ilə bağlı münasibətlərin, ikinci his-

dan, habelə ifadə formasından və üsulundan asılı olmayaraq, yaradıcılıq fəaliyyətinin nəticəsi olan həm açıqlanmış, həm də açıqlanmamış, obyektiv formada olan elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinə şamil edilir.

Buradan çıxan bir nəticəni qeyd etmək vacibdir ki, müəllifin yaradıcılıq əməyinin nəticəsi olan əsər yalnız hər hansı bir obyektiv formada ifadə ediləndən sonra müəllif hüququnun obyektinə ola bilər. Əlavə etmək yerinə düşər ki, müəllif hüququnun şamil edildiyi əsərlər yazılı, şifahi, səs, yaxud videoyazılma, təsviri, həcmli-fəzavi və digər formalarda ola bilər.

Müəllif hüququnun yaranması və həyata keçirilməsi üçün əsərin qeydə alınması, yaxud hər hansı başqa formada rəsmiləşdirilməsi tələb olunmur. Müəlliflik hüququ əsərin yaradılması anından yaranır. Lakin əsər müəllifləri onu müəlliflik hüququnun qüvvədə olduğu müddətdə müvafiq icra hakimiyyəti orqanında qeydiyyatdan keçirə bilər. Belə qeydiyyatdan keçirən hüquq sahibinə nümunəsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq edilmiş şəhadətnamə verilir. Mübahisə yaranan hallarda, digər sübutlar olmadıqda, qeydiyyat haqqında şəhadətnamə məhkəmə tərəfindən müəlliflik prezumpsiyası kimi tanınır.

Mövcud qanunvericilikdə artıq möhkəmlənmiş “müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqların müdafiəsi” anlayışı altında müəllif hüquqları və əlaqəli hüquqların tanınmasına, yaxud pozularkən bərpasına və ya bu hüquqlar mübahisə obyektinə çevrilərkən onların sahiblərinin mənafeələrinin müdafiəsinə yönəldilmiş məcburi tədbirlərin məcmusu başa düşülür.

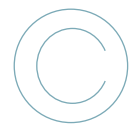

Bu tədbirlərin mövcud qanunvericilikdə kifayət qədər rəngarəng forma, vasitə və üsulları öz əksini tapmışdır və bunlar zərərçəkənlərə geniş müdafiə imkanları verir.

Müasir müəllif-hüquq qanunvericiliyi müəllif hüquqlarından istifadə ilə bağlı keçmişdə mövcud olan bir sıra müddəaları kökündən dəyişdirmiş, daha çox müəllif-istifadəçi münasibətlərini əsas götürməklə müəllif hüquqlarının qorunmasının və pozulmuş hüquqların bərpasının bir sıra yeni prinsiplərini gündəliyə çıxarmışdır. Təbii ki, belə vəziyyətdə pozulmuş müəllif hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı baxılan məhkəmə işlərində ədalətli qərarların qəbul edilməsi bu Qanunun və digər qanunvericilik aktlarına daxil edilmiş müəllif hüquqları və əlaqəli hüquqlarla bağlı müvafiq müddəaların nə dərəcədə tətbiq olunmasından və onların tələblərinə əməl edilməsindən çox asılıdır. Sözsüz ki, bəzi hakimlərin müəllif-hüquq qanunvericiliyinin tətbiqi sahəsində təcrübələrinin hələ kifayət qədər olmadığı bir vəziyyətdə müəyyən dərəcədə mübahisə doğura biləcək qərarların qəbul edilməsini də gözləmək olar. Yeri gəlmişkən, praktikada artıq belə hallara rast gəlmək mümkündür. Qeyd edilənləri nəzərə alaraq, qanunvericiliyin təhlilindən və son illərin müşahidəsindən doğan bəzi prinsip və nəticələrin müəllif hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı baxılan işlərdə nümunə kimi qəbul edilə bilməsi ehtimalını əsas götürərək, onları hakimlərin və digər maraqlı şəxslərin nəzərinə çatdırmağı məqsəduyğun hesab edirik.

Qanunla əsərdən sərbəst istifadə hallarına dair bir sıra məhdudluqların müəyyən edilməsi, Qanunda göstərilən xüsusi hal-

lar istisna olmaqla, əsərdən hər hansı formada və üsulla istifadəyə müstəsna hüququn müəllifə və ya əsərə müəlliflik hüququnun digər sahibinə məxsus olmasının (Qanunun 15-ci maddəsi) və həmin hüquqların müəllif müqaviləsi əsasında başqalarına verilə bilməsinin (Qanunun 30-cu maddəsi) təsbit edilməsi, müəlliflik hüququnun və əlaqəli hüquqların sahibləri, habelə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının yaratdığı qurum və əmlak hüquqlarını kollektiv əsasda idarə edən təşkilat-

Mübahisə yaranan hallarda, digər sübutlar olmadıqda, qeydiyyata haqqında şahadətnamə məhkəmə tərəfindən müəlliflik prezumpsiyası kimi tanınır.

ların müəllif hüquqlarını və əlaqəli hüquqları pozan və ya pozmaq təhlükəsi yaradan hərəkətlərin dayandırılmasını tələb etmək hüququna malik olması (Qanunun 44-cü maddəsi), həmçinin əsərdən hər hansı formada və üsulla istifadəyə görə müəllif qonorarının ölçülərinin müqavilə əsasında müəyyən edilməsi (Qanunun 31-ci maddəsi) onun prinsipial xüsusiyyətlərindən sayılır və mübahisəli hallarda bunların nəzərə alınması vacibdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, əqli yaradıcılıq məhsulları və onlardan istifadə ilə bağlı münasibətlər, mülki qanunvericiliyin prinsiplərinə əsasən, fiziki və hüquqi şəxslərin mülki hüquqlar və vəzifələr

doğuran hərəkətləri nəticəsində əmələ gəlir və təbii ki, mülki qanunvericiliklə tənzimlənir. Mülki hüquq və vəzifələr, onların müdafiəsi üzrə normalar öz əksini Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin (MM) 2-ci fəslində kifayət qədər geniş tapmışdır.

MM-nin 17-ci maddəsinə əsasən, bütün dövlət hakimiyyəti orqanları, yerli özünüidarə orqanları, siyasi partiyalar, ictimai birliklər, həmkarlar ittifaqları, fiziki və hüquqi şəxslər mülki hüquqlara hörmət bəsləməyə və onların müdafiəsinə kömək göstərməyə borcludurlar.

Qanunun 47-ci maddəsinə əsasən, bu Qanunla nəzərdə tutulmuş müəlliflik hüququnun və əlaqəli hüquqların pozulmasına görə Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinə uyğun mülki, inzibati və cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulur.

Mülki hüquqların məhkəmə müdafiəsi Azərbaycan Respublikası Mülki Prosesual Məcəlləsinin (MPM) müəyyənləşdirdiyi iş aidiyyətinə uyğun olaraq müvafiq məhkəmələr tərəfindən həyata keçirilir. MPM-nin 4.1-ci maddəsinə əsasən, bütün fiziki və hüquqi şəxslər özlərinin qanunla qorunan hüquq və azadlıqlarını, eləcə də maraqlarını qorumaq və təmin etmək məqsədilə qanunla müəyyən edilmiş qaydada məhkəmə müdafiəsindən istifadə etmək hüququna malikdirlər. Qanunun 45-ci maddəsində də göstərilir ki, müəlliflik hüququnun və əlaqəli hüquqların sahibləri öz hüquqlarının müdafiəsi üçün məhkəməyə müraciət edə bilərlər.

Pozulmuş müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqların bərpa edilmə proseduraları Azərbaycanda mövcud qanunvericilikdə nə-

zərdə tutulan aşağıdakı ümumi qaydalarla həyata keçirilir. Qanunun 44-cü maddəsinə əsasən, müəlliflik hüququnun və əlaqəli hüquqların sahibləri, habelə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının yaratdığı qurum və əmlak hüquqlarını kollektiv əsasda idarə edən təşkilatlar müəlliflik hüquqlarını və əlaqəli hüquqları pozan və ya pozmaq təhlükəsi yaradan hərəkətlərin dayandırılmasını tələb etmək hüququna malikdirlər. Həmin Qanunun 46-cı maddəsində qeyd olunur ki, pozulmuş müəlliflik hüququnun və əlaqəli hüquqların bərpasının təminatı üçün səlahiyyətli vəzifəli şəxslər və orqanlar Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktlarına uyğun lazımi tədbirləri görməlidirlər.

MM-nin 18-ci maddəsinə görə, mülki hüquqların müdafiəsi qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada və qanuna, ictimai qaydaya və əxlaqa zidd olmayan üsullarla həyata keçirilir.

Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlarla əlaqədar mübahisələrə baxılarkən praktikada daha çox mülki-hüquqi müdafiənin ümumi vasitələrindən (hüquqların tanınması, hüquqların pozulmasına dək mövcud olan vəziyyətin bərpa edilməsi və hüquqları pozan hərəkətlərin qarşısının alınması, zərərin əvəzinin ödənilməsi və s.) istifadə olunması mümkündür.

MM-nin 21.1-ci maddəsinə əsasən, “Zərərin əvəzinin ödənilməsinə tələb etmək hüququna malik olan şəxs ona vurulmuş zərərin əvəzinin tam ödənilməsinin tələb edə bilər, bu şərtlə ki, qanunda və ya müqavilədə zərərin əvəzinin daha az miqdarda ödənilməsi nəzərdə tutulmasın”.

Zərər dedikdə hüququ pozulmuş şəxsin hüququnu bərpa

etmək üçün çəkdiyi və ya çəkməli olduğu xərclər, əmlakından məhrum olması və ya əmlakının zədələnməsi (real zərər), habelə hüququ pozulmasaydı, həmin şəxsin adi mülki dövriyyə şəraitində əldə edəcəyi gəlirlər (əldən çıxmış fayda) başa düşülür (MM-nin 21.2-ci maddəsi).

Keçmiş sovet qanunvericiliyi müəllif qonorarının məcburi hədlərini (stavkalarını) müəyyən etdiyindən tərəflər qonorarın məbləğini hökumətin qonorar qərarları ilə müəyyən edilmiş maksimum miqdardan artıq göstərə bilmirdilər. Bu qayda hakimlərə yaxşı məlum olduğundan onlar məhkəmə işlərində daha çox konkret istifadə üsuluna görə qonorarın aşağı və yuxarı hədlərinə nə dərəcədə əməl olunması məsələsinə diqqət yetirir və qərar qəbul edərkən bu amili əsas götürürdülər.

Müasir Azərbaycan qanunvericiliyinə müəllif qonorarının ancaq minimum miqdarlarının müəyyən edilməsi haqqında müddəanın daxil edilməsi ilə (Qanunun 40-cü maddəsi) keçmişdə mövcud olan maksimum miqdarlar avtomatik olaraq ləğv olunmuş və qonorarın konkret məbləğinin müəyyən edilməsi məsələsi müəllif (və ya hüquq sahibi) və istifadəçinin ixtiyarına buraxılmışdır. Lakin burada bir istisna hal mütləq qaydada nəzərə alınmalıdır. İstifadəyə görə qonorar məbləği müəyyən edilərkən həmin məbləğ Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin müvafiq qərarı ilə müəyyən edilmiş minimum miqdarlardan az ola bilməz. Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, belə norma digər keçmiş sovet respublikalarının qanunvericiliyi üçün də xarakterik haldır.

Qanunun 28-ci maddəsinə əsasən, əsərdən istifadə ilə bağlı

müəyyən hüquqlar müəllif müqavilələri üzrə verilir və vərəsəlik qaydasında keçir. Lakin qeyd etmək vacibdir ki, burada söhbət ancaq müəllifin əmlak hüquqlarının keçməsindən gedir. Yəni müəllifin şəxsi (qeyri-əmlak) hüquqları bölünməz və özgəninkiləşdirilməz olub əmlak hüquqlarının kimə məxsus olmasından asılı olmayaraq ancaq müəllifə məxsus olur və əmlak hüquqları başqasına keçdikdə də müəllifdə qalır. Bu hüquqlar vərəsəlik üzrə də keçmir. Müəllifin vərəsələri ancaq şəxsi hüquqların qorunmasını həyata keçirə bilərlər. Vərəsələrin bu səlahiyyətləri müddətlə məhdudlaşdırılmır.

Qanunun 31-ci maddəsinə əsasən, müəllif müqaviləsində aşağıdakılar müəyyən olunmalıdır: əsərdən istifadə üsulları (belə müqavilə üzrə verilən konkret hüquqlar); hüquqların verildiyi müddət və ərazi; qonorarın məbləğlərinin və (və ya) əsərdən istifadənin hər növünə görə qonorarın məbləğlərinin müəyyən edilməsi qaydaları; ödəniş qaydaları və müddəti, həmçinin tərəflərin müəhlüm hesab etdikləri digər şərtlər.

Müəllif müqaviləsində başqa hal nəzərdə tutulmadıqda, həmin müqavilə üzrə verilən hüquqlar qeyri-müstəsna hüquqlar olur. Qanun keçmiş sovet qanunvericiliyindən fərqli olaraq, müəllif müqaviləsinin ancaq yazılı formasını məqbul sayır. Müəllif müqaviləsinin nümunəvi forması Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2 may 1997-ci il tarixli 38 nömrəli Qərarı ilə müəyyən edilmişdir.

Tərəflər müqavilə şərtlərini təsdiqləyəndən sonra həmin şərtlər ancaq qarşılıqlı razılıq əsasında dəyişdirilə bilər. Buna görə də müqavilə bağlandıqdan sonra

müəllif qonorarının müqavilədə göstərilmiş ölçülərinin tərəflərdən birinin tələbi ilə birtərəfli qaydada dəyişdirilməsi qanuni sayıla və yerinə yetirilə bilməz. Bununla yanaşı, nəzərə almaq lazımdır ki, müqavilə şərtlərinin qanunvericiliyə zidd olan müddəaları qüvvədə sayılmır. Məsələn, əsərdən konkret istifadə üsuluna görə qonorarın məbləği həmin istifadə üsuluna görə müəyyən edilmiş minimum miqdardan az ola bilməz.

Bir sıra hallarda tərəflər arasında müqavilə üzrə öhdəliklərin vaxtında yerinə yetirilməməsi ilə bağlı mübahisələr yaranır. MM-nin 442-ci maddəsinə əsasən, öhdəliyin icra edilməməsi dedikdə onun pozulması və ya lazımınca icra edilməməsi (vaxtında icra edilməməsi, mallarda, işlərdə və xidmətlərdə qüsurlarla və ya öhdəliyin məzmunu ilə müəyyənləşdirilmiş digər şərtləri pozmaqla icra edilməsi) başa düşülür.

Qeyd etmək lazımdır ki, müqavilə ilə nəzərdə tutulan qonorar məbləğinin ödənilməsi vaxtının ötürüldüyü hallara da praktikada tez-tez rast gəlmək olur. Əgər hər hansı istifadə üsuluna görə qonorar almaq hüququ müqavilə əsasında yaranmışdırsa və ödəniş faktiki olaraq müqavilə ilə nəzərdə tutulan müddətdə icra edilməmişdirsə, MM-nin 443.5-ci maddəsinə əsasən, kreditor ona öhdəliyin icrası üçün zəruri vaxt təyin edə bilər. Borclu bu müddətdə öhdəliyini icra etməzsə, kreditor öhdəliyin icrası əvəzinə vaxtın ötürülməsi ilə vurulmuş zərərin əvəzinin ödənilməsinə də tələb edə bilər. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, öhdəlik borclunun təqsiri olmadan baş vermiş hallar

nəticəsində icra edilməzsə, bu, gecikdirmə sayılmır.

MM-nin müvafiq maddələrinə uyğun olaraq, öhdəliyini icra etməyən borclu kreditora dəymiş zərərin əvəzinə ödəməyə borcludur. Borclunun üzərinə öhdəliyi pozmağa görə məsuliyyət qoyulmadığı halda bu qayda qüvvədə olmur.

MM-də və ya tərəflər arasında bağlanmış müqavilədə ayrı qayda nəzərdə tutulmayıbsa, dəymiş zərər müəyyənləşdirilərkən öhdəliyin icra edilməli olduğu yerdə kreditorun tələbini borclunun kö-

Qeyd olunan normalardan hansının tətbiq olunması mahiyyətə o deməkdir ki, ödəniş vaxtı keçmiş məbləğdən əlavə, zərərçəkənin həmin müddət ərzində itirdiyi qazanc da tutulmalıdır. Onun üsullarının müxtəlifliyinə baxmayaraq, bütün hallarda ödəniş yalnız vaxtı ötmüş müddətdə görə və məbləğə münasibətdə aparılmalıdır.

Bəzi hallarda müəllif hüququ ilə bağlı məhkəmə işlərində vurulmuş mənəvi zərəre görə kompensasiya ödənilməsi tələbi də qoyula bilər. Müəllif hüququ sahəsində mənəvi ziyan vurulması özünü əsasən müəllifin şəxsi hüquqlarının (Qanunun 14-cü maddəsi) pozulması şəklində göstərə bilər. Bu cür hüquq pozuntusunun yaranmasının tipik səbəbləri aşağıdakılar ola bilər: əsərdən özgə ad altında istifadə olunması (plagiat); əsərin məzmununun dəyişməsi, təhrif olunması və ya hər hansı digər formada yenidən işlənməsi; müəllifin adının göstərilməməsi, yaxud onun təxəllüsünün açılması; həmçinin müəllifin şərafət və ləyaqətinə xələl gətirən hər hansı digər hərəkətlərin edilməsi.

Şəxsi hüquqların pozulması ilə bağlı məhkəmə işlərinə baxılarkən mənəvi zərərin əvəzinin ödənilməsinin müqavilədənkənar öhdəliklər sırasına aid olduğu və müəllif müqaviləsi ilə müəyyən edilmədiyini nəzərə alınmalıdır. Əgər əsərin nəşri barədə bağlanmış müqavilə müddətində əsər çapdan çıxmamışdırsa, belə halda müəllif ona vurulmuş mənəvi zərərin əvəzinə kompensasiya ödənilməsinə yox, müqavilə ilə müəyyən olunmuş öhdəlikləri yerinə yetirilməsini, o cümlədən

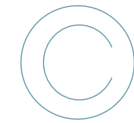
qonorar məbləğinin ödənilməsinə tələb edə bilər. Qanunvericilik əsaslı səbəb olmadan müqavilə öhdəliklərindən birtərəfli qaydada imtina etməyə yol vermədiyinə görə, vurulmuş zərərin əvəzinə ödəniləcək kompensasiya müəyyən edilərkən hüquqları pozan şəxsin günahının az və ya çox olması, həmçinin onun sonrakı hərəkəti də nəzərə alın bilər.

Mənəvi zərəre görə kompensasiya müəyyən edilərkən vurulmuş zərərin mahiyyətinin araşdırılması ilə yanaşı, hakimlərin mənəvi zərərin ölçüləri ilə bağlı iddianı tənqidi mövqedən qiymətləndirməsi də vacib amillərdəndir. Bir halda nəşriyyat əsərin tərcüməçisinin adını göstərməklə ona müəyyən mənəvi zərər vurmuş, lakin sonradan tərcüməçidən üzr istəmişdir. Aydın ki, belə halda mənəvi zərər müəyyən edilərkən bu fakt hüquq pozucusunun məsuliyyətini yüngülləşdirən amil kimi nəzərə alın bilər. Başqa halda elmi əsər tərcümədə nəşr edilərkən yenə də tərcüməçinin adı göstərilməmişdir və tərcüməçi hesab edir ki, onun elmi şöhrətinə zərər vurulmuşdur. Belə halda hakim elmi şöhrətin tərcümənin yox, elmi fikirlərin dərinliyi hesabına qazanılması amilini nəzərə almalıdır.

Qanunun 45-ci maddəsinə əsasən, məhkəmə müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar ilə əlaqədar mübahisələrə baxarkən mülki-hüquqi müdafiənin ümumi vasitələrindən başqa iddiaçının tələbi ilə aşağıdakılar barədə qərar qəbul edə bilər: 1) zərərin ödənilməsi əvəzinə pozuntuya yol verən şəxsdən müəlliflik hüququnun və əlaqəli hüquqların pozulması nəticəsində əldə etdiyi gəlirin tutulması; 2) zərərin

ödənilməsi və ya gəlirin tutulması əvəzinə 110 manatdan 55 min manatadək məbləğdə kompensasiya ödənilməsi.

Dəymiş zərərin əvəzinə hüquq pozucusunun əldə etdiyi gəlirin tutulması mülki hüququn praktikada yaxşı məlum olan adi tədbiridir. Zərərin ödənilməsi və ya gəlirin tutulması əvəzinə 110 manatdan 55 min manatadək məbləğdə kompensasiya ödənilməsi tədbiri isə müəllif-hüquq qanun-

Dəymiş zərərin əvəzinə hüquq pozucusunun əldə etdiyi gəlirin tutulması mülki hüququn praktikada yaxşı məlum olan adi tədbiridir.

vericiliyi və məhkəmə praktikası üçün yenidir.

Müəllif hüquqlarının pozucusu üçün nəzərdə tutulan həmin məsuliyyət tədbirləri mülki-hüquqi sanksiyalar sırasına aid olduğundan, onlar kompensasiya funksiyasını yerinə yetirir, yəni vurulmuş zərərin ödənilməsinə təmin edir. Qəbul edilən məhkəmə qərarının məqsədi təbii ki, belə vəziyyətdə daha çox hüquq pozucusunun cəzalandırılmasına yox, müəllif hüquqlarının sahibinin öz hüquqlarını sübut etməsinə və ona vurulmuş zərərin əvəzinə kompensasiya almasına xidmət edir, həmin tədbirlərə isə hüquq sahibinə dəymiş zərərin ekvivalenti kimi baxılır. Bu cür şərh 45-ci maddənin hüquq pozucusuna münasibətdə müəllifin

bu və ya digər cəza növünü seçməsinə müəyyən edən normasına aydınlıq gətirir.

Hüquq sahibinə vurulmuş zərər müvafiq sənədlərlə sübut edilərsə, hüquq pozucusunun gəliri tutula bilər. Adətən məhkəmə vurulmuş zərərin ölçülərini əvvəlcə şərti olaraq müəyyən edir, sonra isə iddiaçının düşdüyü zərərin miqdarından asılı olaraq məsuliyyət tədbiri tətbiq edir. Bununla belə, dəymiş zərər və qəbul edilən məsuliyyət tədbirləri arasında müəyyən uyğunluq olmasının nəzərə alınması vacibdir. Məsələn, əsəri müqaviləsiz 1 (bir) min nüsxə tirajla çap olunmuş müəllifin məhkəmədə 55 min manat məbləğində kompensasiya ödənilməsi iddiasını haqlı saymaq qeyri mümkündür, çünki tələb olunan ödəniş ən azı kitabın satışından əldə edilən gəlirə mütənasib olmalıdır. Hüquq pozucusunun günahlarını yüngülləşdirən müəyyən amillərin olduğu halda isə həmin kitabın satışından əldə edilən gəlirin müəyyən faizi həcmində (əgər müəyyən minimum normativlər varsa, ondan az olmamaq şərti ilə) kompensasiya ödənilməsi tələbini real saymaq olar. Hətta müəllifin ilkin iddiasını dəyişdirmədiyini halda belə, məhkəmə kompensasiya müəyyən edərkən bu amili nəzərə ala bilər.

Artıq qeyd etmişdik ki, Qanun müəllif hüquqlarının pozulması nəticəsində hüquq pozucusunun əldə etdiyi gəlirin tutulmasına əsas verir. Lakin praktikada bu norma tətbiq edilərkən müəyyən çətinliklərin meydana çıxması hallarına rast gəlmək mümkündür, çünki bəzən müəllif hüququnun pozulması ilə buraxılan nüsxələrdə (pirat nüsxələrdə) bir neçə əsər yazılır ki, onlardan da

Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqların bərpa edilmə prosedurları Azərbaycanın iştirak etdiyi beynəlxalq müqavilə iştirakçılarda da şamil edilir.

bir qismi topluya qanunvericiliyin tələblərinə uyğun qaydada daxil edilmiş olur. Məsələn, bir halda pirat hesab edilən nüsxələrdə orijinal əsərdən və tərcümədən istifadə edilmişdir. Orijinal əsərdən istifadəyə icazə alınmış, tərcüməçinin hüquqları isə pozulmuşdur. Belə halda tərcüməçinin kitabın satışından əldə edilən gəlirin tamamilə ona ödənilməsi tələbini real saymaq qeyri mümkündür və ona çatan gəlirin faizi ancaq xüsusi ekspertizanın göməyi ilə həll edilə bilər.

Qanunda hüquq pozucusunun və müəllif hüquqlarının sahibinin məsuliyyəti haqqında birbaşa deyilməsə də, Qanun mülki hüququn ümumi normalarına istinadları özündə saxlayır, buna görə də şübhə ola bilməz ki, müəllif hüquqlarının pozulması hallarına baxılarkən daha çox məsuliyyətin ümumi mülki-hüquqi prinsipləri tətbiq edilə bilər. Bu prinsiplər əsasında məsuliyyətin yalnız hüquq pozucusunun günahının olduğu halda yaranması, günahın formaları - qəsdən, yaxud ehtiyatsızlıq üzündən olması, zərərçəkənin günahının nəzərə alınması və s. amillərin müəyyən

edilməsi və qərar çıxarılməkən nəzərə alınması vacibdir.

Məhkəmə praktikasında belə vəziyyət də ola bilər ki, müəllif və nəşriyyat əsərdən istifadə ilə bağlı müqavilənin bütün əsas şərtləri, o cümlədən müəllif qonorarının məbləği barədə razılığa gəliblər. Həmin şərtlər müəyyən sənədlərdə öz əksini tapmışdır. Məsələn, müəllifin yazılı müraciəti, əsərinin çap edilməsinə razılığını bildirməsi və s. Lakin tərəflər arasında müqavilə yazılı şəkildə rəsmiləşdirilməmişdir. Əsər çapdan çıxdıqdan sonra müəllif tərəfindən hüquqlarının pozulması ilə bağlı müxtəlif iddialar irəli sürülməyə başlayıb.

Aydındır ki, belə halda müəllif hüququnun pozucusunun qəsdən hərəkət etdiyi qənaətinə gəlmək düzgün deyildir. Burada ya faktiki olaraq əsərin müqavilə əsasında istifadə olunduğu, ya da hüquq pozucusunun ehtiyatsızlıq formasında günahı olmaqla, müəllif hüquqlarının pozulması qənaətinə gəlmək mümkündür. Lakin bu halda tərəflərin hər ikisinin günahı olduğu nəzərə alınmalıdır. Üstəlik, məhkəmə nəşriyyatın təklif etdiyi qonorarın adətən bu cür əsərlərdən istifadəyə görə ödənilən müəllif qonorarının miqdarına uyğun olduğunu müəyyən edərsə, müəllifin ona əvvəllər göndüllü qaydada təklif olunan qonorardan imtina edib, onu xeyli müddət sonra məhkəmənin qərarı əsasında alması ilə əlaqədar düşdüyü zərərin ödənilməsinə tələb etmək ixtiyarı yoxdur.

Bununla yanaşı, Qanuna edilmiş dəyişikliyə əsasən, hüquq pozucusuna münasibətdə məhkəmə daha iki mülki-hüquqi sanksiya növünün tətbiq edilməsi barədə qərar çıxara bilər: 1) hüquq pozuntusunun ağırlıq dərəcəsi

və digər şəxslərin qanuni maraqları nəzərə alınmaqla məhkəmə qərarına əsasən pirat nüsxələrin surətinin çıxarılması (istehsalı) üçün istifadə edilmiş material və avadanlıqların müsadirə olunması; 2) pirat nüsxələrin hüquqları pozan tərəfə heç bir kompensasiya ödənilmədən məhkəmə qaydasında müsadirə olunması və ya məhv edilməsi.

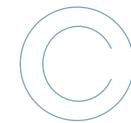
Əsərlərin pirat nüsxələri müsadirə edilərkən, iki cəhəti nəzərə almaq lazımdır. Birincisi, pirat nüsxələrdə artıq qeyd etdiyimiz kimi, istifadəsinə icazə alınmış əsərlər də ola bilər. Məsələn, tutaq ki, kompakt kassetdə yazılmış əsərlərdən yalnız biri müəllif hüquqlarının pozulması ilə, qalanları isə qanuni əsasda buraxılmışdır. Belə halda qərar qəbul edilərkən bütün tirajın müsadirə edilməsinin nə dərəcədə səmərəli, yaxud məqsədəuyğun olub-olmaması məsələsinə diqqət yetirmək lazım gələcəkdir. İkincisi, pozucusunun ümumi əmlak məsuliyyəti və zərərçəkənə dəymiş zərərin əvəzinə kompensasiya ödənilməsi Qanunun 45-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Bu məsuliyyət tədbirləri haqqında isə artıq yuxarıda danışılmışdır.

Məhkəmə zəruri hallarda iddianı təmin etmək məqsədi ilə MM-nin müvafiq maddələrində nəzərdə tutulan digər tədbirləri də görə bilər. Bu zaman iddianın təmin edilməsinin bir neçə növü tətbiq edilə bilər.

MPM-nin 157-ci maddəsinə əsasən, hakim işdə iştirak edən iddiaçı şəxsin ərizəsi ilə iddianı təmin etmək üçün tədbirlər görə bilər. İddianın təmin edilməsinə prosesin istənilən mərhələsində yol verilir. Qətnamənin gələcəkdə icrasını təmin etmək məqsədi ilə iddianı təmin etmək barədə haki-

min qəbul etdiyi qərardad müvafiqi xarakter daşıyır və işi qabaqcadan həll etmir.

MPM-nin 158-ci maddəsinə uyğun olaraq, iddianı təmin etmək üçün aşağıdakı tədbirlər görülməlidir: cavabdehdə və ya digər şəxslərdə olan cavabdehə məxsus əmlak üzərinə həbs qoymaq; müəyyən hərəkətləri etməyi cavabdehə qadağan etmək; mübahisə predmetinə aid olan müəyyən hərəkətləri etməyi başqa şəxslərə qadağan etmək; əmlakı həbsdən azad etmək haqqında iddia təq-

Azərbaycan qanunvericiliyi əqli mülkiyyət hüquqlarından irəli gələn iddialar üzrə müəllifləri və digər iddiaçıları dövlət rüsumu ödəməkdən azad etmişdir.

dim edildikdə əmlakın satılmasını dayandırmaq; borclu tərəfindən məhkəmə qaydasında qanuniliyi barəsində mübahisə edilən tələbin icra sənədi üzrə alınmasını dayandırmaq; icrası mübahisəsiz qaydada aparılmalı olan tutulmalar üzrə qanuniliyi iddiaçı tərəfindən məhkəmə qaydasında barəsində mübahisə edilən tələbin icra sənədi və ya digər sənəd üzrə alınmasını dayandırmaq.

Qeyd etmək lazımdır ki, müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqların yuxarıda göstərilən bərpa edilmə prosedurları Azərbaycan Respublikasının iştirak etdiyi beynəlxalq müqavilə iştirakçılarda da

şamil edilir.

MPM-nin 439-cu maddəsinə əsasən, əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin, xarici hüquqi şəxslərin və beynəlxalq təşkilatların pozulmuş və ya mübahisə edilən hüquqlarının və qanunla qorunan mənafelərinin müdafiəsi üçün Azərbaycan Respublikasının məhkəmələrinə müraciət etmək hüququ vardır və onlar Azərbaycan Respublikası vətəndaşları və hüquqi şəxsləri ilə bərabər prosessual hüquqlardan istifadə edir və prosessual vəzifələr daşıyırlar.

Qeyd etmək yerinə düşər ki, Azərbaycan qanunvericiliyi əqli mülkiyyət hüquqlarından irəli gələn iddialar üzrə müəllifləri və digər iddiaçıları dövlət rüsumu ödəməkdən azad etmişdir. Belə ki, "Dövlət rüsumu haqqında" Qanunun 9.1.4-cü maddəsinə əsasən, müəlliflik mübahisələri üzrə - müəlliflər, müəlliflik hüququ, ixtiralar, faydalı modellər, sənaye nümunələri, habelə əqli mülkiyyətin digər növlərinə dair hüquqlardan irəli gələn iddialar üzrə - iddiaçılar dövlət rüsumu ödəməkdən azad olunurlar. Həmçinin nəzərə alınmalıdır ki, MPM-nin 124.1-ci maddəsinə əsasən, "İşə baxılması ilə əlaqədar məhkəmənin çəkdiyi xərclər və iddiaçının ödəməkdən azad edildiyi dövlət rüsumu, iddia tələblərinin təmin edilmiş hissəsinə mütənasib olaraq dövlət mədaxilinə cavabdehdən alınır".

Azərbaycan Respublikasının mövcud qanunvericiliyində müəlliflik hüququnun və əlaqəli hüquqların pozulmasına görə yuxarıda göstərilən mülki-hüquqi tədbirlərlə yanaşı, cinayət məsuliyyəti də nəzərdə tutulur. Cinayət hərəkətinin obyektləri qanunla qorunan bütün müəllif və əlaqəli hüquqların dairəsi ilə müqayisə-

də məhduddur. Bu hüquqlardan müəlliflik hüququ və əsərdən və əlaqəli hüquqların obyektlərindən istifadə hüquqları, yəni müəllif və əlaqəli hüquqların sahiblərinə məxsus əmlak xarakterli bütün hüquqlar cinayət hərəkətinin obyektləri ola bilər. Açıqlama hüququnun və şərafət və ləyaqətinə hörmət edilməsi hüququnun pozulması cinayət əməli hesab olunmur.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin (CM) 165-ci maddəsi altına düşən cinayət əməli bir və ya bir neçə hərəkətdən ibarət ola bilər. Məsələn, müəlliflik hüququ və ya əlaqəli hüquq obyektlərindən qanunsuz istifadə etmə, yəni özgənin elmi, ədəbi, bədii və ya başqa əsərini öz adı ilə nəşr etdirmə və ya özgənin müəllifliyini başqa cür mənimsəmə; bu cür əsəri qanunsuz olaraq yenidən dərc etmə və ya yayma, habelə şərikli müəllifliyə məcbur etmə.

Bununla yanaşı, qeyd edilməlidir ki, belə əməllər maddi xarakter daşdığına görə onların törədilməsi hələ cinayət tərkibi yaratmaya da bilər. Yalnız bu hərəkətlər nəticəsində xeyli miqdarda ziyan vurulduğu halda cinayət tərkibi yaranır. Bu maddənin məqsədləri üçün “xeyli miqdar”da ziyan dedikdə min manatdan artıq olan məbləğ başa düşülür.

CM-nin 165-ci maddəsinə əsasən, müəlliflik hüququ və ya əlaqəli hüquq obyektlərindən qanunsuz istifadə etmə, yəni özgənin elmi, ədəbi, bədii və ya başqa əsərini öz adı ilə nəşr etdirmə və ya özgənin müəllifliyini başqa cür mənimsəmə, bu cür əsəri qanunsuz olaraq yenidən dərc etmə və ya yayma, habelə şərikli müəllifliyə məcbur etmə, əgər bu əməllər nəticəsində xeyli miqdarda ziyan vurulmuşsa — min manatdan iki

min manatadək miqdarda cərimə və ya üç yüz iyirmi saatdan dörd yüz səksən saatadək ictimai işlər ilə cəzalandırılır.

Eyni əməllər təkrar törədildikdə və ya qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs və ya mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədildikdə — iki min manatdan dörd min manatadək miqdarda cərimə və ya iki ilədək müddətə islah işləri və ya iki ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması və ya iki ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Müəllif hüquqlarının pozulması üzrə işlərin qaldırılmasının və məhkəmə qaydasında baxılmasının bir sıra prosessual xüsusiyyətləri vardır. Cinayət işinin qaldırılması üçün zərərçəkən tərəfindən məhkəməyə şikayət edilməli və qeyri-qanuni əməllərin kimin tərəfindən və nə vaxt törədildiyi, hüquq pozucusunun cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmasını sübut edən konkret hərəkətlər göstərilməlidir. Zərərçəkənin motivlərini az əhəmiyyətli olması səbəbindən diqqətdən kənar saxlamaq olmaz. Bununla belə, zərərçəkənin xahişinə əsasən cinayət işinin açıqlanmasından im-

tina prosessual qaydalara uyğun rəsmiləşdirilməlidir. Qeyd etmək lazımdır ki, müəllif hüquqlarının pozulması üzrə mülki işlərdən fərqli olaraq cinayət işlərinə zərərçəkənin və hüquq pozucusunun barışdığı hallarda xitam verilmir.

Müəllif hüququ və əlaqəli hüquqların müdafiəsinin xüsusi forması müdafiənin inzibati forması hesab olunur. İnzibati Xətalər Məcəlləsinin (İXM) 185-ci maddəsinə əsasən, müəlliflik hüququnu və əlaqəli hüquqları pozmağa görə, bu, az miqdarda ziyan vurduqda — pirat nüsxələr, həmçinin pirat nüsxələrin hazırlanmasında (istehsal edilməsində) və yayılmasında istifadə olunan materiallar, avadanlıqlar və hüquqpozmaya səbəb olan digər vasitələr müsadirə edilməklə səksən manatdan yüz əlli manatadək məbləğdə cərimə edilir.

Bu maddənin məqsədləri üçün “az miqdarda ziyan vurduqda” dedikdə, min manatadək olan məbləğ başa düşülür.

Qeyd olunanlardan göründüyü kimi, Azərbaycan Respublikasının mövcud qanunvericiliyi müəllif hüquqları əlaqəli hüquqların müdafiəsinə tam təminat verir.

АГЕНТСТВО ИС АЗЕРБАЙДЖАНА КАК ДЕТИЩЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ РЕФОРМ

САНАН ТАПДЫГОВ

Член правления Агентства
ИС Azerbaijan

В современном мире формирование инновационной экономики является стратегическим направлением развития Azerbaijan, курс которому задают широкомасштабные экономические реформы, инициированные Президентом страны господином Ильхам Алиевым. Эти реформы, безусловно, создают необходимые предпосылки и для дальнейшего развития сферы интеллектуальной собственности в стране.

Сегодня для успешного функционирования сферы интеллектуальной собственности имеется соответствующая нормативно-правовая база (целый ряд законов, охватывающих авторское право и промышленную собственность), подписаны ряд международных договоров, а на уровне подзаконных актов определены стратегические направления деятельности Агентства.

Более того в рамках институциональных реформ Главой государства создано Агентство по Интеллектуальной Собственности — единое ведомство на базе Агентства по Авторским Правам, Центра по Патентам и Товарным Зна-

кам, Центра по обеспечению прав интеллектуальной собственности и Республиканской Научно-технической библиотеки. Иными словами, имея в наличии арсенал механизмов как авторского, так и промышленного права, Агентство превратилось в эффективный центр по управлению интеллектуальной собственностью в стране. Это указывает на то, какое важное место занимает данная отрасль и вообще интеллектуальная составляющая экономики в реформах, проводимых главой государства.

Подобная ответственность привела к переосмыслению роли Агентства как админи-

стративного органа. Сегодня Агентство ИС Азербайджана рассматривает себя не только как орган, роль которого заключается лишь в регистрационной деятельности, но и как активного участника или даже «игрока» всех процессов на всех ее этапах — начиная с регистрации, заканчивая способствованием внедрению, трансферу, коммерциализации результатов интеллектуальной деятельности.

МЕЖДУ АВТОРСКИМ ПРАВОМ И ПРАВОМ ПРОМЫШЛЕННОЙ СОБСТВЕННОСТИ

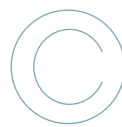
Создание единого Агентства сегодня позволяет решать вопросы, которые лежат на стыке авторского права и права промышленной собственности.

Как известно, результаты интеллектуальной деятельности отличаются от результатов иных видов деятельности тем, что они связаны с именем своего создателя. Обязательное упоминание имени автора является одним из личных неимущественных прав автора, и возникло оно, по существу, с появлением письменности. С зарождением книгопечатания возникли элементы имущественных прав авторов, которые означали, прежде всего, право автора на использование произведения и право на получение вознаграждения за такое использование. Таким образом, авторское право, по существу, включает в себя как личные неимущественные, так и имущественные права. Такое же «расщепление» прав на две категории характерно для

некоторых объектов промышленной собственности, в частности для изобретений.

Подспорьем может выступать вопрос соавторства или так называемого «мнимого соавторства».

Обязательное упоминание имени автора является одним из личных неимущественных прав автора, и возникло оно, по существу, с появлением письменности.

Итак, Конституция Азербайджанской Республики гарантирует каждому свободу литературно-художественного, научно-технического и других видов творчества (ст. 51). Как мы и отмечали, интеллектуальная собственность есть

результат интеллектуальной деятельности человека, которая может осуществляться, как индивидуально, так и совместно. К сожалению, на практике не редки случаи, когда лица указанные в качестве соавторов на самом деле не являются ими, — то есть в этом случае мы наблюдаем «мнимое авторство». Если проводить параллели между авторским правом и правом промышленной собственности, необходимо отметить, что определения в авторском праве «мнимых авторов» невозможно, исходя из того факта, что в объектах авторского права новизна неформализована. И поэтому, вклад каждого в процесс интеллектуальной деятельности невозможно сопоставить с некими количественными показателями. Возможно, единственным отличительным случаем, может послужить создание аудио-визуального произведения, где и по закону, да и по Бернской Конвенции роль и место каждого соавтора четко оговоре-

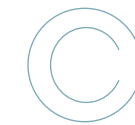
но. Но если обратить внимание на объекты промышленной собственности, тут мы уже говорим о четко структурированном материале — например, формуле. Правда, законодательство гласит, что права между авторами должны быть установлены в договорах, заключаемыми между ними, а также исключает из списка авторов тех, кто оказывал только техническое, материальное, организационные содействие, или помощь в их оформлении или же их использовании. Конечно же, тут стоит задуматься насколько правдоподобно участие 7 или 8, а иногда и того больше количества участников в изобретениях, в отличительной части формулы которого содержится один или два существенных признака...

Конечно же, в обоих случаях авторство есть личное неотчуждаемое право, а все проблемы возникают тогда, когда дело доходит до осуществления имущественных прав. Данные вопросы, вопросы обязательного оформления договоров и выявления мнимых авторов являются предметом совместного обсуждения специалистов, что способствует выявлению единых подходов и формированию верных формулировок для внесения в законодательство.

Другим интересным моментом является присутствие элементов объектов авторского права, или нарушение авторских прав при регистрации объектов промышленной собственности. В частности, публикация описательной части заявления может рассматриваться как нарушение права

автора, то есть несанкционированное его печатание. Данный вопрос обсуждался совместно с участием специалистов авторского и промышленного права и будет одним из тех моментов, которые будут внесены в проект предложений по усовершенствованию законодательства.

Еще одним проблемным вопросом, который, на наш взгляд, находится в точке соприкосновения двух направлений интеллектуальной собственности, является промышленный образец. Статистика показывает, что наблюдается низкая востребованность охраны. Причиной этому может быть схожесть норм регулирующих охрану промышленных образцов с нормами об изобретениях. В результате, оформление заявки становится трудоемкой и сложной, а время ее рассмотрения и процедуры регистрации, — долгой. Но ведь необходимо помнить, что зачастую промышленные образцы имеют короткий жизненный цикл. Но, если посмотреть с иного угла, промышленные объекты больше похожи на произведения искусства, и, конечно существенно отличаются от изобретений. В этом отношении, мы можем задаться одним простым вопросом, почему же они также не могут быть отнесены к объектам авторского права? Такой подход может обеспечить временную защиту (до полной регистрации) этих объектов авторским правом. А в дальнейшем и во все изменить подход к оценке, перейдя к модели определения объема охраны по общему впечатлению, которое произ-

Если проводить параллели между авторским правом и правом промышленной собственности, необходимо отметить, что определения в авторском праве «мнимых авторов» невозможно.

водит изображение внешнего вида изделия. Этот вопрос также стоит на повестке Рабочей Группы по усовершенствованию законодательства.

ДОГОВОР О ПАТЕНТНОМ ПРАВЕ

Международная деятельность Агентства, как важного члена Всемирной Организации ИС, позволяет Агентству успешную интеграцию в единое мировое сообщество ИС. Результатом углубления международного сотрудничества в области правовой охраны изобретений явился заключенный Азербайджанской Республикой Договор о патентной кооперации (PLT).

PLT обеспечивает решение целого ряда проблем не только заявителей, но и патентных ведомств, путем устранения дублирования в работе, ускорения проведения экспертизы, упрощения выполнения различных формальных требований; предоставления возможности уменьшения затрат, связанных с международной ох-

раной патентов. Заключение договора о патентном праве PLT является очередным шагом на пути создания глобальной патентной системы.

В настоящее время в Агентстве по Интеллектуальной Собственности Азербайджанской Республики предпринимаются активные шаги по гармонизации и внесению изменений в действующее законодательство в сфере охраны промышленной собственности, в том числе с целью вступления в Договор о патентном праве PLT. Для этого в Агентстве создана Рабочая группа, ведутся консультации с соответствующими подразделениями ВОИС.

Особо отметим, что преимуществами подписания договора PLT также является повышение эффективности работы патентных ведомств в связи с упразднением обременительных и сложных процедур, приводит к соответствующему сокращению производственных затрат.

Основные необходимые изменения по реализации международного-правовых норм договора о патентном праве (PLT) в национальное законодательство следующие:

- Требования к дате подачи заявки;
- Формальные требования к заявке;
- Стандартизированные бланки (типовые международные бланки РСТ);
- Восстановление прав;
- Восстановление права на приоритет;
- Сроки, предоставляемые для совершения процедурных действий по получению патента;
- Представительство.

BIG-DATA ƏQLİ MÜLKİYYƏTƏ BƏRABƏR TUTULA BİLƏRMI?

May ayında Rusiyada keçirilən IX Peterburq beynəlxalq hüquqşünaslıq forumunun ikinci günündə “Əqli hüquqların dövrüyyəsi: analoqdan rəqəm” adlı konfrans keçirildi. Tədbirdə əqli mülkiyyətin tənzimlənməsi, istifadəçilərin identifikasiya problemləri, rəqəmsal infrastrukturun formalaşması və s. məsələlər müzakirə olundu.

Tədbirdə iştirak edən almaniyalı Kraul Torsten “Kommerçant” qəzetinə verdiyi müsahibədə bu sahədə Almaniyanın təcrübəsindən danışdı. Onun sözlərinə görə, Almaniyada anlaşılan tərəflərin identifikasiyası üçün internetdə rəqəmsal su işarələri, təkmilləşdirilmiş elektron imzalar və ya sertifikatlar, videoidentifikasiya, alman pasportunun onlayn versiyası olan eID və Postident istifadə olunur. Müəllif haqqında məlumat faylın tərkibinə daxildir

və onun ayrılmaz hissəsidir. K. Torsten, hal-hazırda Almaniyada biq data-nın əqli mülkiyyətin ənənəvi obyektlərinə bərabər tutulması məsələsinin müzakirə olunması barədə məlumat verib.

Tədbirdə çıxış edən MDU-nin yeni media və kommunikasiya nəzəriyyəsinin kafedra müdiri İvan Zasurski son zamanlar təhsilə, məlumata və mədəni dəyərlərə əlçatımlıq məsələsində müəllif hüquqları və universal hüquqlar arasında ziddiyyətlərin artması problemini vurğuladı. Onun fikrincə, kommersiya məqsədilə istifadəsi nəzərdə tutulan qorunan əsərlərin 15 il müddətinə qeydiyyatı, qeydə alınmayan əsərlər üzrə məhkəmə araşdırmalarına məhdudiyətin qoyulması, sığortavə vasitəsi ilə “yetim” əsərlərin istifadəsi üçün qaydaların və prosedurların işlənməsi nisbətən bu sahədəki problemləri aradan qaldırmağa xidmət edəcək.

РЕГИСТРАЦИЯ ПРОМЫШЛЕННОГО ОБРАЗЦА ПЕРВЫЙ ШАГ К РЫНОЧНОМУ УСПЕХУ

НИГЯР ФАТТАХОВА

заведующая сектором
экспертизы по промышленным
образцам

ромышленный образец представляет двухмерную или трехмерную структуру элемента, который непосредственно относится к оформлению внешнего вида, дизайну и другим особенностям и свойствам продукта промышленного, отраслевого, кустарного и ремесленного производства. В соответствии с законодательством Азербайджанской Республики о Патенте данный объект представляет собой «художественно-конструкторское решение изделия, определяющее его внешний вид». Для того чтобы получить правовую охрану, такое решение должно отвечать двум критериям: новизна и оригинальность. Охраноспособный промышленный образец должен обладать эстетической привлекательностью и в тоже время отличаться от идентичных или схожих ди-

зайнерских решений, широко известных ранее.

На потребительский спрос влияют множество факторов, не последнее место среди которых как раз и занимает эстетическое решение предлагаемого на рынке изделия. В условиях жесткой конкуренции на рынке успех производителя во многом зависит, в том числе и от дизайна продукции. Право интеллектуальной собственности относит промышленный образец к эстетическому аспекту, определяющий внешний вид продукции, который делает товар привлекательным, интересным и, как следствие, предпочтительным для потребителей. Понятно, что неэстетичное изделие или изделие в невзрачной упаковке сложно продать. Зачастую потребители готовы платить больше за аналогичный продукт, толь-

ко потому, что он выглядит респектабельным. Несомненно, производители тратят много сил и средств на разработку оригинального дизайна. Промышленные образцы помогают компаниям сделать их продукцию отличающейся от продукции конкурентов и укрепить ее фирменный имидж. Однако, очень часто получается так, что результатами упорного творческого и маркетингового труда пользуются посторонние, создавая похожие по дизайну изделия. Поэтому обеспечение надлежащего уровня правовой охраны в отношении рассматриваемых объектов отвечает интересам самих разработчиков новых образцов, производителей соответствующих изделий и потребителей в целом.

Существенной проблемой является и недостаточная осведомленность национальных предпринимателей о своих правах по защите интеллектуальной собственности, что очень часто приводит к нарушениям прав в ИС. Невнимание субъектов предпринимательства к вопросам ИС может привести к снижению средней рыночной стоимости бизнеса, а иногда и к нерентабельности и даже потере. Обычно, на этапе становления предприятия, предприниматель в первую очередь думает об обеспечении быстрого развития предприятия, финансовые средства направляются на оборотные средства, аренду, зарплату, получение разрешений и согласований. Вопросы интеллектуальной собственности всплывают тогда, когда компания уже до-

стигает определенного уровня или же сталкивается с посягательством конкурентов. С целью оградить себя от нарушения прав ИС, от контрафактной продукции, промышленный образец нужно обязательно запатентовать.

Патент на промышленный образец защищает результат творческой деятельности человека в области художественного конструирования. Патен-

Вопросы интеллектуальной собственности всплывают тогда, когда компания уже достигает определенного уровня или же сталкивается с посягательством конкурентов.

том закрепляется авторство промышленного образца и монопольное право на его использование. К примеру, можно изобрести велосипед. Его новизна будет выражаться в необычной форме, оригинальном дизайне колес, отличительной цветовой гамме и т.д. При этом особо актуальны расцветка, текстура, форма, удобство и другие факторы, все то, что доступно визуально.

Каковы основания для патентования промышленных образцов?

Исключительные права — патенты предоставляют

исключительные права, которые обычно позволяют использовать и эксплуатировать промышленный образец в течение пятнадцати лет с даты подачи заявки на патент.

Прочное положение на рынке — благодаря этим исключительным правам вы можете помешать другим использовать в коммерческих целях ваш запатентованный промышленный образец, тем самым снизив накал конкуренции и закрепившись на рынке в качестве исключительного игрока.

Возможность лицензировать или продать — вы можете продать или сдать в лицензию право на его коммерциализацию другому предприятию, что будет одним из источников вашего дохода.

Позитивный имидж вашего предприятия — деловые партнеры, инвесторы и акционеры могут воспринимать патентный портфель как проявление высокого уровня компетентности, специализации и технического потенциала вашей компании. Это может оказаться полезным для сбора средств, финансирования деловых партнеров и повышения рыночной стоимости вашей компании.

Таким образом, охрана промышленных образцов должна стать важнейшей частью деловой стратегии любого дизайнера или фирмы-производителя. Регистрируя промышленные образцы, производители обеспечивают охрану творческих компонентов изделия, определяющих его рыночный успех.

İDDİA SƏNƏDLƏRİNDƏ İXTİRA OBYEKTİNİN AÇIQLANMASI

İxtiranın obyektı – məhsul

İxtira obyektı kimi məhsula - əqli fəaliyyətin nəticəsində yaradılan qurğu, maddə, mikroorqanizmlərin ştammi, bitki və ya heyvan hüceyrələrinin kulturaları, genetik konstruksiyalar aid edilir.

Maddələrə əsasən kimyəvi birləşmələr, o cümlədən nukleotid turşuları və zülallar, kompozisiyalar (tərkiblər, qarışıqlar), nüvə çevrilməsi məhsulları aiddir.

İXTIRANIN MAHIYYƏTİNİN AÇIQLANMASI

İxtiranın mahiyyəti texniki həll kimi, ixtiranın təmin etdiyi texniki nəticəyə nail olmaq üçün kifayət edən mühüm əlamətlər məcmusunda ifadə olunur.

Əlamətlər nail olunan texniki nəticəyə təsir etdikdə, yəni onlar göstərilən nəticə ilə səbəb-nəticə əlaqəsində olduqda, mühüm əlamətlərə aid edirlər.

Texniki nəticə obyektiv şəkildə üsulun həyata keçirilməsi zamanı və ya məhsulun hazırlanması və yaxud istifadəsi zamanı, o cümlədən ixtiranı ifadə edən üsulla bilavasitə alınmış məhsulun istifadəsi zamanı texniki effektin, təzahürün, xassənin və s. xarakteristikasını əks etdirir.

Ən yaxın oxşar analoqdan fərqlənən əlamətlər ayrılmaqla,

ixtiranı xarakterizə edən mühüm əlamətlərin hamısı göstərilir. Bu zaman iddia edilən hüquqi mühafizə həcmində şamil edildiyi bütün hallarda texniki nəticənin əldə edilməsinə kifayət edən əlamətlər məcmusu və xüsusi hallarda, ixtiranın konkret yerinə yetirilmə formalarına və ya onun istifadə edilməsinin xüsusi şərtini xarakterizə edən əlamətlər göstərilir.

Əlamətin xarakteristikasının, bu əlamətin açıqlandığı məlumat mənbəyinə istinad etməklə, əvəz olunmasına yol verilmir.

KİMYƏVİ BİRLƏŞMƏLƏRİ XARAKTERİZƏ ETMƏK ÜÇÜN İSTİFADƏ OLUNAN ƏLAMƏTLƏR

Kimyəvi birləşmələri xarakterizə etmək üçün əsasən aşağıdakı əlamətlər istifadə edilir:

Struktur müəyyən edilmiş aşağımolekullu birləşmələr üçün – keyfiyyət tərkibi (müəyyən elementlərin atomları), miqdarı tərkib (hər elementin atomlarının sayı), kimyəvi struktur formulu ilə ifadə olunmuş atomlar arasındakı əlaqə və onların molekulda qarşılıqlı yerləşməsi;

Struktur müəyyən edilmiş yüksəkmolekullu birləşmələr üçün - makromolekulun elementar zənosunun struktur formulu, makromolekulun ümumilikdə struktur formulu (xətti, şaxəli), elementar zənosların miqdarı və ya molekul kütləsi, molekul-kütlə paylanması, makromolekulların həndəsəsi və stereometriyası, künc və yan qrupları, birləşmə polimerlər üçün - əlavə olaraq somonomer zənoslarının nisbəti və onların dövriliyi, nukleotid turşuları üçün-nukleotidlərin ardıcılığı və ya ona ekvivalent əlamət (uzunluğu boyunca tanınan komplementar ardıcılıq, genetik kodun məlum dengenerasiyası ilə bağlı ardıcılıq), zülallar üçün – amin turşularının ardıcılığı və ya ona ekvivalent əlamət (nukleotidlərin kodlaşdırıcı ardıcılığı)

Ən yaxın oxşar analoqdan fərqlənən əlamətlər ayrılmaqla, ixtiranı xarakterizə edən mühüm əlamətlərin hamısı göstərilir.

Struktur müəyyən edilməmiş birləşmələr üçün - verilmiş birləşməni digərlərindən fərqləndirməyə imkan verən fiziki-kimyəvi (o cümlədən alınma üsulu) və digər xarakteristikaları.

KOMPOZİSİYALARI XARAKTERİZƏ ETMƏK ÜÇÜN İSTİFADƏ EDİLƏN ƏLAMƏTLƏR

Kompozisiyaları xarakterizə etmək üçün adətən aşağıdakı əlamətlər istifadə olunur:

- vəsfi (və ya keyfiyyət) tərkibi (inqredientlər);
- miqdarı tərkib (inqredientlərin miqdarı);
- kompozisiyanın strukturu;
- inqredientlərin strukturu.

Tərkibi müəyyən edilməmiş kompozisiyaları xarakterizə etmək üçün onların fiziki-kimyəvi, fiziki və digər xarakteristikaları, həmçinin, alınma üsulunun əlamətləri istifadə oluna bilər.

Nüvə çevrilməsi yolu ilə əldə olunan maddələri xarakterizə etmək üçün əsasən aşağıdakı əlamətlər istifadə olunur:

- vəsfi (keyfiyyət) tərkib (elementin izotopu (izotoplari));
- miqdarı tərkib (proton və neytronların sayı);
- əsas nüvə xarakteristikaları: yarımparçalanma dövrü, şüalanma tipi və enerjisi (radioaktiv izotoplar üçün);

MİKROORQANİZM ŞTAMMLARI, HEYVAN VƏ BİTKİ HÜCEYRƏLƏRİ XƏTTİ, MİKROORQANİZM, HÜCEYRƏ KONSORSIUMLARINI XARAKTERİZƏ ETMƏK ÜÇÜN İSTİFADƏ OLUNAN ƏLAMƏTLƏR

Mikroorqanizm ştammlarının xarakteristikası üçün adətən aşağıdakı əlamətlər istifadə edilir:

- ştammin cins və növünün adı (Latın dilində);

RƏCƏFORUCOV

Patent və Əmtəə Nişanlarının Ekspertizası Mərkəzi Kimya və Biotexnologiya Sektorunun müdiri, Texnika üzrə fəlsəfə doktoru

FINUSƏCAVADOVA

Patent və Əmtəə Nişanlarının Ekspertizası Mərkəzi Kimya və Biotexnologiya Sektorunun baş məsləhətçi-eksperti, Kimya üzrə fəlsəfə doktoru

- ❑ mənşəyi (alınma mənbəyi, nəsil şəcərəsi);
- ❑ gen- və xromotaksonomik xüsusiyyətləri;
- ❑ morfoloji, fizioloji (o cümlədən, kultural) xüsusiyyətləri;
- ❑ biotexnoloji xarakteristikası (becərlmə şəraitləri; ştammla əmələ gələn xeyirli maddənin adı və xüsusiyyətləri, aktivlik (məhsuldarlıq) səviyyəsi);
- ❑ virulentlik (mikrobiologiyada yoluxdurucu agentin (mikrobun, virusun) xəstəlik törətmə qabiliyyətini göstərən bir dərəcədir), antigen quruluşu, seroloji xüsusiyyətləri (tibbi və baytarlıq məqsədli (təyinatlı) mikroorqanizm ştammları üçün);
- ❑ hibridləşmə prinsipi (hibrid mikroorqanizm ştammları üçün);

İXTIRANIN HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ

Bu bölmədə iddiaçı tərəfindən göstərilən təyinat üzrə ixtiranın necə həyata keçirilə bilməsi misallar və çertyoj və ya qrafiki materiallara (əgər onlar varsa) istinadlar verilərək göstərilir.

Mahiyəti əsasən, funksional ümumiləşdirmə səviyyəsində təqdim olunmuş ümumi anlayışla ifadə edilən əlamət istifadə olunmaqla xarakterizə edilən ixtira üçün bu cür əlamətin həyata keçirilməsi üçün vasitə ya onun alınma üsulları təsvir olunur, ya da bu cür vasitə və alınma üsulünün məlumluğu göstərilir.

Texnika səviyyəsindən məlum olmayan vasitədən istifadə edilməklə xarakterizə edilən ixtira

üçün (qurğu, maddə, mikroorqanizm ştammları və s.) bu vasitənin alınması üçün kifayət edən məlumatlar göstərilir.

Bu bölmədə həmçinin, ixtiranın həyata keçirilməsi zamanı təsvirin “İxtiranın açıqlanması” bölməsində verilmiş texniki nəticənin əldə edilməsinin mümkünlüyünü təsdiq edən məlumatlar göstərilir. Belə məlumatlar kimi adətən, obyektiv məsələnin iddia olunan ixtiranın aid olduğu texnika sahəsinə aid təcrübələr, sınaq və ya ölçmələr aparılması zamanı əldə olunan məlumatlar və ya elmi biliklərə əsaslanan nəzəri əsaslandırılmalar göstərilir.

İxtiranın xarakterizə edilməsi zamanı qiymət intervalı şəklində göstərilmiş miqdarı əlamətlər istifadə olunduqda bütün bu interval boyu texniki nəticənin əldə edilə bilmə imkanı göstərilir.

Əgər ixtiranın bir neçə əlaməti alternativlər şəklində verilsə, texniki nəticənin bu əlamətlərin müxtəlif kombinasiyasında əldə edilə bilmə imkanları göstərilir.

Üsula aid olan ixtira üçün onun həyata keçirilməsi misallarında maddi obyekt üzərində hərəkətlərin (üsulların, əməliyyatların) ardıcılığı, eləcə də hərəkətlərin aparılma şəraiti, konkret rejimlər (temperatur, təzyiq və s.), əgər lazımdırsa, bu zaman istifadə edilən maddi vasitələr (qurğular, maddələr, ştammlar və s.) göstərilir.

Üsulda məlum olmayan maddələr istifadə olunduqda, onların alınma üsulu açıqlanır. Əgər üsul ixtiranın ilkinlik tarixinə qədər məlum olan vasitələrin (qurğu, maddə və ştammlar) istifadə edilməsi ilə xarakterizə olunursa bu vasitələri elə açıqlamaq lazımdır ki, ixtiranın həyata keçirilə bilməsi üçün kifayət etsin.

Ümumi struktur formula ilə göstərilən bir qrup kimyəvi birləşmələrin alınma üsuluna aid ixtira üçün bu üsul ilə qrupa aid birləşmələrin alınmasına aid misal göstərilir, əgər qrupa müxtəlif kimyəvi təbiətli radikal birləşmələr daxildirsə müxtəlif radikal birləşmələrin alınma imkanını təsdiq etməyə kifayət edəcək miqdarda misallar göstərilir.

Qrupa daxil olan, alınmış birləşmələrin məlum metodlar ilə təsdiq olunmuş struktur formulaları və fiziki-kimyəvi xarakteristikaları verilir. Məlum olmayan birləşmələr və əvvəllər təyinatı məlum olmayan məlum birləşmələr üçün onların təyinatı və ya bioloji aktivliyi barədə məlumatlar göstərilir.

İxtiranın həyata keçirilməsinin qiymətləndirilməsinin əsas prinsipi ondan ibarətdir ki, hər bir əlamət üçün onun maddi ekvivalentinin necə əldə edilə bilməsi aydın olmalıdır.

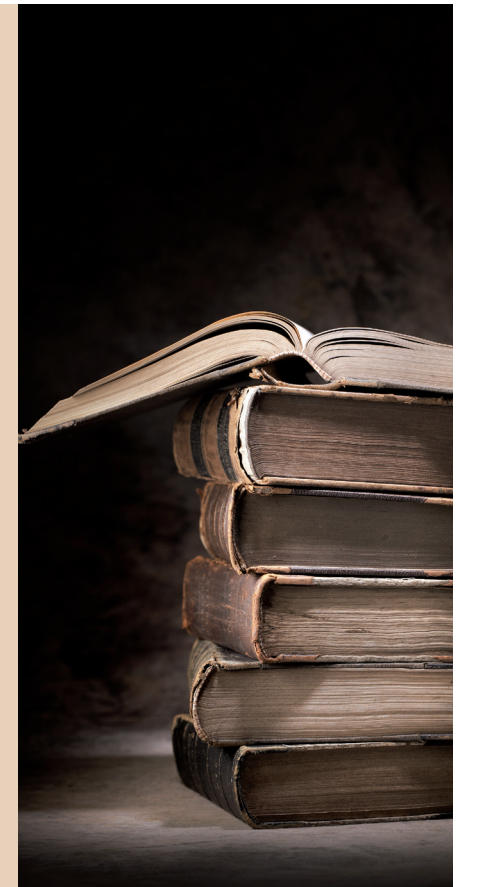
“DƏDƏ QORQUD” DASTANININ YENİ NÜSXƏSİ TAPILDI

Ortaq türk mədəniyyəti tarixinin ən böyük qaynaqlarından olan Dədə Qorqud dastanlarının 3-cü nüsxəsi Qazaxstanda tapıldı. Türk mətbuatının yaydığı məlumata əsasən, bu barədə aprel ayında Türkiyədə keçirilən Dünya Mədəni Mirası Dədə Qorqud Beynəlxalq Konfransında bildirilib. Konfrans Türk Dil Qurumu, Bayburt valiliyi, Bayburt Universiteti və UNESCO-nun təşkilatçılığı ilə keçirilib.

İndiyədək “Dədə Qorqud” dastanlarının iki nüsxəsi məlum idi. Bunlardan biri Drezdendə (Almaniya), digəri isə Vatikanda saxlanılır.

Üçüncü nüsxəni Qazaxstanın Manqışlaq bölgəsində araşdırmalar aparan türkoq professor Metin Ekici aşkar edib: “O bölgədə yaşayan dostlarımız Dədə Qorqud nüsxələrinin əllərində olduğunu bildirdilər. 61 səhifəlik bu materialı mənə verdilər. Bu nüsxədə Salur Qazanın yeddi başlı əjdahanı öldürdüyü boy mövcuddur. Geri qalan qismi isə Dədə Qorqudun soyu haqqında deyimlərdən ibarətdir” – deyə alim vurğulayıb.

Yeni nüsxəyə “Türkistan” adı verilib və yaxın zamanlarda onun çapı və yayımı planlaşdırılır.

Çin hökumətinin Əqli mülkiyyət sahəsində qanunvericiliyin gücləndirilməsi və təminatı kampaniyası çərçivəsində aprelin sonlarında ölkənin polisi Şençjen şəhərində “Lepin” brendi altında saxta uşaq oyuncağı və konstruktor istehsal edən cinayət dəstəsinin üzvlərini həbs edib. Qaçqınlar Azərbaycanda da populyar olan Danimarkanın tanınmış LEGO şirkətinin məhsullarını saxtalaşdıraraq 30 million ABŞ dolları həcmində kontrafaksiya məhsulunu daxili və xarici bazarlara satmağa müvəffəq olublar.

Dəstənin 4 üzvü həbs, 630 mindən çox satışa hazır olan məmulatı müsadirə edilib. LEGO şirkətinin təmsilçisinin

LEGO
NUN
SAXTASI
“LEPIN”
AZƏRBAYCAN
BAZARINDA

sözlərinə görə, “Lepin” brendi altında saxta məhsulun uşaqların sağlamlığı üçün təhlükəsizliyi şübhə doğurmuşdur.

Araşdırmalarımız göstərdi ki, “Lepin” brendi Azərbaycanın da istehlak bazarına daxil olub. “Lepin” adlı saxta mallar nəinki elan saytları vasitəsi ilə fiziki şəxslər tərəfindən, hətta “Miqnitoys” və s. kimi uşaq oyuncaqları mağazalarında da satılmaqdadır.

XARİCİ ÖLKƏLƏRDƏ İXTİRALARIMIZ

RAFIQ HÜSEYNOV

texnika elmləri doktoru,
professor,
Azərbaycan Texniki
Universiteti

Təqdim olunan məqalə Respublikamızda ilk dəfə xüsusi hərbi təyinatlı məmulatların, o cümlədən zirehli texnikaların mühüm əhəmiyyətli detallarının – çox mürəkkəb konstruksiyaya malik tırtıl zənciri qovşaqlarının bəndlərinin yeni və mütərəqqi tökmə üsulu ilə – qazlaşdırılan modellər üzrə alınma texnologiyasının işlənilməsi və bu üsulun Müdafiə Sənayesi Nazirliyinin tabeli müəssisələrində seriyalı tətbiqinə həsr olunmuşdur.

İxtira nəinki Azərbaycan sənayesində, eləcə də adlarını və sayını məxfilik nöqtəyi-nəzərindən açıqlaya bilmədiyimiz bir çox xarici ölkələrdə ilk dəfə tətbiq olunur.

Elm və texnika inkişaf etdikcə sənayenin müxtəlif istehsal sahələrində, o cümlədən metallurgiya sənayesinin ən mühüm sahələrindən biri olan tökmə istehsalatında müasir texnologiyalara, üsullara, yeni materiallara ciddi ehtiyac yaranır.

Məlumdur ki, maşın - mexanizm və konstruksiyaların əksər detalları əsasən tökmə yolu ilə alınır. Hal-hazırda metallurgiya-maşın-qayırma və digər sənaye sahələrində metal töküklərin istehsalında müxtəlif tökmə üsulları tətbiq olunur. Bu üsullardan ən geniş istifadə olunanlardan metal qəliblərə, gil - torpaq qəliblərə, əriyən modellər üzrə, nazik qabıq qəliblərə tökmə, təzyiqlə tökmə, vakuumdə tökmə və digər üsulları göstərmək olar.

Tökmə istehsalatı sahəsində son vaxtlar həm texnoloji, iqtisadi, həm də metala qənaət və ekoloji baxımından daha əlverişli olan, qazlaşdırılan (və ya yanan) modellər üzrə tökmə üsulundan da istifadə olunur.

Qazlaşdırılan modellər üzrə (QMÜ) metal və ərintilərdən müxtəlif təyinatlı töküklərin alınması üsulu tökmə istehsalatında ən mütərəqqi üsullardan biri sayılır və digər tökmə üsullarından istər texnoloji, istərsə də iqtisadi və ekoloji cəhətdən əlverişli olmaqla yanaşı, model və qəlib materiallarına, metala xeyli qənaət etməyə imkan verir.

Bu üsul həm də ənənəvi gil-torpaq qəliblərə tökmə zamanı qarşıya çıxan bir çox vacib problemləri aradan qaldırmağa zəmin yaradır. Belə ki, qazlaşdırılan modellər üzrə alınan töküklər həndəsi parametrlərinə görə daha dəqiq, sıx və səthləri təmiz alınmaqla həm texnoloji, həm də iqtisadi – ekoloji cəhətdən daha əlverişlidir.

Qazlaşdırılan modellər üzrə töküklərin alınması bir sıra inkişaf etmiş xarici dövlətlərin metallurgiya müəssisələrində tətbiq olunsada Respublikamızda bu sahədə hələlik ilk addımlar atılır.

Respublikamızda ilk dəfə bu üsul Azərbaycan Respublikası Müdafiə Sənayesi Nazirliyinin müəssisələrində bəzi xüsusi təyinatlı məmulatların, o cümlədən zirehli texnikaların çox mühüm əhəmiyyətli detallarının – tırtıllarının qovşaqlarının və müxtəlif kalibrli mərmilərin gövdələrinin istehsalında tətbiq olunmuşdur və bu ixtiraya Paten alınmışdır.

İxtiranın əsas fərqləndirici əlamətləri ondadır ki, tırtıl qovşaqlarının bütün hissələri “qazlaşdırılan modellər”ə tökmə yolu ilə

hazırlanır, yəni qovşaq bəndləri (zəncirlər) və əsas modellər penoplastdan (və ya sopolimerdən) hazırlanır.

Təqdim olunan ixtiranın əsas fərqli cəhətlərdən biri də odur ki, tövsiyə olunan yeni usulda qazlaşdırılan penoplastdan hazırlanmış tırtıl qovşaqlarının modelləri qəlib qutusuna qoyulmamışdan qabaq, onlar model bloku şəklində yığılır, yəni əsas dayağın ətrafında şaquli və yelpiyə bənzər şəkildə qidalandırıcılar vasitəsi ilə birləşdirilir, bundan sonra qutuya əsas qidalandırıcı yerləşdirilir və o, əks dayağın özülünə bağlanır, bundan sonra qəlib qutusuna tökmə kəsəsi yerləşdirilərək tırtıl qovşağının bütün bəndləri eyni zamanda tökülür (*Şəkil 1a*).

Qəlib qatışıqı qismində təmiz, xüsusi olaraq dənəvər, bərkidicisiz, təmiz kvarts qumu (dənələrin ölçüləri 0.6-1.0 mm) istifadə olunur. Hazır qəliblərə maye metalın tökülməsi hər bir model bəndi üçün ayrıca olaraq xüsusi quraşdırılmış sifon (kasa) vasitəsilə aparılır. Eyni zamanda hər bir zəncir bəndində tökük artımının yaranması üçün qlaf (qabıq) qoyulur.

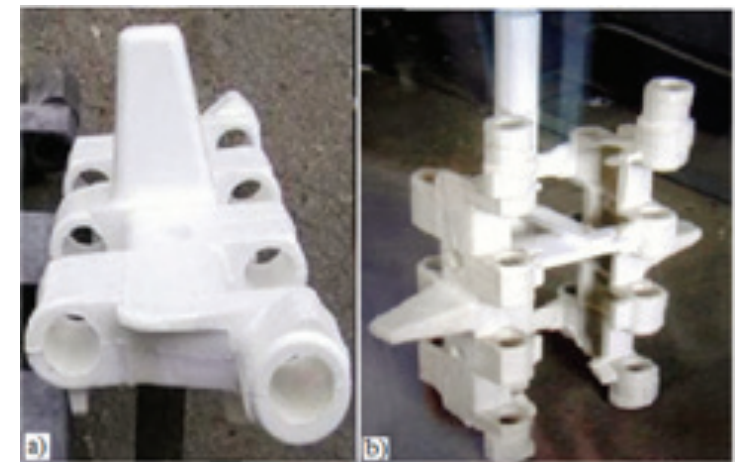
İxtiranın əsas məqsədi, həm formaca çətin, həm də çox mürəkkəb şəraitdə istismar olunan

zirehli döyüş maşınlarının (Tank, БМП, МТ-ЛБ) və digər tırtıllı texnikanın (traktor, dartıcı qoşqu maşınları və s.) tırtıl qovşaqlarının tökmə keyfiyyətlərinin artırılması, kompleks və istismar xassələrinin yüksəldilməsi, mürəkkəb konstruksiyalı və metal tutumlu avadanlıqlara və mürəkkəb qəlib qutularına ehtiyacın olmaması, sonrakı tamamlayıcı mexaniki emalın asanlıqı, metala qənaət, alınan hazır töküklərin maya dəyərini aşağı salınmasıdır.

Qarşıya qoyulan əsas tələblərin həlli əsasən, istehsalat şəraitində zirehli və digər tırtıllı nəqliyyat vasitələrinin tırtıl qovşaqlarının “qazlaşdırılan modellər”ə tökmə yolu ilə alınması öz həllini tapır ki, bu da, tırtıl qovşaqlarının qazlaşdırılan penoplast materiallardan hazırlanması, hazır model dəstlərinin qəlib qutusunda müvafiq vəziyyətdə yerləşdirilməsi, əsas və köməkçi qidalandırıcılar ilə birləşdirilməsi və tökmə rejimlərinin düzgün seçilməsidir.

İxtiraya uyğun olaraq tırtıl qovşaqlarının digər bəndləri də “qazlaşdırılan modellər”-dən hazırlanır və hazır modellər (iki dənədən artıq olmayaraq) əsas qidalandırıcı tökmə sistemində şaquli vəziyyətdə 1800-lik ox boyu birləşdirilir (*Şəkil 1b*).

Şəkil 1. Tırtıl bəndinin penopolistiroldan hazırlanmış və rəngləndikdən sonrakı modeli (a) və dəst halında yığılaraq vahid tökmə sistemində birləşdirilmiş vəziyyəti (b)

Tırtıl bəndinin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması üçün model dəstinin hissələri “Sopolimer CL600A” markalı penoplast materialı su buxarı ilə ilkin köpükləşdirməklə, ikinci dəfə isə çoxyerli qəlibdə istinin təsiri ilə genişləndirməklə formalaşdırılır. Hazır modellərdə və digər hissələrdə qalan nəmliyi tam çıxarmaq üçün onlar 30-400C temperaturu istiqamətində 24 saat ərzində qurudulur.

Penoplast materiala qənaət etmək üçün boru formalı əsas qidalandırıcı qəlibdə oxboyu iki yarımhissədən hazırlanır və sonra onların yapışdırılan hissələrini qızdırılmış БФ-2 markalı yapışqan məhluluna toxunduraraq nazik yapışqan təbəqəsi yaratmaqla bir birinə birləşdirilir. Digər hissələr həmin qayda ilə bir birinə aşağıdakı ardıcılıqla birləşdirilir.

Hər bir tırtıl bəndi iki ədəd köməkçi qidalandırıcı və bir ədəd əlavəlikbirləşdirilir. Sonra isə iki ədəd tırtıl bəndi, köməkçi qidalandırıcılar vasitəsilə əsas qidalandırıcıya birləşdirilir. İki ədəd model ilə tökmə sisteminin birlikdə yığılı “dəst” adlanır. Yapışmış hissələrin tam bərkiməsi üçün hazırlanmış model dəstləri 18-250C temperaturu olan otaqda 6 saatdan az olmayaraq saxlanılır.

Model dəsti əsas qidalandırıcı, köməkçi qidalandırıcı, posa və keyfiyyətsiz metalı tırtıl bəndindən kənar etmək üçün əlavəlik və

iki ədəd tırtıl bəndindən ibarətdir. Zirehli texnikaların çox mürəkkəb istismar şəraitində istismar olunan tırtıl bəndləri beynəlxalq təcrübəyə əsasən azkarbomlu legirlənmiş poladlardan tökülür.

Elm və texnika inkişaf etdikcə sənayenin müxtəlif istehsal sahələrində, o cümlədən tökmə istehsalatında müasir texnologiyalara, üsullara, yeni materiallara ciddi ehtiyac yaranır.

Təklif olunan üsulla tırtıl bəndlərinin tökülməsi üçün azkarbonlu legirlənmiş 20XГСНМ konstruksiya poladı seçilmiş və bu seçim laboratoriya və istehsalat şəraitində aparılmış çoxsaylı praktiki sınaqlarla əsaslandırılmışdır.

20XГСНМ markalı poladdan tökülən tırtıl bəndinin mürəkkəbliyinə, ümumi çəkisinə, materialın tökmə xüsusiyyətlərinə və tökmə rejimlərinə uyğun olaraq

tökmə sisteminin optimal ölçüləri təyin olunmuşdur: əsas qidalandırıcının uzunluğu 350 mm, diametri 45 mm, köməkçi qidalandırıcıların ümumi uzunluğu 80 mm, eni 30 mm, qalınlığı isə 20 mm olmalıdır.

Tökmə, qidalandırma sistemləri ilə təchiz olunmuş modellər bloku vibromasanın üzərinə qoyulmuş xüsusi konstruksiyalı (perferatorlu) qəlib qutusuna yerləşdirilir və modellərin ətraflı müəyyən ölçülü və formalı təmiz kvars qumu ilə doldurularaq vibrasiya yolu ilə lazımi həddə qədər sıxlaşdırılır. Bu məqsədlə istifadə olunan qəlib qutusu Şəkil 2-də göstərilmişdir.

Qəlibin hazırlanması üçün ilkin olaraq qəlib qutusunda “yataq” düzəldilir. Bunun üçün qəlib qutusu 80-100 mm hündürlüyündə bərabər səviyyədə kvars qumu ilə doldurulur və “titrətmə” (vibrasiya) stolunda sıxlaşdırılır. Sıxlaşmış qumun üzərinə bərabər məsafədə qutunun ölçülərinə uyğun olaraq boya ilə rənglənmiş bir neçə model yerləşdirilir. Model dəstlərinin vertikal vəziyyətdə qalması üçün qutu mərhələ ilə mərkəzi qidalandırıcının üst səthinə qədər qumla doldurularaq “titrətmə” ilə sıxlaşdırılır. Qəlib qutusunun hermetikliyini təmin etmək üçün qəlibdəki mərkəzi qidalandırıcıların koordinatları üzrə onların diametrinə uyğun üzərində deşiklər açılan polietilen örtüklə örtülür və qidalandırıcıya xüsusi hazırlanmış tökmə kassası oturdulur. Maye metalın kasa vasitəsilə qəlibə tökülməsi zamanı polietilen örtüyü yanmadan qorumaq üçün onun üstü qumla örtülür və hazır qəlib konveyerlə tökmə sahəsinə ötürülür.

İnduksiya sobasında 1680-17000C temperatur intervalında

əridilmiş metal əvvəlcədən 500-6000°C temperatura qədər qızdırılmış çalova tökülür.

Tökmə konveyerinə verilmiş qəlib xüsusi əks qapaqlı şlanq vasitəsilə vakuüm sisteminə qoşulur və qəlibin içərisində 0,50÷0,75 Pa həddində vakuüm yaradılır. Xüsusi mexanizm vasitəsilə çalovdan maye metal 1660-16800C temperatur intervalında qəlibə tökülür.

Maye metal qəlibə 1660-16800C temperatur intervalında tökülür. Qəliblər maye metal ilə doldurulduqda “qazlaşdırılan modellər”in yanması zamanı yaranan qazların qəlibdən sovularaq kənarlaşdırılması üçün 0,50÷0,75 Pa vakuüm yaradılmalıdır.

Maye metalı qəlibə tökmə prosesində penoplast model dəstinin yanması nəticəsində əmələ gələn qazların qəlibdən tez sorulması, eləcə də töküyün səthinin təmiz alınması üçün model dəstinin səthi yüksək qaz keçirmə qabiliyyətinə malik, həm də yanığa qarşı örtük olan “Polytop FS-3” markalı boya ilə rənglənir. Örtüyün qalınlığı 0,2-0,3 mm həddində olmalıdır. Rəngləmə əməliyyatından sonra model dəstləri 30-400C temperaturda 5-6 saat ərzində qurudulur.

Ərimiş metallarla doldurulmuş qəliblər konveyerlə digər sahəyə ötürülür və sahənin temperaturundan asılı olaraq 6-10 saat müddətində 50-600C temperatura qədər soyudulur. Tökük dəstini qəlibdən çıxaran xüsusi qurğu vasitəsilə qəlib qutusu titrəyən ələyin üzərinə verilir və çevrilir, bu zaman qum ələkdən keçərək tökük dəstindən ayrılır. Metal tökük dəstləri tökmə sahəsinin temperaturuna qədər soyudulduqdan sonra texnoloji proses üzrə ilkin

olaraq tökülmüş tırtıl bəndindən xüsusi üsulla tökmə sistemi kəsilərək ayrılır.

Patentdə təklif olunan “Qazlaşdırılan modellər üzrə” tırtıl qovşaqlarının hazırlanması üsulu”nun mövcud üsullardan fərqliliyi və üstünlüyü aşağıdakılardır:

- Tökmə sistemlərinin sadələşdirilməsinə, əlavəliklərin və qidalandırıcıların aradan qaldırılmasına, şixtə materiallarından istifadə əmsalının 75-80%-ə yüksəldilməsinə nail olunmuşdur.
- Mexaniki emala buraxılan emal payının

minimum endirilməsi hesabına yonqara-çıxma faizi 10-15%-ə qədər azalmışdır.

- Daxili səthin təmizliyinin artırılması hesabına mexaniki emala, yəni I və II əməliyyatlara ehtiyac qalmamışdır.
- Torpaq, qaz boşluqlarından yaranan qüsurlar 5-10% aşağı salınmışdır.
- Mürəkkəb hissələrin keyfiyyətli, həndəsi ölçülərinə görə stabil və dəqiq alınmasını təmin edir.
- Alınmış töküklərdə qaz boşluqlarının, yarıq və

Şəkil 2. Qazlaşdırılan modellərdən istifadə etməklə qəlibin alınması üçün istifadə olunan qəlib qutusu.

TƏSDİQ EDİRƏM
“İqlim Elmi – İstehsalat Müəssisəsi”
MMC-nin direktoru
Sabir Abbasov
Sabir Abbasov
15.05.2019-cu il

Mina gövdələri və tırtıl bəndləri memulatlarının Yanan modellərə tökmə üsulu ilə istehsalının mənimsənilməsi və iqtisadi səmərəliliyi haqqında

AKT

Bu akt tərtib olunur ondan ötrü ki, “Şərq” İstehsalat Birliyinin “İqlim Elmi – İstehsalat Müəssisəsi” Məhdud Məsuliyyətli Cəmiyyətində yanan modellərə tökmə texnologiyasının istehsalat tətbiqi ilə 60; 82; 120 mm-lik mina gövdələrinin və T-72; BMP; MTLB üçün tırtıl bəndləri memulatlarının istehsalı mənimsənilmiş, onların seriyalı istehsalı təmin edilmişdir.

Yanan modellərə tökmə texnologiyasının istehsalat tətbiqi nəticəsində:

- 1) Tökmə sistemlərinin sadələşdirilməsinə, əlavəliklərin və qidalandırıcıların aradan qaldırılmasına, şixtə materialının istifadə əmsalının 75-80 %-ə yüksəldilməsinə nail olunmuşdur.
- 2) Mexaniki emala verilən emal payının minimuma endirilməsi hesabına yonqaraçıxma faizi 10% azalmışdır.
- 3) Daxili səthin təmizliyinin artırılması hesabına mexaniki emala yəni I-ci və II-ci əməliyyatlara ehtiyac qalmamışdır.
- 4) Torpaq, qaz boşluqlarından yaranan qüsurlar 3-5 % aşağı salınmışdır.
- 5) Tez sıradan çıxan model- içlik tərtibatlarının layihələndirilməsi və hazırlanmasına ehtiyac qalmamışdır.
- 6) Qəlib materialları təkrar istifadəyə qayıtdığından onlardan istifadə əmsalı 95%-ə qədər yüksəlmişdir.
- 7) Qəlib materialları qəlib qutusunda vakuüm təsiri ilə kipləşdirildiyindən kvars qumundan başqa heç bir qəlib materiallarından istifadəyə ehtiyac qalmamışdır.
- 8) Elmi – texniki işlərlə yanaşı bu sahədə çalışan mütəxəssislərin hazırlanmasına və işçilərin əmək şəraitinin yaxşılaşdırılmasına nail olunmuşdur.
- 9) Yeni tökmə texnologiyasının tətbiqi və əvvəlki şəraitdə çəkilən xərc müqabilində əldə olunan məhsul müqayisə edilməklə aşağıdakı iqtisadi səmərəliliyi nail olunmuşdur.

digər daxili və xarici qüsuruların kəskin azalması hesabına tırtılların mexaniki möhkəmliyinin və dayanıqlığının yüksəlməsinə nail olunmuşdur.

- Tez sıradan çıxan model-içlik tərtibatlarının layihələndirilməsinə və hazırlanmasına ehtiyac qalmamışdır.
- Qəlib materialları təkrar istifadə olunduğundan onların istifadə əmsalı 95%-ə qədər yüksəlmişdir.
- Qəlib materialları qəlib qutusunda vakuumun təsiri ilə kipləşdirildiyindən kvars qumundan başqa heç bir qəlib materiallarından istifadəyə ehtiyac qalmamışdır.
- Yeni və səmərəli tökmə texnologiyasının istehsalat tətbiqi və əvvəlki şəraitdə çəkilən xərclər müqabilində əldə olunan məhsul müqayisə edilməklə aşağıda göstərilən iqtisadi səmərəliyə nail olunmuşdur.
- Məmulatların istehsalına sərf olunan vaxt normasının orta hesabla 10-15%, material sərfini 15-25% azalmasına, zay məhsuldan itkilərin isə 30-40%-dən 3-5%-ə

İxtiranın əsas məqsədi zirehli döyüş maşınlarının və digər tırtıllı texnikanın tırtıl qovşaqlarının tökmə keyfiyyətlərinin artırılması, mürəkkəb qəlib qutularına ehtiyacın olmaması, metala qənaətdir.

əndirilməsinə nail olunmuşdur.

- Elmi-texniki işlərlə yanaşı bu sahədə çalışan mütəxəssislərin hazırlanmasına və işçilərin əmək şəraitinin yaxşılaşdırılmasına nail olunmuşdur.
- Əsas texniki-iqtisadi göstərici olan məhsulun maya dəyəri xərclərinin orta hesabla 18-20% azaldılmasına nail olunmuş və nəticədə illik istehsal gücü nəzərə alınmaqla 1,2-1,5mln. manat məbləğində vəsaitə qənaət edilmişdir.
- İstehsal gücünün və əmək məhsuldarlığının

dəfələrlə artması hesabına bu sahəyə yeni işçi və mütəxəssislər cəlb olunmuş, işçilərin əmək haqqı artmışdır.

- Məhsulun maya dəyərinin aşağı salınması nəticəsində rəqabət qabiliyyətli, rentabelli və müasir tələblərə cavab verən məhsul istehsalının təmin olunmasına imkan vermişdir.
- İxtiraya əsasən Nazirliyin tabeli müəssisələrində hərbi və müdafiə təyinatlı məmulatların yeni texnologiya ilə istehsalı, idxal olunan texnika və texnologiyaların istehsalata cəlb olunmasını, elmi-texniki yeniliklərin istehsalatda tətbiqini stimullaşdırmışdır.

İxtirada təklif olunan yeni və mütərəqqi üsulla artıq Müdafiə Sənayesinin tabeli müəssisələrində çox mürəkkəb konstruksiyaya malik zirehli və digər tırtıllı nəqliyyat vasitələrinin, tırtıl qovşaqlarının, o cümlədən digər hərbi əhəmiyyətli məsul töküklərin, o cümlədən müxtəlif kalibrli mərmilərin gövdələrinin “qazlaşdırılan modellər”ə tökmə yolu ilə alınması artıq mənimsənilmiş və seriyalı istehsalatda geniş tətbiq olunur.

Türkiyə İnnovasiya Həftəsi 7-ci dəfə keçirildi

2012-ci ildən etibarən Türkiyənin İqtisadiyyat Nazirliyinin dəstəyi və Türkiyə İxracatçılar Məclisinin təşkilatçılığı ilə keçirilən Türkiyə İnnovasiya Həftəsinin növbəti toplantısı 2019-cu ilin 3-4 may tarixlərində İstanbul şəhərində baş tutdu. Bu tədbir nəhəng şirkət rəhbərlərindən tutmuş, innovativ fikir liderlərinə, alimlərə, tələbələrə, ümumiyyətlə cəmiyyətin 7-dən 70-ədək olan hər bir nümayəndəsinə qədər maraqlı tərəfləri bir araya gətirməyə müvəffəq oldu. 7 il ərzində keçirilən tədbirlər çərçivəsində bu günədək 710 məruzə dinlənilib, 400 minədək ziyarətçiyə və 1246 iştirakçıya ev sahibliyi edilib.

Türkiyə İnnovasiya Həftəsində Tədbirin tərəfdaşları arasında Türkiyənin ən yenilikçi və böyük təşkilatlarından “Türk Hava Yolları”, “Türkiyə İqtisadiyyat Bankı”, “Türkcell”, “Sabançı Holding” və “Arçelik” kimi tanınmış şirkətlər fəal iştirak edirlər.

İstanbul Konqres Mərkəzində reallaşan Türkiyə İnnovasiya Həftəsində incəsənətdən texnologiyaya, səhiyyədən elmə qədər innovasiya əsaslı sahələri təmsil edən yerli və xarici iş adamlarını, müxtəlif institut və təşkilatları bir araya gətirən tədbirin əhəmiyyəti bir ölkə çərçivəsində deyil, daha global coğrafiyanı əhatə edir.

“Əqli mülkiyyətin qiymətləndiricisi” gələcəyin peşələri sırasında

“Yeni peşələr atlası” layihəsinin analitikləri tərəfindən hazırlanan proqnoza əsasən önümüzdəki 10 il ərzində hal-hazırda mövcud olan 57 peşə tarixə qovuşacaq, onları isə 186 yenisə əvəzləyəcək.

“Ostiva Nova” saytının yazdığına görə, 2030-cu ilə qədər mühasib, kredit üzrə menecer, kitabxana işçisi, səyahət agentləri, hüquq məsləhətçisi, notarius, bank operatoru, əmlakçı, jurnalist, tərcüməçi, sistem inzibatçısı, əcazçı, poçtalyon, kuryer, qatar maşinisti, mədənci, ofisiyant, dərzi, kaskadyor, yol polisi, kimyəvi təmizləmə işçisi və s. peşələr öz aktuallığını itirəcək və ya ümumiyyətlə mövcud olmayacaq.

Əvəzində isə İT-həkim, İT-genetik-həkim, sağlam qocalıq üzrə məsləhətçi, molekulyar diyetoloq, enerji baxımından qənaətçi evlərin memarı, inşaatda 3D çap dizayneri, “ağıllı ev” infrastrukturunun layihəçisi, sistematik ekoloji fəlakətlərin aradan qaldırılması üzrə mütəxəssis, insansız təyyarə interfeysi layihəçisi, start-up üzrə mentor, urbanist-ekoloq, biofarmakoloq, sağlam geyim üzrə modelyer, kraudfandinq və kraudinvestinq platformaları üzrə menecer, əqli mülkiyyət üzrə qiymətləndirici, zaman meneceri, robotlar dizayneri, emosiyalar dizayneri, virtual aləmlər dizayneri, uşağın gələcək obrazı üzrə menecer, korporativ antropoloq, İT – molla (keşiş) və s. kimi peşələr bəşəriyyətə xidmət göstərəcək.

COĞRAFI GÖSTƏRİCİ:

IQTİSADİYYATIN VƏ TURİZMİN İNKİŞAFINDA ONUN ROLU

LAMIYƏ
HAQVERDİYEVA

Patent və Əmtəə Nişanlarının
Ekspertizası Mərkəzi Əmtəə
nişanları və coğrafi göstəricilər
üzrə baş məsləhətçi-ekspert

İnsanın
var olmasının
səbəblərindən biri olan
qidalanmaq həm də mental
mədəniyyətin atributlarından
biridir. Bu səbəbdən də uşaqlığımızda
duyduğumuz bir qoxunu,
dadı hansı yaşda
olmağımızdan asılı
olmayaraq yenidən
duyduqda nostalji
hisslər keçiririk.

Coğrafi göstərici ola
biləcək məhsulun varlığı
ilk öncə məlum bir torpağa
bağlıdır. Məhsulun
torpaqla vəhdət təşkil
etməsi müəyyən bir zamana
söykənir.

Bu mənada bir çox qidaların hazırlanması, istifadəsi, təqdim edilməsi ənənəvi üsullarla həyata keçirilir. Bölgələrimizlə bağlı olan məhsulları, onların istehsal metodlarını qorumaq, sahib çıxmaq və gələcək nəsillərə qüsursuz ötürmək böyük əhəmiyyət kəsb edir. Söhbət mənşə yeri ilə bağlı olan sərvətlərimizdən - coğrafi göstəricilərdən gedir.

Coğrafi göstəricilər – əmtəənin mənşəyinin dövlət, bölgə, ərazi, yaxud müəyyən ərazidəki yer ilə (coğrafi obyektə) bağlılığını müəyyənləşdirən, eyni zamanda bu əmtəənin xüsusi keyfiyyətini, şöhrətini və başqa xassələrini əsasən coğrafi mənşə ilə əlaqədar əks etdirən işarədir.

Coğrafi göstərici ola biləcək məhsullar təkcə qida məhsulları ilə məhdudlaşmayıb həm də kənd təsərrüfatı məhsullarını, mədən məhsullarını və müxtəlif əl sənəti nümunələrini əhatə edir.

Dünyada “Champagne”, “Cognac”, “Roquefort”, “Chianti”, “Pilsen”, “Havana”, “Tequila”, “Darjeling”, “Bordeaux”, “Erdemit”, “Hereke”, “Darjeeling”, ölkəmizdən isə “Şəki halvası”, “Badamlı”, “Sirab”, “Lənkəran çayı”, “Ordubad əriyi”, “Göyçay narı”, “Şəki pitisi”, “Naxçıvan qovurması”, “Quba alması”, “Naftalan nefti” mənşə yerinin adı ilə məşhurlaşaraq, xüsusi göstəriciləri və şöhrəti ilə insanlar arasında rəğbət qazanmış yerli şərab məhsulları, həmçinin əl sənəti nümunələrindən Basqal kələğayısı, Şəki kələğayısı, Şəki ipəyi, milli mədəniyyətimizin ayrılmaz hissəsi olan qürurla xaricdə tanıtığımız hər bölgəyə özəl olan xalçalarımız, əvəzsiz kulina-

riya incilərimiz və s. nümunələrdən sadəcə bir qismidir. Bu məhsulların hər biri coğrafi məkanla bağlıdır. Beləliklə, məhsulun şöhrəti ilə coğrafi məkanın şöhrəti arasında sıx bağlılıq vardır.

Sərhədləri məlum olan bir əraziyə məxsus məhsulu coğrafi göstərici dərəcəsinə qaldıran səbəbləri aydınlaşdırmağa çalışaq.

Coğrafi göstərici ola biləcək məhsulun varlığı ilk öncə məlum bir torpağa bağlıdır. Məhsu-

lun torpaqla vəhdət təşkil etməsi müəyyən bir zamana söykənir. Torpaq faktoru dedikdə iqlim, temperatur, relyef, rütubət və sairə başa düşülsə də, bu prosesdə insan faktorunun kənarında qalması mümkün deyildir. Bu, “məhsul-torpaq” bağlılığını təməmləyən bir vasitə olub nəsil-dən-nəslə ötürülən adət-ənənələr, xalqın, etnosun məxsus olduğu əsrlərdən bəri dəyişilməyən həyat təzi başa düşülür. İnsan təbii xüsusiyyətləri dəyişdirərək, onu cəmiyyətin yararlanacağı şəkə salır. Bu məhsul kənd təsərrüfatı məhsulu da, əl sənəti nümunəsi

də, hətta heyvan cinsi də ola bilər. Bəşəri ünsürlər adlanan bu amillər fərqli tarixi keçmiş, fərqli bölgə, fərqli mədəniyyətlər, ənənələr, həyat təzələri, əmək və iş şəraiti, yaradıcılıq, yanaşma təzi və sairə ilə şərtlənir.

Bu keyfiyyətlərə malik olan istənilən növ məhsul aid olduğu coğrafiya ilə tanınır. İqtisadiyyatı kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracatına söykənən ölkələr üçün fərqləndirici dad xüsusiyyətlərinə malik məhsulların dünya bazarına daxil olması onları daha dəyərlı edir. Coğrafi göstərici üstün keyfiyyət, fərqli dad deməkdir ki, bu da onun öz analoqlarından daha baha qiymətə satılması və təbii olaraq daha çox gəlir gətirməsi anlamına gəlir. Bir sözlə, coğrafi göstərici statusu olan məhsul keyfiyyət göstəricisidir.

Bu tip məhsulların istehsalına, qablaşdırılmasından tutmuş alıcılara çatdırılmasına qədər bütün mərhələlərə edilən nəzarət onun imicinin itirilməməsi baxımından vacib sayılır. Mənşə yeri adlı məhsulların bazarda, xüsusən xarici bazarlarda tanınması ölkənin imicinin formalaşması deməkdir.

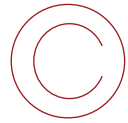
Bir çox ölkələrin iqtisadiyyatının əsas gəlir mənbəyi məhz coğrafi yer adı altında satılan məhsullardır. Məsələn, Fransa mənşə yeri adlı məhsullardan ildə 19 milyard avro gəlir əldə edir. Sadəcə, 45 növ pendir, 2 növ kərə yağ, 1 qaymaq məhsulu öz ölkəsinə ildə 2,1 milyard avro pul qazandırır. Kolumbiya qəhvəsi digər ölkə qəhvələrinə nəzərən kiloda 20 sent daha baha satılır. Vidaliya qəşəbəsinin yetişdirdiyi soğan istehsalçılarının illik gəliri 90 milyon ətrafındadır. McDonalds,

Heinz kimi qida markaları öz emblemlərində istehsal etdikləri məhsullarında Vidalıya soğanından istifadə etdiklərini bildirirlər. Morton balqabağı yetişdirən bir qəsəbə hər il 120 milyon dollar gəlir əldə edir. Nestleyə aid bir fabrikin məhz bu balqabaqdan istifadə etdiyini bildirir. Göründüyü kimi, coğrafi göstəricilər sahibkarlığın, xüsusən də kiçik sahibkarlığın inkişafının əsas alternativ yollarından biridir.

Turizm sektorunun inkişafında, əsasən də regional turizm sahəsində coğrafi göstərici kimi dəyərləndirilən məhsulların tanıtılması mühüm məsələlərdən biridir. Coğrafi göstəricilərin həm bölgəni, həm də məhsulu birlikdə tanıması bölgənin turizm potensialını önə çəkir. Müşahidələr göstərir ki, turistlərin, artıq adiləşən “dəniz-qum-günəş” kombinasiyasına bağlı tətillərini planlarını təbii mühitlərə səfərlər üstələyir. Fərqli mədəniyyətlərlə qaynaşmaq, yerli məhsullardan bəhrələnmə digər turizm növlərindən fərqli olaraq coğrafi göstəricilərin sayəsində daha maraqlı və əhəmiyyətli bir turizm potensialının yaranmasını şərtləndirir.

Bu baxımdan bölgələrdə yerli məhsulların araşdırılması və onların coğrafi göstərici kimi qiymətləndirilməsi vacibdir. Məsələn, İtaliya turizm siyasətini həyata keçirərkən, sadəcə, tarixini, mədəni irsini deyil, eyni zamanda mətbəxlərində yer almış “pasta” dedikləri makaronu, fərqli çeşidlərlə hazırladıkları pizzanı ön plana çəkir. İtaliyanın Toskana bölgəsi, Fransanın Bordeaux, Burgogne bölgələri məşhur şərabları ilə turistləri daha çox cəlb edir. İspaniya mətbəxi dedikdə ağı-

Göyçay narı dedikdə Göyçay, Nehrəm pendiri dedikdə Nehrəm, Hövsan soğanı dedikdə Hövsan, Basqal kələğayısı dedikdə Basqal, Şəki halvası dedikdə təbii olaraq Şəki yada düşür.

mıza ilk gələn “paella”dır. İtaliya yada Parma dedikdə ağıla Parma Ham gəlir. Fransanın Roqueford bölgəsi dadlı şərabları ilə yanaşı, həm də Roqueford pendirləri ilə məşhurdur. Önemli faktlardan biri də odur ki, coğrafi göstərici adı altında qorunan Roqueford pendiri insanların işlə təminatının 50%-ni ödəyir.

Ölkəmizə gəldikdə isə əminliklə deyə bilərik ki, Göyçay narı dedikdə Göyçay, Nehrəm pendiri dedikdə Nehrəm, Hövsan soğanı dedikdə Hövsan, Basqal kələğayısı dedikdə Basqal, Şəki halvası dedikdə təbii olaraq Şəki yada düşür. İnsanlar bu bölgələrdən keçərkən adı və dadı ilə məşhur olan məhsulları almadan keçə bilmirlər. Bu vəziyyət məhsulun satışı-

nı asanlaşdırmaqla yanaşı, həmin bölgəyə və ya qəsəbəyə iqtisadi dəyər qazandıraraq bölgə iqtisadiyyatını canlandırır.

Bu qədim bölgələrə turistləri cəlb edən amil tək onları füsunkar gözəlliyi, tarixi məkanları, qədim adət-ənənələrin qorunub saxlandığı küçələri, keçmişlə gələcəyin vəhdətini əks etdirən abidələri deyil, həm də öz şöhrəti ilə məşhurlaşmış, dillərdə dastan olan bir çox nemətləridir.

Göründüyü kimi, coğrafi göstəricilər turizmdə istifadə potensialına malik olan əhəmiyyətli iqtisadi inkişaf vasitəsidir. Azərbaycanda coğrafi göstəricilər sahəsində həyata keçiriləcək tənzimləmələrin turizm mövzusunda irəliləyişlərə və yerli məhsulların mövcud olduğu bölgələrin iqtisadiyyatında əhəmiyyətli inkişafa yol açacağı bir mənalı şəkildə aydındır.

Coğrafi göstəriciyə malik məhsulların yerli iqtisadi inkişafa lazımı töhfələr verməsi üçün aşağıdakı vəzifələr həyata keçirilməlidir:

1. İstehsal və marketinq mərhələsində güclü bir “təşkilatı” quruluş yaradılmalı;
2. İstehsal və marketinq mərhələsində müstəqil, dinamik nəzarət mexanizmi qurulmalı;
3. İstər istehlakçılar, istərsə də istehsalçılar və şirkətlərlə coğrafi göstərici mövzusunda maarifləndirmə tədbirləri təşkil edilməli;
4. Coğrafi göstəricinin olduğu bölgədə maraqlı tərəflər arasında güclü bir şəbəkə və koordinasiya təmin edilməli;
5. Coğrafi göstərici kimi qeydə alınan məhsul haqda güclü məlumat bazaları mövcud olmalı;
6. Beynəlxalq səviyyədə peşəkar təqdimat və reklam həyata keçirilməlidir.

ƏBƏDİYYƏTƏ QOVUŞAN MƏDƏNİYYƏT

ŞƏRİF KƏRİMLİ

“Azərbaycan Milli Musiqi Alətlərinin Patentlə Mühafizəsi” kitabının layihə rəhbəri və tərtibçi-redaktoru

Tarixi-fəlsəfi aspektdən yanaşsaq, mədəniyyət insanın hərtərəfli fəaliyyətinin nəticəsi kimi meydana çıxıb. Mədəniyyətin maddi aspekti dünyanın obyektiv, görünən hissəsini, mənəvi aspekti isə ruhani, təsəvvür edilən tərəfini əks etdirir. Lakin real həyatda maddi və mənəvi mədəniyyət bir-birindən ayrılmazdır. Mədəniyyət geniş mənada insanlara humanist hisslər aşılamağa, dünyamızı zənginləşdirməyə yönəlib. Bu dəyərlər gənc nəslin bədii-estetik tərəkürünün, yaradıcı qabiliyyətinin, etik-estetik zövqünün inkişafında və formalaşmasında misilsiz rol oynayır.

Orta əsrlərdə Azərbaycan ərazisində geniş yayılmış və xalqımızın mədəni məişətində uzun illər istifadə olunmuş simli, nəfəs və zərb musiqi alətləri ilə musiqi mədəniyyətimizdə hərtərəfli inkişaf mərhələsi başlanmışdır.

Ötən il Azərbaycan Respublikasının Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsi (indi — Əqli Mülkiyyət Agentliyi) ilə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin birgə təşkilatçılığı, Azərbaycan Milli Konservatoriyası, Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyası və digər musiqi təşkilatlarının yaxından iştirakı ilə “Azərbaycanın milli musiqi alətləri: Keçmişimiz — Bugünümüz” mövzusunda keçirilən elmi-praktik konfransın həsr olunduğu mövzu musiqi mədəniyyətimizin inkişafında önəmli xidmətlər göstərmiş musiqi alətlərimizin tarixi baxımdan araşdırılması və öyrənilməsi, onlara yeni nəfəs verilməsi, xalqımıza məxsusluğunun təsdiq edilməsi və yad təsirlərdən patentlə qorunması sarıdan çox əhəmiyyətli idi.

Orta əsrlərdə Azərbaycan ərazisində geniş yayılmış və xalqımızın mədəni məişətində uzun illər istifadə olunmuş, eramızdan çox-çox əvvəllərə təsadüf edən simli, nəfəs və zərb musiqi alətləri ilə Azərbaycan musiqi mədəniyyətində hərtərəfli inkişaf mərhələsi başlanmışdır. Bu alətlər haqqında dahi şairimiz Nizaminin, Füzulinin, Şərq musiqi mədəniyyətinin yaradıcılarından sayılan Səfiəddin Urməvinin, Əbdül Qadir Mərağainin, Mir Möhsün Nəvvab Qarabağının əsərlərindən geniş məlumatlar almaq olar. XV-XVI əsrlərdə yaşamış klassik rəssamların miniatür sənət əsərlərində də orta əsrlərdə istifadə olunmuş musiqi alətlərinin geniş təsviri verilmişdir.

Cəmiyyətin inkişaf prosesində mədəni irsin, ənənənin dəyərləndirilməsi onları ilkin vəziyyətlərində saxlamaq yox, müasir dövrümüzə onlardan daha səmərəli istifadə etməyi bacarmaq-

dır. Azərbaycanda mədəni irsin qorunması beynəlxalq təşkilatlarla qarşılıqlı əlaqə, əməkdaşlıq nəticəsində həyata keçirilir. YUNESCO-da hazırlanan Ümumdünya mədəni və təbii irsin qorunması haqqında Konvensiya və Tarixi ansambların qorunması üzrə tövsiyələr beynəlxalq mədəni əməkdaşlıq sisteminin yaradılmasında böyük rol oynamışdır.

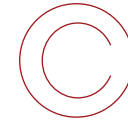
Milli musiqi alətlərimiz xalqımızın çağlayan tarixi hayqırtısı olan muğam ifaçılığında, muğam dili ilə sözün dinləyiciyə çatdırılmasında, onun ecazkar qüdrətinin nümayişində, qəzəllə muğamın vəhdətini bir az da sıxlaşdıran və eyni zamanda bədii sözün qüdrətini artıran ifa ustalığı ilə sanki əsrlər boyu xalqımızın qəlbində, mənəvi dünyasında yaşatdığı və nəsil-dən-nəsilə şifahi şəkildə ötürdüyü qüdrətli bir mədəniyyətin əvəzsiz nümunələrini əbədiyyətə qovuşdurur.

Mərhum filosof-şairimiz Bəxtiyar Vahabzadənin “Muğam” poemasında deyildiyi kimi:

*Muğam bir xəzinədir,
açarıdır duyğular,
Muğamda sevinc də var,
muğamda kədər də var.
...Tar səsinə qulaq as,
Bu səs elin nəfəsi,
Bu səs gözlərdən axan
yaşların damcı səsi.
Bu səs sükuta dalmış
göyü də dilləndirir,
Ulduzlar da bu səsin
önündə baş endirir.*

Konfransın yüksək səviyyədə reallaşmasında Azərbaycan Milli Konservatoriyasının rektoru, xalq artisti, professor Siyavuş Kəriminin, Azərbaycan Milli Konservatoriyasının “Milli musiqi alətlərinin təkmilləşdirilməsi” elmi laboratoriyasının müdiri Məmmədəli Məmmədovun, Azərbaycan Milli

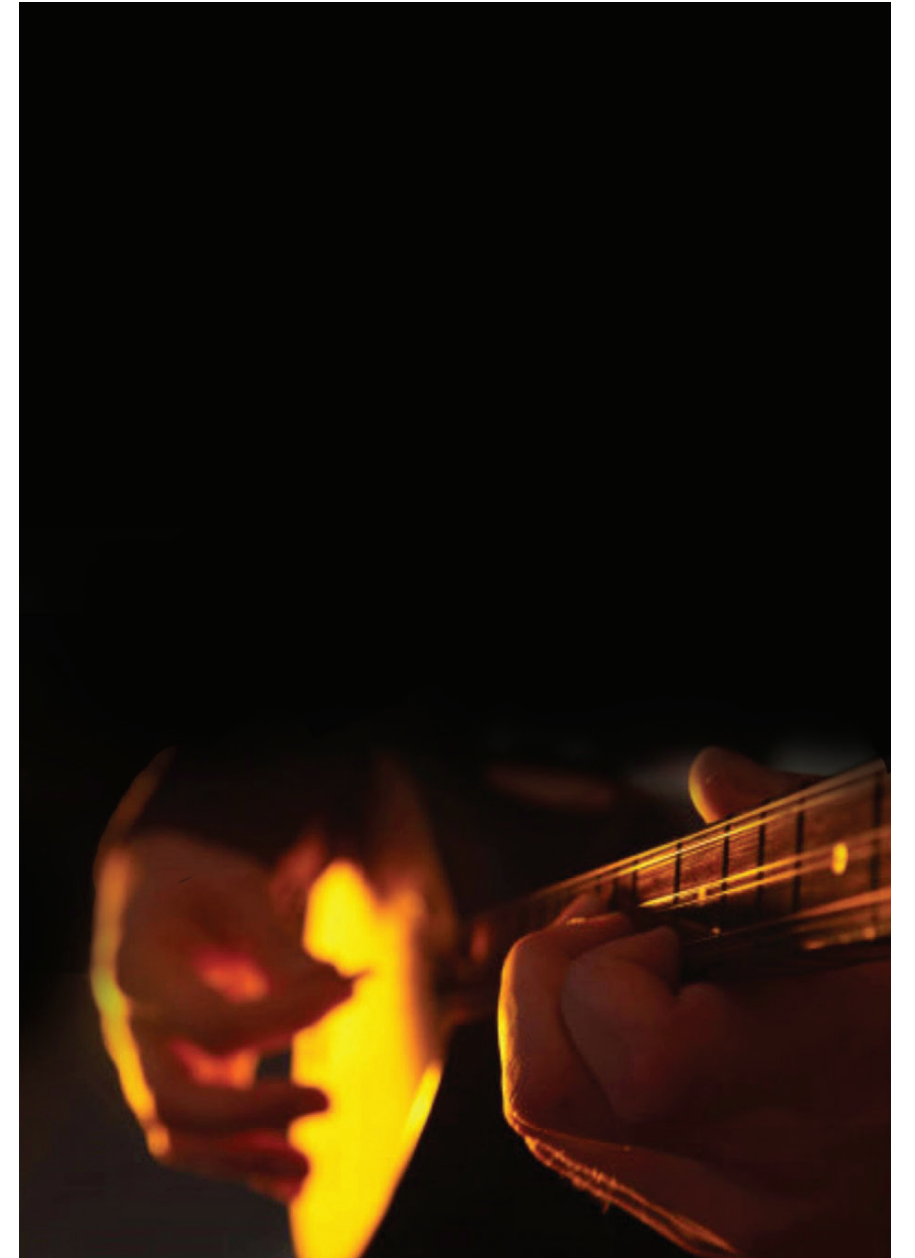
Konservatoriyasının elmi işlər üzrə prorektoru, sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, professor Lalə Hüseynovanın, əməkdar incəsənət xadimi, fəlsəfə elmləri doktoru, professor Gülnaz Abdullazadənin xidmətləri qeyd edilməlidir.

Azərbaycanda mədəni irsin qorunması beynəlxalq təşkilatlarla qarşılıqlı əlaqə, əməkdaşlıq nəticəsində həyata keçirilir.

Azərbaycanın tanınmış mədəniyyət işçilərinin, musiqişünasların, patent və müəllif hüquqları üzrə mütəxəssislərin, milli musiqi alətlərimizin bərpacıları və yenilikçilərinin iştirak etdikləri konfransda musiqi alətləri ilə bağlı elmi və praktik müzakirələr aparılmış, konstruktiv təkliflər irəli sürülmüş və qərar qəbul edilmişdir:

- Konfransın materialları toplu halında nəşr olunsun;
- Musiqi alətlərinin təkmilləşdirilməsi, yeni növlərin yaradılması, qorunması, tətbiqi sahəsinə həsr olunan beynəlxalq simpoziumun təşkili istiqamətində işlər aparılsın;
- Təşkilatçıların birgə əməkdaşlığı ilə milli musiqi alətləri sahəsində yaradıcılığın inkişaf etdirilməsi, stimullaşdırılması, patentləşdirilməsi, geniş təbliği və tətbiqi,

kommersiyalaşdırılması və digər məsələlərlə bağlı birgə fəaliyyət proqramı hazırlanaraq həyata keçirilsin;

- Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatı ilə əməkdaşlıq çərçivəsində Azərbaycanın milli musiqi alətlərinin geniş nümayişi nəzərdə tutulsun.

İnanırıq ki, keçirilən bu tədbir və irəli sürülən təkliflər milli musiqi alətlərimizin dünya səviyyəsində daha inamla qorunmasına xidmət edəcək, xalqımızın milli dəyərlərinin özünəməxsusluğuna hüquqi zəmin yaradacaq. Azərbaycanın musiqi alətləri ilə bağlı ilk dəfədir ki hazırlanan “Azərbaycan Milli Musiqi alətlərinin patentlə mühafizəsi” adlı kitabın da əsas qayəsi məhz budur. Ölkə musiqişünasları, alətsünaslar, mədəniyyət işçiləri, tələbələr, eləcə də beynəlxalq musiqi ictimaiyyəti üçün nəzərdə tutulan kitab qiymətli elmi mənbədir.

AZƏRBAYCANDA PATENTİN TARİXİ: İXTİRALAR və UĞURLAR

ŞƏRİF KƏRİMLİ

"Azərbaycan Milli Musiqi alətlərinin patentlə mühafizəsi" kitabının layihə rəhbəri və tərtibçi-redaktoru

Dünyada əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunmasının təqribən 500 il tarixi var. Patentlə bağlı ilk qanun 1623-cü ildə Böyük Britaniyada, 1812-ci ildə isə Rusiyada qəbul olunmuşdur.

AZƏRBAYCANDA DÖVLƏT ELM VƏ TEXNİKA KOMİTƏSİNİN YARADILMASI

Müasir Azərbaycan tarixinin 30 ildən artıq bir dövründə respublikamıza rəhbərlik etmiş Heydər Əliyev bu sahədə də müstəsna xidmətlər göstərmişdir. Müstəqilliyin ilk illərində əqli mülkiyyət sahəsində də dövlət siyasətinin aparılması, hüquqların tənzimlənməsi, beynəlxalq sistemə inteqrasiya və s. məsələlərin həlli ön plana çəkildi. 1993-cü ildə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı ilə yaradılan Dövlət Elm və Texnika Komitəsinin əsas məqsədi, Fərmanda deyildiyi kimi, respublikada elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor işlərinin səmərəliyinin artırılmasını və yüksək ixtisaslı elmi kadrların hazırlanmasını təmin etmək, el-

mi-tədqiqat müəssisələrinin fəaliyyətini əlaqələndirmək, elmi nailiyyətlərin iqtisadiyyata tətbiqini sürətləndirmək idi. Komitənin tərkibində yaradılan Patent-Lisenzia İdarəsi ilə Patent sistemi öz fəaliyyətinə başladı. Sonradan aparılan struktur dəyişikliyinə rəğmən bu idarənin adı bir neçə dəfə dəyişikliyə məruz qaldı.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti yanında Dövlət Elm və Texnika Komitəsi və Dövlət Elmi-Tədqiqat İşlərini Əlaqələndirmə Komitəsi adlı strukturlar sovetləşmə dövrünün 20-ci illərindən mövcud idi. Hətta bununla bağlı 1923-cü ildə Respublika Elmi-Texniki Kitabxanası da fəaliyyətə başlamışdı, hansı ki, indi orada minlərlə beyin məhsulumuz toz altında qalıb. Həmin strukturlarda vaxtilə Azərbaycanın görkəmli alimləri çalışmışlar.

Görkəmli elm və dövlət xadimi — Azərbaycan SSR xarici işlər naziri və paralel olaraq, Nazirlər Soveti sədrinin müavini işləmiş Tahirə Əkbər qızı Tahirova 1957-1959-cu illərdə bu Komitənin və Dövlət Elmi-Tədqiqat İşlərini Əlaqələndirmə Komitəsinin sədri olmuşdur. Dünya şöhrətli kimyaçı alim Yusif Məmmədəliyev və görkəmli elm xadimi Azad Mirzəcanzadə də Elm və Texnika Komitəsinin idarəetmə strukturlarında çox səmərəli fəaliyyət göstərmişlər.

NEFT VƏ MİLYONLAR SƏLTƏNƏTİNDƏ

Orta əsrlərdən bəri Azərbaycanın ən qiymətli təbii sərvəti, şübhəsiz ki, neft hesab olunmuşdur. Tarixə nəzər salanda görürük ki, Azərbaycanın zəngin yeraltı və yerüstü sərvətlərinin mövcudluğu əcnəbi iş adamlarının bu torpağa olan sonsuz maraqlarına səbəb olub. Neft və milyonlar səltənəti kimi tanınan — Azərbaycan XIX əsrdən başlayaraq məhz bu sərvətinə görə işğalçı qüvvələr üçün yağlı tikəyə çevrilmişdi. Rus imperiyası tərkibində 200 ilə yaxın bir dövrdə bu sərvətlər talanmış, əqli mülkiyyətin xalqımıza məxsus məhsulları yadellilərin — adına yazılmış, xarici ölkələrə yad dillərdə və yad markalar altında çıxarılmışdır.

1803-cü ildə bakılı Haçı Qasımbəy Mənsurbəyov dünyada ilk dəfə olaraq Bibiheybət körfəzində, sahildən 18 və 30 metr aralıda iki quyudan neft çıxarmağa başlamışdır. Lakin birinci dəniz mədəninin ömrü çox qısa olmuşdur — 1825-ci ilin güclü dəniz fırtınası quyuları məhv etmişdir.

1949-cu ildə isə açıq dənizdə, Bakı şəhərindən 100 kilometr məsafədə o zaman üçün

Foto 1875-1920-ci illər arasında çəkilmişdir və Bakıda Nobel Qardaşları Neft Korporasiyasının müdiri Karl Vilhelm Hagelinin albomunda saxlanılmışdır. Fotoqraf naməlumdur.

1803-cü ildə bakılı Haçı Qasımbəy Mənsurbəyov dünyada ilk dəfə olaraq Bibiheybət körfəzində, sahildən 18 və 30 metr aralıda iki quyudan neft çıxarmağa başlamışdır.

nadir yataq sayılan Neft Daşlarının vuran fəvvarə dənizdə neftçixarmanın yeni mərhələsinin başlanğıcını qoymuşdur və Azərbaycan dünyada ilk dəfə olaraq açıq dənizdə neft çıxarmağa başlamışdır. Birinci dəniz neft platforması kimi Neft Daşlarının adı Ginnesin Rekordlar Kitabına düşmüşdür.

Nəhayət, XIX əsrin sonlarında Azərbaycanda irimiqyaslı neft bumu milli burjuaziyanın yaranmasına səbəb olmuş və bununla yanaşı, milli özünüdərk prosesi başlanmışdır. Nobel qardaşlarının Bakıda neft sənayesinin yaradılmasındakı xidmətləri, Bakı milyonlarının Abşeronda neft

və onun emalının təşkilindəki rolu külli miqdarda sərvətin əllərdə cəmlənməsinə gətirib çıxarmış və istehsalın az məsrəflə daha da genişləndirilməsi və səmərəliliyinin artırılması uğrunda milyonçular arasında elm adamlarının bu sahəyə cəlb edilməsi məqsədilə rəqabətin artmasına rəvac vermişdir. Nəticədə, XIX əsrin sonunda Azərbaycan neft hasilatına görə ABŞ-ı ötüb keçmiş və 1898-ci ildə dünyada birinci yerə çıxmışdır.

AZƏRBAYCAN MİLLİ BURJUAZİYASI VƏ İXTİRAÇILIQ

İsveçli Robert və Lüdviq qardaşlarının "Nobel qardaşları birliyi" adı ilə Rusiyada (oxu: Azərbaycanda) qeydiyyatdan keçirdikləri firma, Azərbaycanlı milyonçu, Rusiya İmperiyasının Həqiqi Dövlət Müşaviri, müsəlman Şərqi Dövlət Müşaviri, II və III dərəcəli Müqəddəs Stanislav ordeni laureatı Hacı Zeynalabdin Tağıyevin (1823-1924) "Hacı Zeynalabdin" şirkəti, tanınmış Azərbaycanlı milyonçu, neft hasilatçısı, xeyriyyəçi Ağa Musa Nağıyevin (1848-1919) "Nağıyev Musa" və "Xəzər ortaqlığı" şirkətləri, XX

əsrin əvvəllərində Azərbaycanın neft maqnatlarından biri, neftin Rusiyaya daşınmasında buxar gəmisindən birinci istifadə edən neftxuda Şəmsi Əsədullayevin (“Nobellərin qənimisi”) (1840-1913) çoxsaylı şirkətləri, Bakı neft sahibkanı, mesenat, Peterburq müsəlman xeyriyyə cəmiyyətinin fəxri üzvü, 1895-ci ildə (dünyada ilk dəfə) metal ştanqlarla zərbə

II Dünya müharibəsi zamanı Azərbaycan kimyaçısı Yusif Məmmədaliyevin yüksək oktanlı benzin, eləcə də məşhur “Molotov kokteyli”ni ixtira etməsi Stalinin diqqətindən yayınmayıb və o, şəxsən alimə təşəkkür edərək onu “Lenin” orderi ilə təltif etmişdi.

qazma dəzgahını quraşdırmış və bu ixtirasını “Bakı qazma sistemi” adlandırmış və dövlətdən müəlliflik hüququ almış (onun digər ixtiraları da var idi), XIX əsrin axırlarında Bibiheybətdə ilk neft avadanlığı müəssisəsini, 1917-ci ildə ilk dəfə taxtayonan dəzgah ixtira etmiş (dəzgah hal-hazırda Sankt-Peterburq şəhərindəki “Dağ mədən” İnstitutunda saxlanılır) Murtuza Muxtarovun (1857–1920) rəsmi qeydiyyatdan keçirdiyi onlarla şirkəti Azərbaycanda

Kollaj Albert Eynəliyevindir (Rusiya) (xüsusi olaraq “ƏM” jurnalı üçün).

ixtiraçılıq və patent işinin əsasını qoymuşdu.

“Nobel qardaşları” firmasının zavodlarında ilk dəfə olaraq 1882-ci ildə neftin D.İ.Mendeleev tərəfindən təklif olunmuş fasiləsiz distilləsi həyata keçirilmişdir.

Eklund Qustav Petroviç isə neft işində ilk dəfə olaraq Bakı mədənlərində elektrik dartı qüvvəsini tətbiq etmiş, həmçinin əvvəlki kənat qazmasını ştanq qazması ilə əvəz etmişdi. Beləliklə, bu dövrdə yüzlərlə ixtira və səmərləşdirici təkliflər qeydə alınmışdı.

BÖYÜK VƏTƏN MÜHARİBƏSİ DÖVRÜNDƏ İXTİRAÇILIQ

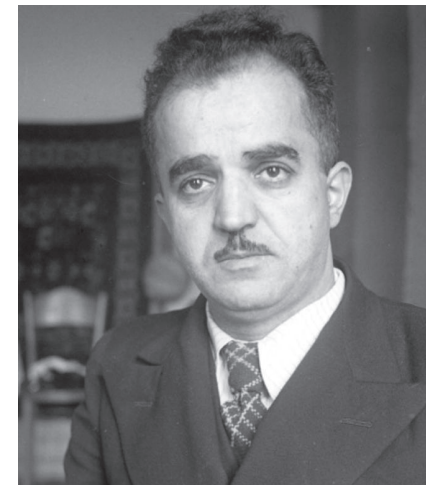
Patent haqqında qanunların tarixinin qədimliyi hər hansı bir xalqın əlahiddə əqli keyfiyyətlərinin səviyyəsinə dəlalət etsə də ixtiraların tarixi mübahisəlidir. Məsələn, Amerikada quldarlıq quruluşunu ləğv edən prezident Avraam Linkoln patentdən yararlanan ilk və hələ ki, son ABŞ prezidentidir. Maraqlıdır ki, düzəltmə qurğuya görə onun aldığı

patent prezidentin ölümündən 132 il sonra — 1997-ci ildə aşkarlanmışdır.

Almaniya qədim dövlətdir, orada əvvəllər də ixtiralar mövcud olub, lakin 1877-ci ildə qəbul olunan Patent Qanunundan sonra elmi kəşflərə, mühəndis ixtiralarına və sənaye nümunələrinə görə müəlliflik hüquqları rəsmi dövlət qeydiyyatına alınmağa başlanıb. Ancaq baxın, çəmi 68 il ərzində — 1945-ci ilin mayına qədər Almaniya elmi kəşf, mühəndis ixtirası və sənaye nümunəsinə 768,161 patent verilmişdi. Bu da təxminən bir ilə 11,296 kəşf, ixtira və sənaye nümunəsi deməkdir.

Məlumat üçün deyək ki, müharibəni məğlub tərəf kimi başa vuran alman xalqının beyin nailiyyətlərinin əksəriyyətini müharibədə onlara dəymiş ziyana görə təzminat olaraq qalib dövlətlər özlərinə götürdülər. Təxminən 370,000 patenti ABŞ götürdü. Qalanı isə Britaniya, Fransa və SSRİ arasında bölüşdürüldü. Ən kiçik pay SSRİ-yə çatdı.

Yeri gəlmişkən, II Dünya mü-

Yusif Heydər oğlu Məmmədaliyev (1905, 1961) — Azərbaycan-sovet kimyaçı alimi, kimya elmləri doktoru, professor, Azərbaycan SSR EA-nın akademiki və prezidenti, SSRİ EA-nın müxbir üzvü.

haribəsi zamanı Azərbaycan kimyaçısı Yusif Məmmədaliyevin yüksək oktanlı benzin ixtira etməsi və bunun nəticəsində bizim təyyarəçilərin düşmən qıncılarını daha əzmlə məhv etməsi, eləcə də məşhur “Molotov kokteyli”ni ixtira etməsi Stalinin diqqətindən yayınmayıb və o, şəxsən alimə təşəkkür edərək onu “Lenin” orderi ilə təltif etmişdir. Stalinin göstərişi ilə Y.Məmmədaliyev birba-

şa kimya elmləri doktoru alimlik dərəcəsi və professor elmi adına layiq görülmüşdür. 1945-ci ildə Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının akademiki seçilən alim Elm və Texnika Komitəsinin fəal üzvü olmuşdur. Y.Məmmədaliyevin elmi tədqiqatlarının nəticələri 936 elmi və publisistik əsərdə, o cümlədən 15 müəlliflik şəhadətnaməsi və patətdə öz əksini tapmışdır.

Yerin ilk peyki, Y.Qaqarinin uçuşu - bütün bunlar Bakı nefti, Azərbaycanın neft kimyası məktəbinin yaradıcısı olan Y.H.Məmmədaliyevin və onun həmfikirələrinin fədakar əməyi sayəsində baş tutub.

Bəşər övladı yaranan gündən yaxşı və pis, xeyir və şər yanaşı yaşayıb. Bir vaxtlar Abşeron nefti ilə milyonlar qazanan Nobel qardaşlarının təsis etdikləri Beynəlxalq mükafata ən layiqli namizəd göstərilən və hətta Sov. İKP MK-da müzakirəyə çıxarılan Yusif Məmmədaliyevin namizədliyi üç yüksək vəzifəli erməninin fitvası ilə ləğv olunub.

Sovet ordusunun arxa təchizat idarəsinin rəisi marşal Baqramyan, tank qoşunları komandanı general Babacanyan MK-ya məktubla müraciət edərək Yusif Məmmədaliyevin ixtiralarının “dövlət sirri və hərbi sirri” olduğu üçün ona dair məlumatların Stokholma göndərilməsini məsləhət görməyiblər. Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sədri A.Şepilovun məktubunda yazılanlara qəti etirazına baxmayaraq, A.Mikoyan məktub müəlliflərinə haqq qazandırır və onları dəstəkləyib.

AZƏRBAYCANDA PATENT SİSTEMİNİN FORMALAŞMASI

Beləliklə, Azərbaycanda Patent işinin, müəlliflik hüququnun,

eləcə də digər əqli mülkiyyət hüquqlarının Rus imperiyası tərkibində olduğumuz çağlardan bu günədək 200 ildən artıq rəsmi, qeyri-rəsmi və yazılı tarixi mövcuddur. Ulu Öndər Heydər Əliyevin bu sahədə ən böyük xidmətlərindən biri isə ondan ibarət oldu ki, Azərbaycanın yeni dönəmində - müstəqillik illərində beynəlxalq qanunlara uyğun olaraq Azərbaycanın Patent sistemini formalaşdırdı və bunu öz Fərmanı ilə təsbit etdi. Məhz bu sahədə qəbul olunan qanunlara rəğmən Azərbaycan Respublikası Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının patent sistemi sahəsinə aid olan onlarla konvensiya, saziş və müqaviləsinə qoşulmuş və sıx əməkdaşlıq əlaqələri yaratmışdır. İndi ölkəmiz Paris Konvensiyası, Madrid Sazişi, Budapeşt Müqaviləsi, Lokarno Sazişi, Nitsa Sazişi, Strasburq Sazişi, Haaqa Sazişinin Cenevrə Aktı, Nayrobi Müqaviləsi kimi beynəlxalq sənədlərin tələblərinə uyğun olaraq ən işgüzar və səmərəli fəaliyyət göstərən ölkələrdəndir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin 20 aprel 2018-ci il tarixli sərəncamı ilə yaradılmış Əqli Mülkiyyət Agentliyində bu gün patent işinin təşkili və patent sisteminin dünyaya əqli mülkiyyət prosesinə daha sıx inteqrasiyası özünün ən yüksək və məsul dövrünü yaşamaqdadır. Ölkənin texniki və iqtisadi siyasətinin həyata keçirilməsində özünəməxsus rol oynayan, intellektual kapitaldan istifadənin genişləndirilməsi və elmi-texniki inkişafın stimullaşdırılması, əqli dəyərlərin insanların sosial həyatını daha da mənalandırması və digər sahələrdə patent sistemi üzrə dövlət siyasəti uğurla davam etdirilir.

Тема армянского коллаборационизма во Второй мировой войне весьма неоднозначна по целому ряду причин, и в первую очередь – по причине своей терминологической неопределенности для сознания человека, изучающего или рассуждающего на эту тему. До сих пор нет четкой определенности в вопросе терминологического обозначения факта самого активного, деятельного и, главное, добровольного сотрудничества от полутора до двух миллионов граждан СССР с нацистами в годы Великой Отечественной войны 1941-1945 гг., что создает проблему прежде всего морально-этической оценки данного факта в научном и общественном сознании. Именно поэтому представляется важным заострить внимание именно на терминологии вопроса.

ОЛЕГ КУЗНЕЦОВ

кандидат исторических наук
(Россия, Москва)

АРМЯНСКИЙ КОЛЛАБОРАЦИОНИЗМ В ГОДЫ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

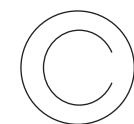
В современной литературе понятием «коллаборация» обозначается «процесс совместной деятельности в какой-либо сфере двух и более людей или организаций для достижения общих целей, при которой происходит обмен знаниями, обучение и достижение согласия (консенсуса)», и в этом значении оно вряд ли применимо в качестве дефиниции службы отдельных людей или групп людей гитлеровской Германии в годы той войны. Идеология Третьего рейха базировалась на так называемом фюрер-принципе, предусматривающем жесточайшую централизацию любых отношений и вертикаль подчинения с низу до верху, и в этой модели не было ни малейшего места любой совместной деятель-

ности, при которой происходит «достижение согласия (консенсуса)». Нацизм требовал тотального подчинения личности, поэтому любой гражданин СССР, перешедший на его сторону, был обязан подчиняться, а не сотрудничать. Следовательно, термин «коллаборационизм» семантически не подходит для описания системы взаимоотношений личности и системы военно-административной машины Третьего рейха.

Для определения характера этих взаимоотношений также не подходит англоязычное понятие «кооперация», так как и оно описывает модель горизонтальной интеграции, а не вертикального подчинения или пирамидального соподчинения. Не соответствует это модели и понятие «партнерства», которое предполагает или равенство, или

консенсуальное неравенство субъектов отношений, исключая иерархическую соподчиненность каждого элемента, что имело место быть в реалиях гитлеровской Германии. Конечно, для терминологического обозначения рассматриваемого нами явления можно было бы использовать криминологическое понятие «соучастия», но и оно не будет уместно в данном случае, так как распространяется на единичное или серийное деяние, но не на систему деятельности наднационального и надгосударственного масштаба. Нацистская Германия в классификации государств по типам власти М. Вебера была классической патримониальной империей, в социальной иерархии которой мог быть только один вариант организации отношений внутри социума по традиционному феодальному типу «сюзерен – вассал» или «господин – слуга». Поэтому данная публикация должна была быть по ее смыслу озаглавлена как «Армянские прислужники Третьего рейха», но исходя из принципа политкорректности мы дали ей иное название, указанное выше.

Во время и после войны 1941-1945 гг. тема службы граждан СССР Третьему рейху была полностью табуирована для научного исследования и обсуждения, так как она никак не соответствовала официальной партийно-политической идеологии СССР, главными постулатами которой были «советский патриотизм» и «пролетарский интернационализм». Любые разговоры о существовании в струк-

Нацизм требовал тотального подчинения личности, поэтому любой гражданин СССР, перешедший на его сторону, был обязан подчиняться, а не сотрудничать.

туре вооруженных сил или спецслужб нацистской Германии военных формирований и иных структур, укомплектованных советскими гражданами по национальному признаку, приравнивались к антисоветской пропаганде, и были

уголовно наказуемым деянием. Именно поэтому память о преступлениях самых разных националистов в массовом общественном сознании постепенно стиралась, а ее хранителями были исключительно архивы органов государственной безопасности или секретные фонды иных ведомственных архивов, доступ в которые был закрыт широкому кругу не просто интересующихся, но и исследователей. Подобное замалчивание и забвение истории привело к трагическим последствиям в момент распада СССР, последствия которого ощущаются по всему постсоветскому пространству до сих пор.

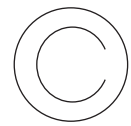
Целью данной публикации является системный обзор армянских военных формирований в структуре вермахта (сухопутных сил) гитлеровской

Германии, а также армянских структурных подразделений в системе абвера (военной разведки) и практики использования агентуры из числа этнических армян внешней политической разведкой нацистов — VI управлением (SD-ausland) Главного управления имперской безопасности (Reichssicherheitshauptamt или РСХА). Применительно к двум последним аспектам темы источниками являются печатные материалы органов советской государственной безопасности — НКГБ-МГБ СССР времен Великой Отечественной войны и первого послевоенного десятилетия, по первому аспекту — исследования российских и армянских авторов, появившиеся в последние два десятилетия, когда после распада СССР стали доступны некоторые архивные документы, свидетельствующие о службе граждан Советского Союза интересам Третьего рейха. Характеризуя одним предложением состав и содержание источниковой базы, следует сказать, что к настоящему моменту времени в публичный научный оборот введено достаточное количество документов, чтобы на их основе сделать качественный системный анализ рассматриваемой темы без ее излишней идеологизации и интерпретаций в угоду политической конъюнктуры сегодняшнего дня.

Номенклатура, структура, численность, вооруженность, порядок комплектования и снабжения армянских частей вермахта сегодня уже не составляет абсолютно никакой тайны, поэтому остается

только привести общеизвестные сведения в систематический вид. Итак, по состоянию на сегодня достоверно известно, что в структуре сухопутных сил гитлеровской Германии из этнических армян были сформированы и активно действовали в качестве самостоятельных полевых (боевых) частей 11 батальонов из числа взятых с плен красноармейцев, из которых 9 были сформированы

Данная публикация должна была быть по ее смыслу озаглавлена как «Армянские прислужники Третьего рейха», но исходя из принципа политкорректности мы дали ей иное название.

в Польше в 1942 году, 2 — на Украине (в Полтавской области) в 1943 году в порядке переформирования и укомплектования ранее полностью разгромленной РККА в боях под Ржевом 162-й пехотной дивизии вермахта (162. Infanterie-Division). Каждый из этих батальонов насчитывал в своем составе 750-1000 человек. Кроме полевых батальонов, из всех советских военнопленных за время войны было сформировано большое количество строительных, железнодорожных, транспортных и прочих вспомогательных подразделе-

ний, обслуживавших германскую армию, но не принимавших непосредственного участия в боевых действиях. В их числе были 202 отдельные муниционные в германской терминологии роты материально-технического обеспечения, в том числе 22 армянские, каждая численностью 120-150 человек. Таким образом, если суммировать эти показатели, то одновременно в вермахте могли числиться от 17 до 22 тысяч этнических армян. Но при этом надо понимать, что эти батальоны и роты постоянно несли боевые, санитарные и небоевые потери убитыми в боях, умершими от ранений и болезней, самоубийств, несчастных случаев, преступлений и проч., требовавшие своей компенсации пополнением личного состава, поэтому указанное количество «восточных солдат вермахта» из числа армян можно смело увеличивать в 2,5-3 раза. Из чего можно сделать вполне адекватный вывод о том, что на стороне Третьего рейха во время Второй мировой войны в составе сухопутных войск воевало порядка 50 тысяч этнических армян.

Вся эта масса коллаборантов армянской национальности в англо-американской и германской исторической литературе носит обобщающее понятие Армянского легиона, хотя как такового самостоятельного войскового соединения никогда не было. Полевые батальоны и вспомогательные роты передавались в подчинение штабам отдельных немецких дивизий на Восточном фронте, по штатам которых получали все виды снаб-

жения и довольствия, поэтому их концентрация на каком-либо участке фронта была технически невозможна. Данная практика объясняется двумя причинами: во-первых, посредством этого обеспечивалась стабильность фронта, так как боеспособность каждого такого подразделения до вступления в бой для германского командования была непонятна; во-вторых, существовавшие тогда средства связи и управления огнем не позволяли иметь самостоятельную тактическую группы численностью свыше батальона, совершенно не важно, из представителей какой национальности она формировалась.

Формирование армянских батальонов в составе вермахта, наравне с другими «восточными частями» осуществлялось на основании и в соответствии с «Положением о местных вспомогательных формированиях на Востоке», изданным в августе 1942 года. В этом документе представители тюркских народностей и казаки выделялись в отдельную категорию «равноправных союзников, сражающихся плечом к плечу с германскими солдатами против большевизма в составе особых боевых частей», таких как армянские, грузинские, северокавказские, мусульмано-кавказские (позже — азербайджанские), туркестанские батальоны, казачьи части и крымско-татарские формирования. И это в то время, когда представители славянских и даже балтийских народов должны были использоваться лишь в составе антипартизанских, охран-

ных, транспортных и хозяйственных частей вермахта. Общее руководство формированием и обучением национальных легионов осуществлял Штаб подготовки восточных легионов (Aufstellungsstab der Ostlegionen), который 23 января 1943 года был переименован в Штаб командования восточными легионами (Kommando der Ostlegionen). Зимой-весной 1942 г. этот штаб располагался в Рембертове, а летом был переведен в Радом. Командующим восточными легионами в Польше был назначен полковник Р. фон Гейгендорф, первоначально обладавший правами полкового, а с 1943 года — дивизионного командира. В своих действиях по организации и подготовке восточных легионов полковник Гейгендорф руководствовался Директивой для формирования восточных легионов, которую 24 апреля 1942 года издал начальник общего управления командования армии резерва генерал-от-инфантерии Ф. Ольбрихт.

Штаб и учебный лагерь для формирования армянских батальонов вермахта располагался в 1942 году в окрестностях города Пулавы Люблинского воеводства современной Польши. Каждый полевой батальон имел в своем составе 3 стрелковые, пулеметную и штабную роты по 130-200 человек в каждой; в стрелковой роте — 3 стрелковых и пулеметный взводы, в штабной — взводы противотанковый, минометный, саперный и связи. Общая численность батальона составляла 800-1000 солдат и офицеров,

в том числе до 60 человек германского кадрового персонала (Rahmenpersonal): 4 офицера, 1 чиновник, 32 унтер-офицера и 23 рядовых. У немецких командиров батальонов и рот были заместители армянской национальности. Командный состав ниже ротного звена был исключительно национальным. На вооружении батальона имелись 3 противотанковые пушки (45-мм), 15 легких и тяжелых минометов, 52 ручных и станковых пулемета, винтовки и автоматы. Оружие представлялось со складов трофейного советского вооружения.

К концу 1942 года из Польши на фронт была отправлена «первая волна» полевых батальонов восточных легионов, в том числе 2 армянских — 808-й и 809-й, в начале 1943 года за ней последовала «вторая волна», в том числе 3 армянских — 810-й, 812-й и 813-й, а во второй половине 1943 года — «третья волна», включая 814-й, 815-й и 816-й полевые батальоны. В боях на Восточном фронте против РККА успела принять участие только малая их часть — батальоны «первой волны». 808-й пехотный батальон в составе 916 армян и 41 немца под командованием капитана Кучера участвовал в боях в районе Туапсе, показал себя неблагоденственной для командования вермахта частью, — в батальоне действовала подпольная группа, готовившая переход легионеров на сторону Красной Армии, после раскрытия заговора в октябре 1942 года батальон был разоружен и переформирован в дорожно-строительную часть. 809-й батальон в составе 913

армян и 45 немцев был частью 128-го гренадерского полка 48-й пехотной дивизии, с 18 ноября 1942 года был задействован в боевых действиях на Кавказе в боях в районе Нальчика и Моздока, обороне Кубани и Керченского полуострова, показав себя стойкой боееспособной частью.

29 сентября 1943 года Гитлер отдал распоряжение о переводе всех восточных легионов с Восточного фронта в Западную Европу, так как после отступления немцев с Северного Кавказа и из южной России он не считал эти части достаточно надежными для борьбы с Красной Армией, 2 октября это распоряжение нашло отражение в приказе германского Генштаба за № 10570/43, согласно которому, во Францию переводились все структуры Командования восточными легионами, подготовительные лагеря и часть батальонов. Из Польши во Францию отправившись армянские батальоны «второй» и «третьей» волны формирования, а также три

батальона, сформированные в учебном лагере на базе 162-й учебной дивизии вермахта в окрестностях города Лохвицы Полтавской области Украины. Эти три последние армянские батальона численностью и структурой практически не отличались от батальонов, сформированных в Польше, с той только разницей, что соотношение немецкого и национального кадрового персонала было существенно изменено в сторону уменьшения численности первого: Если в батальоне польского формирования немцев было не более 60, то здесь их должно было быть не более 37 человек: 4 офицера, 1 военный чиновник, 7 зондерфюреров (старшин), 15 унтер-офицеров и 10 рядовых.

В борьбе против союзнических англо-американских войск большинство из этих батальонов из-за их плохого вооружения и неудовлетворительных морально-боевых качеств оказались не в состоянии противостоять превосходящему во всех отношениях противнику,

наиболее боееспособный из них (809-й) был полностью уничтожен в окружении войсками союзников во время операции «Оверлорд», остальные или сдавались при приближении англо-американских частей, или переходили с оружием в руках в состав французского Сопротивления, лишней раз подтвердив справедливость тезиса: предавший однажды, предаст и повторно.

Таким образом, как мы видим, армянские части вермахта не представляли собой чего-либо примечательного ни с точки зрения военной, ни политической истории. Несомненно, очень многие их военнослужащие надевали гитлеровские военные мундиры чаще всего ради сохранения собственной жизни, чтобы не гнить в лагерях для военнопленных. Безусловно, среди них были и идейные сторонники нацизма, перешедшие на сторону нацистов с оружием в руках, но таких было меньшинство, и эти кадры использовались уже не для боевой, а более тонкой разведывательной и диверсионной работы в структурах абвера.

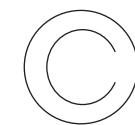
Что касается органов военной разведки Третьего рейха, то главным разведывательным органом в составе абвера, укомплектованного преимущественно этническими армянами (более 90 % личного состава) была абвергруппа-114, также известная как зондеркоманда (или команда особого назначения) «Дромедар». Благодаря активной и успешной деятельности подразделений Главного управления контрразведки СМЕРШ и терри-

ториальных органов НКВД-НКГБ-МГБ СССР роль и место этого разведывательного органа нацистов, масштаб его деятельности, пофамильный списочный состав официальных сотрудников и большей части агентуры хорошо известен, объектом изучения в будущем может быть только детализация осуществленных им разведывательно-диверсионных и карательных-антипартизанских операций и определение в каждой из них роли лиц постоянного состава и агентуры.

В общих чертах история абвергруппы-114 выглядит так: была сформирована в 1940 году из румынских и французских армян дашнакским генералом Драстаматом Канояном (Дро), до апреля 1943 г. находилась в подчинении абверкоманды-101 и первоначально именовалась «Зондеркоманда «Дромедар»», являясь при этом мельдекопфом, головным опорным пунктом, совмещающая разведывательные и карательные функции. До августа 1941 г. действовала при дивизиях и корпусах германской 11-й армии, которая в ходе наступательных боев на территории СССР имела задачей вторжение в Крым и преследование советских войск на фланге группы армий «Юг» по северному побережью Черного и Азовского морей с выходом на Северный Кавказ. В первые дни войны выдвинулась с территории Румынии по направлению к г. Николаеву, на протяжении этого пути зондеркоманда «Дромедар» в составе абвергруппы-101 вела сбор информации и проводила опрос военнопленных. Группа

организовывала проведение разведывательно-диверсионных мероприятий и повстанческого движения в тылу Северо-Кавказского фронта и вела контрразведывательную работу на оккупированной территории Северного Кавказа

В апреле 1943 зондеркоманда получила самостоятель-

Армянские части вермахта не представляли собой чего-либо примечательного ни с точки зрения военной, ни политической истории. Несомненно, очень многие их военнослужащие надевали гитлеровские военные мундиры чаще всего ради сохранения собственной жизни.

ность и ей был придан статус абвергруппы под немецким командованием, позывной — «Ирена». Основной костяк сотрудников группы и агентов состоял из армян. Вербовщиками группы были ее официальные сотрудники — уроженцы Армении, политические эмигранты-дашнаки. Часть завербованной агентуры проходила обучение на курсах разведчиков-радиостов, часть агентов направлялась в Варшавскую разведшколу. Обу-

чение радиостов вели сотрудники-уроженцы Армении. Одновременно на курсах обучалось до 20 агентов. Негодные для разведки лица направлялись в строевую часть «Дромедара» (40–60 человек) и на охрану помещений группы. Группа поддерживала связь со своей агентурой в советском тылу по радио. Для обратного перехода линии фронта давался устный пароль «Каре 11–01» или «1Ц Пушкин», последний — по оперативному псевдониму начальника мельдекопфа абверкоманды-101 Малишевского, ведавшего переброской агентуры через линию фронта.

Группа имела 4 передовых разведпункта в прифронтовой полосе на Северном Кавказе:

1-й пункт — в ст. Николаевской близ Пятигорска. Начальник — Тигран Багдасарян («Тигрис»). Осуществлял заброску агентов в районы Нальчика, Моздока, Ставрополя, Грозного и перевалов через Кавказский хребет.

2-й пункт — в Краснодаре под началом Арутюняна («Угрян»). Вел заброску агентуры в районы Туапсе, Сочи и Черноморского побережья. В марте 1943 г. прибыл на Тамань и соединился с группой.

3-й пункт — в Ставрополе. Начальник — Юзбашев Богдан («Сметанов»). Вел контрразведку на оккупированной территории Северного Кавказа. Насаждал своих агентов среди армянского населения.

4-й пункт располагался также в Ставрополе. Им руководил Геворков (он же Геворкян Николай), бывший лейтенант французской армии, служивший с 1940 года в СС, сын

известного дашнакского лидера С. Джамаляна. Пункт вел антисоветскую пропаганду, создавал местные армянские комитеты и национальные формирования. Именно его усилиями были сформированы 808-й и 809-й армянские батальоны вермахта.

В июле 1944 г. абвергруппа была реорганизована. Часть ее сотрудников во главе с Т. Багдасаряном, сохранив наименование, была направлена в м. Нидерзее (Восточная Пруссия), в ноябре 1944 г. — в м. Эшенбах близ Берлина, в марте 1945 г. — в г. Гмюндт (Австрия). Остальная часть личного состава выбыла в Белград, где на ее базе было развернуто подразделение «Айнхайт Штурм», также готовившее и засылавшее в советский тыл агентов-армян. В январе 1943 г. подразделение выбыло в м. Кессельхели (Венгрия), при приближении передовых советских частей переместилось в г. Берген (остров Рюген, Германия), в марте 1945 г. группа прибыла в г. Эгер (Чехословакия). Последним пунктом размещения группы был г. Парна близ Дрездена.

Еще одним разведывательным органом вооруженных сил нацистской Германии с большим количеством этнических армян в личном составе была абверкоманда «Нахрихтен Беобахтер» (НБО) или «Обозреватель новостей». АК НБО была организована в конце 1941 г. в Румынии в районе г. Пятра-Нямц и отбыла на Восточный фронт. До октября 1943 г. размещалась в Симферополе. Находилась в оперативном подчинении управ-

ления «Абвер-Заграница» и была придана штабу адмирала Шустера — командующего немецкими военно-морскими силами Юго-восточного бассейна, т.е. Черного и Азовского морей.

До конца 1943 г. команда и ее подразделения имели общую полевую почту № 47585, с января 1944 г. — № 19930. Позывной органа — «Татар». До июля 1942 г. команду возглавлял капитан флота Бода, а с июля 1942 г. — корветтен-капитан Рикгоф. Команда вела сбор информации о Военно-морском флоте СССР на Черном и Азовском морях, речных флотилиях Черноморского бассейна. Помимо разведки команда вела диверсионную работу против Северо-Кавказского и 3-го Украинского фронтов, в период пребывания в Крыму — борьбу против партизан. Сбор данных проводился через агентуру, забрасываемую в советский тыл, и путем опроса военнопленных, бывших военнослужащих ВМФ, и местных жителей, имевших отношение к военно-морскому и торговому флотам. Агентура органа вербовалась из военнопленных моряков в лагерях Крыма и из местных жителей на Северном Кавказе. Ее предварительное обучение велось в специальных лагерях в м. Тавель, Симеиз и Бешуй (Крым). Часть агентуры направлялась в Варшавскую разведшколу. Заброска агентов в советский тыл производилась на самолетах, моторных лодках и катерах. Разведчиков оставляли также на оседание. Обычно агентов забрасывали группами в 2–3 человека и 1

радист. Связь с агентами шла через радиостанции в Керчи, Симферополе и Анапе. Позднее агентура была передана в антипартизанские и охранные отряды, созданные из гитлеровских прислужников.

В конце октября 1943 г. команда НБО переехала в Херсон, затем в Николаев, отсюда — в Одессу. В апреле 1944 г. команда прибыла в г. Браилов (Румыния), в августе 1944 г. — в окрестности Вены. Находилась в тесном взаимодействии с Морской разведкомандой по Черному и Азовскому морям («Marine Einsatzkommando das Schwartze meers») корветтен-капитана Ротта (псевдоним «Сир»), находясь в подчинении органа военно-морской контрразведки Маринен Абверштелле «Крым» при штабе адмирала Шустера.

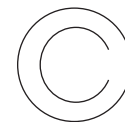
В соответствии с соглашением, достигнутым между армянскими националистами и представителями спецслужб Третьего рейха в августе 1940 года, пособничество военной и военно-морской разведке гитлеровцев осуществляли исключительно дашнаки, располагавшие широкой сетью своих комитетов в разных странах мира. Услугами армянской националистической организации «Цехакрон» («Расисты»), созданной в Болгарии Гарегином Тер-Арутюняном («Нжде») во второй половине 1930-х гг., пользовалась внешняя разведка «СД-Заграница» — VI управление РСХА, начало чему было положено в апреле 1940 года. Однако до 1942 года из-за разногласий внутри армянской диаспоры в Европе Нжде и его сторонники

СД не привлекались к сотрудничеству, по крайней мере, централизованно. В августе 1942 года смог собрать из числа проживавших в Болгарии армян группу в количестве 10 человек, по возрасту, состоянию здоровья и интеллектуальному и физическому развитию подходящих для осуществления разведывательно-диверсионной и повстанческой деятельности в тылах Красной армии, которые прошли первоначальную военную подготовку в окрестностях Берлина, а затем были направлены для продолжения обучения действиям в горно-лесистой местности в кавказскую «Ваффеншулле» при «СС гаупткомандо «Руссланд-Зюд»» разведывательно-диверсионного органа СД «Предприятие «Цепелин»». Школа состояла из двух отделений: кавказского и туркестанского, была организована на базе разведывательно-диверсионных школ в Евпатории и в м. Освитц (Верхняя Силезия), готовила разведывательно-диверсионную агентуру для организации повстанческого движения на Северном Кавказе, Закавказье и Средней Азии и сбора информации о военно-политическом и экономическом положении в СССР. В сентябре 1944 г. ваффеншулле вышла из подчинения главной команды, ее личный состав прибыл в приемно-распределительный лагерь в Замберге, откуда люди Нжде вернулись в Болгарию. После внезапной смерти болгарского короля Бориса III, случившейся 28 августа 1943 года через несколько дней после возвращения в Софию с прохо-

дившей в Восточной Пруссии встречи с Гитлером, по официальной версии — от инфаркта, и последовавшего вслед за этим саботажа любого сотрудничества с нацистской Германией со стороны болгарского правительства, Нжде и его сторонники оказались единственными осведомителями СД на территории этой страны и оставались таковыми до октября 1944 года, когда на территорию Болгарии вошли советские войска.

В связи с этим представляется необходимым отдельно напомнить, что в соответствии со статьями 9 и 10 Устава Международного военного трибунала в Нюрнберге и его приговором от 1 октября 1946 года из числа сотрудников Главного управления имперской безопасности среди многих прочих к нацистским преступникам были отнесены «члены СД, в том числе все местные представители и агенты, почетные или какие-либо другие, независимо от того, являлись ли они формально членами СС или нет». Нжде и его присные с осени 1942 по октябрь 1944 года являлись агентами военно-политической разведки Третьего рейха, действуя в интересах нацистов преимущественно в Болгарии, временами в Югославии, наездами в Германии и СССР, получая за это денежное вознаграждение в германских рейхсмарках и болгарских левых, при этом являясь в основной своей массе подданными Болгарского королевства.

Шпионаж за деньги против страны, гражданином которой являешься, во всем мире,

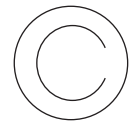

Пособничество военной и военно-морской разведке гитлеровцев осуществляли исключительно дашнаки, располагавшие широкой сетью своих комитетов в разных странах мира.

независимо от политических резонансов такого действия, рассматривается как самое подлое и тяжкое государственное преступление. Нжде не просто шпионил против Болгарии в интересах нацистской Германии, он создал для этого целую агентурную сеть из числа подданных Болгарско-

Нжде был причастен к распродаже нацистами имущества жертв Холокоста на международном «черном рынке» драгоценностей, то вдобавок ко всему он соучастник преступлений против мира и безопасности человечества.

го королевства армянской национальности, а также вербовал их из числа наемников для службы в качестве штатных сотрудников военной разведки нацистов на Кавказе и Балканах. Наемники всегда и везде, во всех вооруженных конфликтах находятся вне закона, равно как и их вербовщики. Его дружба с международными террористами из числа македонских националистов в современном представлении образует, как минимум, состав преступления в форме экстремизма. Получается, что Нжде

не только нацистский преступник, но также предатель, шпион, экстремист и вербовщик наемников. Если принять во внимание, что он был причастен к распродаже нацистами имущества жертв Холокоста на международном «черном рынке» драгоценностей, то вдобавок ко всему он соучастник преступлений против мира и безопасности человечества.

Пособничество нацистам со стороны этнических армян не могло оказать ни определяющего, ни сколько-нибудь серьезного влияния на исторические судьбы Второй мировой войны и на ее исход. В этом смысле не следует из идеологических побуждений преувеличивать роль, масштаб и значение этого явления. 50 тысяч пособников, включая несколько тысяч разведчиков и диверсантов, — не такая уж большая

цифра в величинах военно-политического противостояния того времени. Сегодня важно не то, что было, а как к этому относятся современное поколение людей и политиков. В современной Армении, начиная с 2000 года, сплошным потоком идет героизация нацистского прошлого своих соотечественников, апофеозом чего стало возведение в центре Еревана напротив здания правительства памятника нацистскому преступнику и агенту СД Гарегину Нжде, открытие которого состоялось 28 мая 2016 года в главный государственный праздник страны — День республики. Тем самым правящая на тот момент в Армении Республиканская партия на глазах всего мира этим актом публично признала себя нацистской, а свою страну — страной победившего нацизма.

АРМЕНИЯ СТРАНА ПОБЕДИВШЕГО НАЦИЗМА

ФУАДАХУНДОВ
заведующий сектором
зарубежных СМИ и НПО
Администрации
президента АР

Во второй половине 2016-го и вплоть до 2019 года в русскоязычной (и не только) прессе самых разных стран мира дискутировалась тема установки на одной из центральных площадей Еревана памятника главному идеологу армянского национализма Гарегину Нжде (Тер-Арутюняну). Полемика расколола информационное пространство на два антагонистических лагеря.

Армянская пресса называла Нжде национальным героем армянского народа и создателем государственной идеологии Армении, а масс-медиа России, Азербайджана, Узбекистана и некоторых иных постсоветских стран — фашистом и протестовали против этого акта героизации гитлеровского приспешника в Армении. Между тем в той же Москве, других столицах Европы и Америки на официальном уровне было решено считать эти действия «внутренним делом Армении». Но в России эта ситуация проявилась наиболее

выпукло: ее политический класс, всегда и везде гневно осуждающий героизацию всех проявлений нацизма и фашизма в прибалтийских странах и Украине, наотрез отказался делать это в отношении Армении из-за нежелания «обидеть» тем самым своего единственного союзника на Южном Кавказе. Все остальные страны бывшей антигитлеровской коалиции, потерявшие в борьбе с германским нацизмом и итальянским фашизмом 50 миллионов своих граждан, видя позицию России, также не стали акцентировать внимание на данном вопросе.

Установка памятника Нжде в центре Еревана стала зримым свидетельством завершения процесса превращения Армении в страну победившего нацизма, процесс чему был положен еще в 2000 году, когда соз-

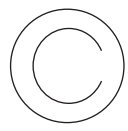
дававшаяся как неоязыческая и откровенно экстремистская Республиканская партия пришла к власти в этой стране. В 2004 году она провозгласила теорию цегакрона Гарегина Нжде своим партийным учением и начала его постепенно внедрять в политическую жизнь страны, превращая ее в государственную идеологию, а саму Армению — в нацистское государство. Сегодня хотелось бы рассмотреть два аспекта заявленной темы: теоретический — как и насколько учение Нжде соответствует идеологии национал-социализма, и практический — итоги превращения Армении в нацистское государство.

В 1932 году болгарские армяне избрали Гарегина Нжде, проживавшего в то время в Софии, делегатом на XII съезд партии «Дашнакцутюн» в качестве своего официально-

го представителя. Это подтолкнуло Нжде к созданию праворадикальной националистической теории цегакрона, призванной, по его мнению, в идеологическом плане реформировать партию дашнаков. В целях формулирования и публичного выражения своих мыслей Нжде вместе с еще одним руководителем болгарского комитета партии дашнаков Айком Асатрянном (известен также вариант написания на русском языке его имени и фамилии как Хайк Ассатурьян) подготовил и опубликовал серию статей, в которых была изложена придуманная ими новая для армян идеологическая концепция. Впоследствии она несколько раз изменялась и к началу Второй мировой войны приобрела логически заверченный вид. За создание этой ультра-националистической идеологии Нжде решением партийного съезда дашнаков был исключен из этой партии, поскольку даже таким махровым националистом, как они, теория цегакрона показалась более чем радикальной.

Как видно из опубликованных российским историком О.Ю. Кузнецовым показаний бывшего агента СД и абвера, этнического армянина Петера Камсаракана, завербовавшегося в свое время Нжде на службу внешней разведке Третьего рейха, во время допросов сотрудниками МВД СССР он переводил слово «цегакрон» на русский как «расизм», а одноименное название организации как «Расисты».¹ То есть неологизм «родовер» специаль-

В 1932 году болгарские армяне избрали Гарегина Нжде, проживавшего в то время в Софии, делегатом на XII съезд партии "Дашнакцутюн" в качестве своего официального представителя. Это подтолкнуло Нжде к созданию праворадикальной националистической теории цегакрона.

но выдуман в последнее время армянскими пропагандистами, чтобы скрыть или подменить аутентичный перевод слова «цегакрон» более благозвучным вариантом. В опубликованной справке министра внутренних дел СССР генерал-полковника С.Н. Круглова на имя И.В. Сталина и других высших руководителей СССР от 18 октября 1948 года указывалось, что знакомленный с показаниями Камсаракана Нжде согласился с ними в полном объеме, т.е. подтвердил тот факт, что является создателем идеологии армянского расизма.²

Но не только Нжде и Камсаракан определяли теорию цега-

крона как расистскую. В 2007 году в Ереване были изданы мемуары полковника В.М. Овсепяна «Гарегин Нжде и КГБ: Воспоминания разведчика», который в 1952-1953 гг. в звании капитана и в должности старшего оперуполномоченного 1-го отдела (внешняя разведка) Министерства госбезопасности Армянской ССР осуществлял оперативную работу со Нжде. В своих воспоминаниях он, будучи председателем Совета ветеранов органов госбезопасности Армении и имея в силу этого статуса доступ к архиву спецслужб страны, опубликовал ряд документов следственного дела по Нжде № 11411 МГБ Армянской ССР (1945-1947 гг.), а также протокол допроса бывшего соратника Нжде по партии «Дашнакцутюн» Ованеса Деведжяна. В настоящее время документы хранятся в архиве Службы национальной безопасности Армении (архивное дело № 8882). Деведжян в 1923-1933 гг. тоже проживал в Софии, был членом комитета дашнаков в Болгарии и вместе с Нжде в 1932 году был избран на XII съезд этой националистической партии, который состоялся в Париже. Затем он переселился в Румынию, работал на разведку нацистов в годы Второй мировой, был арестован советской военной контрразведкой, этапирован в Ереван для производства в отношении него оперативно-следственных действий и даже содержался в одной тюремной камере с Нжде. Во время допроса, который состоялся 28 августа 1947 года, Деведжян заявил: «Если

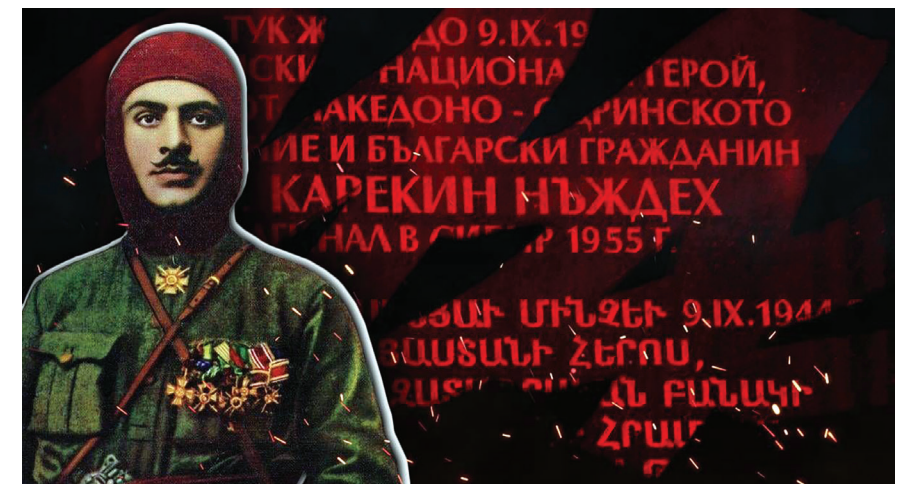
разъяснить слово «цегакрон», то получается преклонение перед расой и сохранением ее чистоты, что равносильно нацизму-гитлеризму. Таким образом, Нжде со своим «Цегакроном» пропагандировал фашизм в армянской действительности».³

Как видим, в середине XX века образованный интеллигент армянской национальности, знающий несколько языков, а Камсаракан, Деведжян, да и сам Нжде свободно владели минимум тремя-четырьмя иностранными языками, при переводе слова «цегакрон» на русский употреблял конкретное и понятное слово «расизм» или «нацизм», а не мифическое понятие «родовер». При этом вполне отдавая себе отчет, что цегакрон - это идеология расового или национального превосходства армян.

В целях пропаганды своей теории Нжде, являясь продолжительное время лидером армянской диаспоры в Болгарии, издавал в Софии националистический журнал «Хровк», а затем менее финансово затратную газету «Размиг», бесменным редактором которых являлся его единомышленник и сподвижник Айк Асатрян. Именно в 1932 году в этом журнале Нжде опубликовал свою первую статью с изложением теории цегакрона, которая называлась «Цегакрон как залог победы» и была посвящена видовому описанию цехамарда - армянина-арийца. Таким образом, благодаря активной публицистической и издательской деятельности Нжде Бол-

гария фактически стала родиной современного армянского национализма в его самом худшем идеологическом выражении.

Появление этой статьи именно в то время не было результатом простого стечения обстоятельств, а стало закономерным итогом обретения Нжде образца для подражания в лице фюрера германского нацизма Адольфа Гитлера. В тот год на парламентских выборах 7 июля НСДАП одержала уверенную победу, получив большинство мест в германском рейхстаге, а

сам Гитлер на выборах рейхспрезидента Германии 10 апреля занял второе место с третьим голосом избирателей, что делало его главным претендентом на должность рейхсканцлера. Видя рост популярности нацизма в Германии и соседних с ней странах, а также со стороны консервативных кругов Великобритании и США, Нжде интуитивно почувствовал, что его новая идеология для армянской диаспоры должна быть похожа на идеологию нацизма, оказавшуюся столь популяр-

ной в ряде европейских стран, для чего позаимствовал многие ее положения.

В архиве Службы госбезопасности Азербайджанской Республики имеется подборка документов Управления госбезопасности Народного комиссариата внутренних дел Закавказской Социалистической Федеративной Советской Республики (УГБ НКВД ЗСФСР) по Азербайджанской ССР. Связана она с ранее имевшей гриф «Совершенно секретно» директивой данного органа от 7 апреля 1935 года своим тер-

риториальным подразделениям городским отделам и местным отделениям.⁴ Начинается директива с анализа проблемы, на решение которой требовалось организовать все силы советской госбезопасности региона (полный текст документа представлен в приложении 2; орфография оригинала изменена в соответствии с правилами грамматики современного русского языка):

«Наметившаяся после XII съезда активность в деятельности дашнаков как за рубе-

¹ Кузнецов О.Ю. Армения: страна разрешенного нацизма // Region plus. — № 369. — 2018, 15 сентября.

² Там же. - № 370. 1 октября.

³ Овсепян В.М. Гарегин Нжде и КГБ: Воспоминания разведчика. Отв. ред. А.Арутюнян. — Ереван: Нораванк, 2007, с. 22.

⁴ Архив Службы государственной безопасности Азербайджанской республики. - д. ПФ-861. - л. 7-11.

жом, так и внутри страны в последнее время стала отчетливо вырисовываться в форме перерастания в фашизм.

Оставаясь на базе непримиримой борьбы с большевизмом, «Дашнакцутюн» утвердил эту борьбу в форме фашизации как единственный путь укрепления своего авторитета и придания воинствующего духа. Для определения «последовательности» своего перехода на путь фашизма дашнакские идеологи выдвигают пресловутую теорию арийства в применении к армянской нации.

Эти вопросы были наиболее четко сформулированы крупными деятелями партии «Дашнакцутюн» в Европе. Так, например, Нжде в статье «Мое слово к подрастающему поколению армян» пишет:

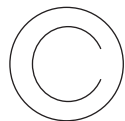
«...Религия реет - это новая волна, поднимающая армянскую жизнь и противопоставляющая наш духовный организм грозящей ему смерти в чуждой среде...».

Усиление фашистских тенденций наблюдается также среди разрабатываемого подпольного дашнакского актива, выражающихся в следующем:

«...Если, захватив власть, «Дашнакцутюн» придет к господству со своей половинчатой программой социализма, то мы все уйдем из этой партии. Надо, наконец, научиться действовать у Гитлера».⁵

Призыв Нжде «к подрастающему поколению армян» «научиться действовать у Гитлера», звучал в то время вполне симптоматично. Еще не случилась печально известная «Хрустальная ночь» - организован-

ный массовый погром евреев в Германии 1938 года; еще не начали свою адскую работу газовые камеры и печи крематориев Аушвиц-Биркенау, однако уже была сформулирована и провозглашена теория «окончательного решения еврейского вопроса»; унтер-штурмфюрер СС барон Леопольд Иц Эдлер фон Мильденштайн уже создал

Появление этой статьи именно в то время не было результатом простого стечения обстоятельств, а стало закономерным итогом обретения Нжде образца для подражания в лице фюрера германского нацизма Адольфа Гитлера.

свой отдел «Евреи» в структуре Главного управления СД, а Отто Адольф Эйхман уже написал рецензию на книгу теоретика сионизма Теодора Герцля «Еврейская государственность», в которой рекомендовал массово уничтожать евреев как «врагов рейха». Иными словами, Нжде призывал своих последователей учиться делать с тюркскими и вообще мусульманскими народами то же самое, что в скором времени начнут делать гитлеровцы с евреями сначала в Германии, а по-

том - на всех оккупированных территориях стран Европы.

Теория цегакрона Нжде делит всех армян на три «чувственно-сознательные части»: цехамард, жоховурд и таканк. Цехамард является в трактовке Нжде лучшей частью армянской нации, цель которой - увековечение присутствия армян в Армении, он несет в себе идеологию армянского народа и передает ее потомкам, именно он осознанно воюет и жертвует собой для спасения чести родины. Жоховурд в понимании Нжде - неопределившаяся и колеблющаяся часть армянства. Жоховурд подвержен эффекту толпы, живет повседневной жизнью, тогда как цехамарды - вечными идеалами и целями, памятью о прошлом, а также с твердой верой в будущее и ежедневной длительной борьбой одновременно. Таканк, в отличие от них, отступник, внутренний враг, который является частью внешнего врага. Как армянин таканк - бесхребетен и не имеет чувства гордости, эгоцентричен и меркантилен, в его сознании нет никаких обязанностей перед нацией и государством, но он всегда требует что-либо для себя. Таканк в понимании Нжде не имеет национальной принадлежности. То, что он говорит на армянском, лишь следствие того, что родители передали ему этот язык в качестве средства общения, другого он пока не нашел. Таканк не признает родины в лице Армении, стремится жить в диаспоре, высшей ценностью для него является материальное благополучие. Соответственно, по мнению Нжде, цехамар-

ды-пассионарии должны вести за собой жоховурдов-обывателей и изгонять из среды армянской нации вырожденцев-таканков.

Подобное ранжирование представителей армянского этноса было направлено не столько на поднятие национального и патриотического духа в среде армянской диаспоры, сколько на политизацию ее жизни. В среде армян традиционно сильны кровнородственные и этнорелигиозные связи, и поэтому для многих из армян, проживающих в диаспоре, статус внутри общины бывает более важным и субъективно значимым, чем положение в обществе страны проживания. Именно на это чувство ориентировался Нжде, создавая свою теорию цегакрона: считая себя цехамардом, или носителем армянской национальной идеи, он требовал от прочих армянских обывателей, или жоховурдов, подчинения себе в эмоционально-нравственном и материальном отношении, а тех, кто не признавал его авторитет, клеймил как таканка - предателя интересов народа и национальной идеи. Подобная методика управления присуща сегодня большинству нетрадиционных церквей и тоталитарных сект, она детально описана в научной литературе. Однако в 1930-е годы о ней мало кто знал, и поэтому Нжде или интуитивно почувствовал ее на основе богатой эмпирики, или заимствовал извне, лишь адаптировав к самосознанию армянского этноса. Выбор источника плагиата в конкретно-исторических реалиях того времени у него был невелик - или итальянский фа-

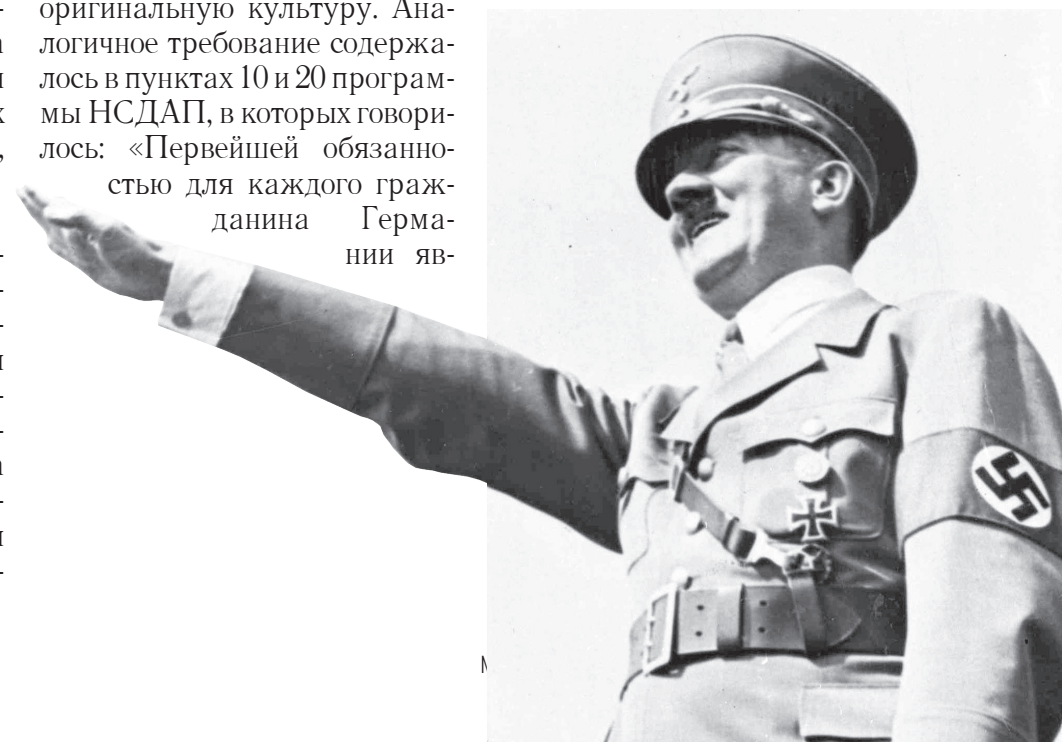
шизм Бенито Муссолини, или германский нацизм Адольфа Гитлера.

Не мудрствуя лукаво, Нжде перенес из германского нацизма в свою теорию цегакрона концепцию семи нравственных доминант или культов. При этом он явно не подумал, что это может подтолкнуть его критиков на аналогию с еврейским семисвечником-менорой и тем самым бросить на него тень подозрения в согласии с иудейской каббалистической традицией. Теоретической основой предлагаемых им идеологием была «Программа 25 пунктов» Национал-социалистической рабочей партии Германии (НСДАП) от 1 апреля 1920 года (25 Punkte-Programm N.S.D.A.P.), объявленных в 1926 году «незыблемыми» принципами германского нацизма.

Культе Родины требовал преданности и поклонения той земле, на которой естественным образом образовалась армянская нация, на которой она строила свое государство и цивилизацию, создавала свою оригинальную культуру. Аналогичное требование содержалось в пунктах 10 и 20 программы НСДАП, в которых говорилось: «Первейшей обязанностью для каждого гражданина Германии яв-

ляется выполнение умственной или физической работы. Деятельность каждого отдельного гражданина не должна противоречить интересам общества в целом. Напротив, такая деятельность должна протекать в рамках общества и быть направленной на общую пользу»; «Программы всех учебных заведений должны быть приведены в соответствие с требованиями практической жизни. С самого начала развития сознания ребенка школа должна целенаправленно обучать его пониманию идей государственности».

Культе крови запрещал армянам вступать в браки с представительницами других этносов, армянки же могли рожать от мужчин иной национальной принадлежности, но при условии воспитания детей в соответствии с учением цегакрона. Быть гражданином Армении, с точки зрения Нжде, мог только этнический армянин, выполняющий свои обязанности перед страной. Провозглашенный им культ крови был тождественен содержанию пунктов 4 и 6 партийной программы НСДАП:

⁵ Архив СГБ АР. - д. ПФ-861. - л. 8.

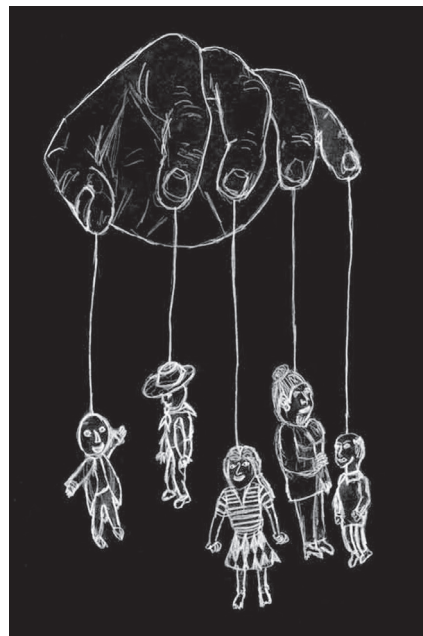

«Гражданином Германии может быть только тот, кто принадлежит к немецкой нации, в чьих жилах течет немецкая кровь, независимо от религиозной принадлежности»; «Право занимать посты, связанные с законодательством, а также управлением государством, может принадлежать исключительно гражданам».

Культ языка обязывал армян разговаривать друг с другом только на армянском языке и предполагал нивелировку диалектов. В результате должен был образоваться литературный армянский язык, в связи с чем считалось важным идеологическое раскрытие культурного содержания и смысла слов. Поскольку немецкий литературный язык - язык Шиллера и Гете - в Германии сформировался еще в середине XIX века, для нацистов этот вопрос не был актуален. Однако пункт 23 программы НСДАП устанавливал практику господства «немецкой прессы», при которой все «сотрудники, редакторы и издатели немецких газет, печатающихся на немецком языке, были гражданами государства», т.е. этническими германцами, а «ненемецкие газеты должны получать специальное разрешение государства на издание» и «должны издаваться не на немецком языке».

Культ павших за армянскую нацию объявлял погибших цехамардов в соответствии с канонами армяно-григорианского вероисповедания святыми Армянской апостольской церкви (ААЦ) и требовал соответствующего общественно-церковного поклонения их памяти. Для этого ААЦ учредила специ-

альный церковный праздник Вардананк. Он отмечается по четвергам за восемь недель до Пасхи в середине февраля, в память также погибших в Аварайрской битве, хотя сама она состоялась 26 мая или 2 июня 451 года. В этот день поминаются все погибшие от рук врагов Армении как святые мученики ААЦ, что тесно перекликается с культом крови и усиливает его

значение в общественной ментальности.

Культ предков объявлял величайшим злодеянием прерывание духовной связи между предыдущими и следующими поколениями армянской нации и требовал от цехамардов и жоховурдов знания национальной истории в ее официальном толковании, даже если оно не соответствовало канонам классической исторической науки. Данный культ привел к укоренению в менталитете армян культа «прародителя армян» Айка Наапета, якобы внука патриарха Ноя или пророка Нуха. Это, в свою очередь, стало при-

чиной возникновения идеи о первородстве армян среди всех ныне существующих народов.

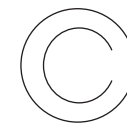
Культ силы по Нжде требовал от армян активного физического развития и постоянной тренировки физической силы, поскольку жизнь, согласно теории Нжде, дает дорогу сильным духом, мыслью и телом и побеждает не справедливый, а сильный. Этот культ полностью соответствовал или был заимствован из пункта 21 программы НСДАП. Благодаря данному аспекту теории Нжде среди армян в 1930-е годы начало развиваться неоязычество, когда объектом поклонения стало древнеармянское божество Ваагн, что было близко к распространенному среди нацистов культу верховного древнегерманского божества Вотана (Wotan), считавшегося в гитлеровской Германии покровителем эсэсовцев. Нацистская пропаганда заимствовала эту идеологию у австрийского филолога и философа Гвидо фон Листа, под влиянием идей которого находился Гитлер в начале своей политической карьеры. Он считал неоязыческий вотаизм формой древнегерманской религии, рассчитанной «на низшие социальные классы», и чья доктрина излагалась в виде популярных притч и мифов.

Культ лидера требовал почитания и безусловного подчинения «спарапету» - верховному вождю или фюреру всех армян из числа цехамардов, власть которого ограничивалась только его субъективным видением интересов армянской нации. В роли спарапета всех армян мира Нжде видел, естественно, себя. В нацист-

ской Германии данная практика проявилась 9 августа 1934 года, когда Гитлер объединил в своем лице две высшие должности - рейхспрезидента и рейхсканцлера, именовалась «фюрер-принцип» (Führerprinzip) и формулировалась в виде лозунга «Один народ, одна империя, один фюрер» (Ein Volk, Ein Reich, Ein Führer).

Действительно, если сравнить идеологии германского нацизма и армянского национализма, то между ними можно найти гораздо больше общего, чем различий. Теория Адольфа Гитлера, если отбросить всю его идеологическую мишуру про «арийство германской нации», сводилась к трем практическим положениям: 1) построение партийного государства, в котором административная деятельность бюрократии и вся финансово-коммерческая активность бизнеса будут направлены на решение политических задач, определяемых партией и фюрером; 2) завоевание жизненного пространства для господства германской нации; 3) решение «еврейского вопроса», т.е. сепарация германцев и евреев. Идеологемы партии «Дашнакцутюн» и теории цегакрона Нжде, если смотреть в суть данного вопроса, также содержали в себе аналогичное триединство целеполагания: 1) построение в Армении партийного государства, все ключевые посты в котором занимали бы дашнаки или последователи Нжде (в зависимости от того, кто идеологию формулировал); 2) завоевание жизненного пространства для армянской нации за счет присоединения земель соседних стран - Турции,

Грузии и Азербайджана; 3) решение «тюркского вопроса», т.е. сепарация армян и других тюркско-мусульманских народов Южного Кавказа путем тотального изгнания их представителей с территории Армении. Как видим, принципиальная разница в теориях германского нацизма и армянского национализма была лишь в одном: кого считать врагом номер

Теория цегакрона Нжде делит всех армян на три «чувственно-сознательные части»: цехамард, жоховурд и таканк. Цехамард является в трактовке Нжде лучшей частью армянской нации.

один, а в остальных вопросах между ними была самая высокая степень корреляции.

В реализации этих планов между германскими нацистами и армянскими националистами также имелись лишь некоторые различия. Гитлер и его приспешники сначала шесть лет строили свое партийное государство и готовились к войне за мировое господство, а потом шесть лет воевали до своего полного военно-политического разгрома. Армянские же националисты сперва начали войну за жизненное пространство на развалинах Советского Союза, вошедшую в историю как кара-

бахская война 1988-1994 годов, изгнали из Армении и захваченных земель Азербайджана до 1,2 млн. этнических азербайджанцев, а уже после этого приступили к строительству партийного государства. Это было время, когда к власти в Армении в результате государственного переворота в ноябре 1999 года пришла хунта полевых командиров незаконных вооруженных формирований армянских сепаратистов Нагорного Карабаха. Ее возглавляли уроженцы и бывшие граждане Азербайджана Роберт Кочарян и Серж Саргсян.

Им на 18 лет удалось установить в стране политическую диктатуру Республиканской партии Армении - все остальные партии и их союзы играли исключительно декоративно-косметическую роль. Подобно НСДАП в нацистской Германии, правящая партия Армении также имела свои охранные отряды в лице Союза добровольцев (еркрапа). Ее членами могли быть только ветераны боевых действий в Карабахе или уволенные в запас военнослужащие оккупационного корпуса ВС Армении на захваченных азербайджанских землях. Союз добровольцев, являясь полувоенной организацией, интегрирован в систему ВС Армении, имеет отдельное правовое регулирование своего существования и деятельности, собственное имущество, включая военное, и атрибутику, чем очень похож на отряды СА и СС НСДАП в годы становления нацистского режима в Германии.

Современным армянским националистам, в отличие

от германских нацистов, после распада СССР на подконтрольной территории, включая оккупированные районы Азербайджана, удалось реализовать практически все постулаты теории цегакрона Нжде, столь похожей на идеи гитлеризма. Результатом сознательного и планомерного проведения такой политики на протяжении последних тридцати лет стало превращение Армении в мононациональное государство. В структуре его населения этнические общины национальных меньшинств составляют не более 2%. Первый шаг на этом пути был сделан в 1989-1992 годах, когда из Армении и оккупированных территорий Азербайджана было изгнано все азербайджанское население. Вслед за ними из страны уехали евреи и русские. В настоящее время еврейская община Армении насчитывает не более 100, а русская - 5 тыс. человек, причем большая часть ее представителей состоит в смешанных браках. Все это привело к закрытию большинства общеобразовательных школ с преподаванием на русском языке и всех школ с преподаванием на азербайджанском. Невозможность выбора языка получения образования способствует ассимиляции или арменизации представителей остальных национальных меньшинств - айсоров и курдов-езидов. Реализация данной политики официальными властями коренным образом противоречит Рамочной конвенции о защите прав национальных меньшинств Совета Европы от 1 февраля 1995 года. Рамочная конвенция, которую Армения подписала 25

июля 1997 года и ратифицировала 20 июля 1998 года, вступила в законную силу на территории страны с 1 ноября 1998 года. Однако, как мы отметили, проводимая властями Армении политика не отвечает положениям этого документа: особенно статьям 4 (запрет дискриминации), 5 (запрет ассимиляции), 11 (использование языков меньшинств в общественных местах и личных именах), 16 (отказ от мер по изменению структуры населения), 17 (трансграничные контакты) и 18 (трансграничное сотрудничество).

Факт практически полной мононациональности современной Армении был признан замминистра иностранных дел Армении Ашотом Ховакимяном во время слушаний в Третьем комитете ГА ООН 25-28 апреля 2017 года при обсуждении отчета по исполнению международных обязательств в рамках Международной конвенции о ликвидации всех форм расовой дискриминации. Он честно ответил на вопрос, что в стране не осталось ни одного этнического азербайджанца, тогда как накануне распада СССР их там проживало более полумиллиона. Тем самым замминистра, по сути, повторил высказанный экс-президентом Армении Робертом Кочаряном на заседании 1-й сессии Парламентской ассамблеи Совета Европы 30 января 2003 года абсолютно расистский и полностью выдержанный в духе теории цегакрона Нжде тезис о «генетической несовместимости армян и азербайджанцев».

Есть еще один аспект, доказывающий, что армянский национализм в отдельных вопросах практической реализации

своей идеологии превзошел германский нацизм. Нацисты после захвата «жизненного пространства» предполагали провести его тотальную германизацию, в том числе и посредством переименования всех географических объектов, но не смогли это сделать. В Армении же эта практика является свершившимся фактом - всем топонимам и гидронимам присвоены новые наименования на армянском языке. Причем не в результате перевода их традиционных названий с тюркскими, персидскими или русскими корнями на армянский язык, а посредством создания для них 2000 принципиально новых топонимов и гидронимов, не имеющих ничего общего с доармянской историей местности, что совершенно не соответствует принципам ЮНЕСКО как составной части ООН. Конечно же, за пределами Армении новые наименования географических объектов никем не признаются, и после возвращения под юрисдикцию Азербайджана оккупированных территорий все прежние наименования будут восстановлены. Тем не менее, арменизация территории, по крайней мере в сознании самих армян, уже произошла, и они будут считать это пространство «своим» даже при отсутствии ресурсов и возможностей для его заселения.

Суммируя и резюмируя все сказанное выше, следует сказать, что новым властям Армении потребуется значительное время и усилия, но прежде всего — политическая воля, чтобы провести в своей стране процесс денацификации, как это проделала Германия в 1945-1949 гг.

XALQ RƏQSLƏRİMİZ ERMƏNİ HƏDƏFİNDƏ

RAUF BƏHMƏNLİ

Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının elmi işçisi

Erməni ziyalılarının, elm xadimlərinin özlərinin söylədiyi açıqlamalardan məlum olur ki, bu xalqın musiqisi digər qonşu xalqların musiqi mədəniyyətindən nəinki bəhrələnmiş, hətta mənimsənilmişdir.

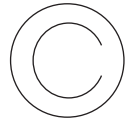

Dünyanın hər yerində ermənilər ifa etdikləri Azərbaycan xalq mahnı və rəqs havalarını öz musiqiləri, erməni folkloru kimi təqdim edirlər. Tarixdən məlumdur ki, erməni xalqı Rusiyanın himayəsi altında, mərhələli və planlı şəkildə İrandan, Türkiyədən Cənubi Qafqaza, eləcə də Azərbaycan ərazisinə köçürülmüşdür. Azərbaycan ərazisində məskunlaşan bu xalq uzun illər boyu bizim adət-ənənəmizi, musiqimizi və dilimizi öyrənmişlər.

Azərbaycan dilinin erməni mədəniyyətinə təsir etdiyi əsas sahələrdən biri də musiqi mədəniyyətidir. Bu səbəbdəndir ki, bir çox xalq mahnı və rəqslərimiz erməni musiqisində də istifadə olunmuş və yarandığı dildə də yaşamışdır. Belə havalardan "Sarı gəlin", "Uzundərə", "Yaylıgım", "Tərəkmə", "Fincan", "Köçəri", "Ver-veri", "Can gülüm"ü göstərmək olar.

Erməni ziyalıların, elm xadimlərinin özlərinin söylədiyi açıqlamalardan məlum olur ki, bu xalqın musiqisi digər qonşu xalqların musiqi mədəniyyətindən nəinki bəhrələnmiş, hətta mənim-

Əgər qədim xalq rəqslərimiz vaxtında, mütəşəkkil surətdə, dayanmadan toplansaydı və nəşr olunsaydı, eləcə də gənc nəsə tədris edilsəydi, bu plagiatlığın qarşısı da alınmış olardı.

sənilmişdir. Zaman dəyişdikcə, Azərbaycan xalq musiqisini öz folkloru hesab edən ermənilər gələcək nəsillərinə də həmin mədəniyyəti ötürmüşlər. Bu səbəbdən də bütün dünyaya bəyan etməyə çalışırlar ki, guya ata-babalarından miras aldıkları mədəniyyət, folklor məhəz, onlara məxsusdur.

Öz musiqi mədəniyyətini süni şəkildə qədimləşdirən erməni bəstəkarları yazdıqları əsərlərdə hər zaman Azərbaycan xalq musiqisindən, xüsusilə də, rəqs

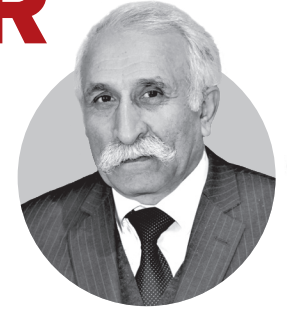
havalərindən bir xammal kimi istifadə etmişlər. Bu şəraitin yaranmasında isə Azərbaycan musiqişünaslığında, folklor tədqiqatlarının aparılmasında illərlə ara-sıra yaranmış boşluqlar səbəb olmuşdur. Əgər qədim xalq rəqslərimiz vaxtında, mütəşəkkil surətdə, dayanmadan toplansaydı və nəşr olunsaydı, eləcə də gənc nəsə tədris edilsəydi, bu plagiatlığın qarşısı da alınmış olardı.

Hər bir xalq rəqsi müəyyən bir tarixi ərazidə yaranmış, hansısa bir tarixi əhvalatla bağlı olmuş, həmin tarixi əks etdirmiş və oyun havasının xarakterinə uyğunlaşdırılaraq adlandırılmışdır. Bu mənada rəqslərin tarixinin öyrənilməsi üçün bu adların çox böyük əhəmiyyəti vardır.

Azərbaycan dövləti erməni saxtakarlıqlarının qarşısını almaq üçün böyük işlər aparır. Professor Kamran İmanovun rəhbərlik etdiyi Azərbaycan Respublikasının Əqli Mülkiyyət Agentliyi və xüsusilə onun özünün erməni saxtakarlıqları haqqında yazdığı fundamental əsərlər bu məkrli niyyətin iç üzünü açıb onları dünyada ifşa edir.

M.N.SAPLINİN “ÜMUMDÜNYA SİVİLİZASİYALAR TARİXİ”

KİTABINDAKI ERMƏNİ SAXTAKARLIQLARI

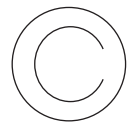
İSLAM SADIQ

Filologiya elmləri doktoru,
AMEA Folklor İnstitutu
"Folklor və yazılı ədəbiyyat"
şöbəsinin elmi işçisi

Ermənilərin uzun müddətli planları var. Onlar bu planları həyata keçirmək üçün, ilk növbədə, təbliğat aparır, görəcəkləri işlər üçün ideoloji mühit yaradır, içtimai fikir formalaşdırırlar. Ermənilər təbliğatın gücünü yaxşı bilir və ondan maksimum yararlanmaq fürsətini heç vaxt əldən vermirlər.

Bu gün “qədim erməni mənbələri” adlandırılmış əsərlərin hamısı erməni dilinə tərcümə edilmiş və ciddi redaktə olunmuş türk əlyazma kitablarıdır.

ermənistan dövlətini yaratmağa rəsmi olaraq 1650-ci ildən başlayan ermənilər 370 illik təbliğatın nəticəsində onu yalnız 1920-ci ildə Rusiyanın köməyi ilə Azərbaycan torpağında reallaşdırmağa nail oldular. Bugünkü Ermənistan dövləti 370 illik erməni təbliğatının məhsulu olub, tarixdə ermənilərin ilk müstəqil dövlətidir ki, o da Azərbaycan torpaqlarında yaradılmışdır.

1650-ci il ermənilərin dövlət yaratmaq məqsədilə ilk dəfə toplanıb havadarlıq üçün Avropa dövlətlərinə üz tutmağı qərara aldıkları tarixdir. Bir çox Azərbaycan tarixçiləri ermənilərin yalanlarına o qədər uyublar ki, Ermənistan adlı ilk dövlətin tarixdə yalnız 1920-ci ildə yarandığı fikrinə inanmaya bilərlər. Onlara məsləhət görərdim ki, İqor Peçenevin “Ermənilər məğlubiyətə məhkumdurlar” yazısını oxusunlar (1).

Ermənilər təbliğatı özfəaliyyət şəklində aparmırlar. Onlar bu işi görmək üçün hələ XIX əsrdə ayrı-ayrı ölkələrdə bir neçə birlik və təşkilat yaratmışlar. “Qnçaq” və “Daşnaqsütyun” partiyalarını yarananların da ilk məqsədi məhz erməni təbliğatını gücləndirmək və onu bir mərkəzdən idarə etmək idi. Nəhayət, ermənilər katolikosluğun nüfuzundan məharətlə istifadə etdilər. Erməni katolikosluğu yarandığı gündən bu təbliğatın idarə olunma mərkəzinə çevrildi və bütün təşkilatlar onun koordinasiyası altında fəaliyyət göstərməyə başladı. Son illərdə biz özümüz erməni təbliğatının başında katalikosun durduğunu gözümüzə görmüşük.

Ermənilər Qarabağ problemini açıb-ağartmamışdan çox əvvəllər onun da ideoloji bazasını yaratmağa başlamış və bu məqsədlə təbliğat maşınlarını işə salmışlar. Ermənilərin əllərində təbliğat apar-

maq üçün öz tarixlərinə və mədəniyyətlərinə aid bir dənə də qaynaq yoxdur. Ona görə də bizim yüzlərlə əlyazmalarımızı tərcümə edib özlərininkiləşdirdilər və orijinallarını məhv etdilər. Bunun ardınca bizim maddi və mənəvi mədəniyyətimizi mənimsədilər. Aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı tapılmış saysız-hesabsız türk mədəniyyət abidələrini öz adlarına çıxdılar.

Bu gün “qədim erməni mənbələri” adlandırılmış əsərlərin hamısı erməni dilinə tərcümə edilmiş və ciddi redaktə olunmuş türk əlyazma kitablarıdır. Musa Qağanqatlının “Ağvan tarixi” əsəri erməni tərcüməçilərinin qələmindən çıxandan sonra orijinalın ən azı 50%-i dəyişdirilmişdir. Bu işin ilk ustası K.Patkanyan olmuşdur. K.Patkanyanın saxtakarlıqları haqqında akademik B.A.Dorn hələ 1875-ci ildə məlumat vermişdir (2,s.61). Onun ardınca S.Smbatyan da Musa Qağanqatlının “Ağvan tarixi” əsəri üzərində ermənisayağı redaktə işi aparmış, kitabın məzmununu bir xeyli dəyişdirərək, özündən əlavələr etmişdir. T.İ.Ter-Qriqoryan yazır ki, Musa Qağanqatlının “Ağvan tarixi” əsəri öz əvvəlki şəklində gəlib bizə çatmamışdır. Onun üzünü köçürənlər erməni katalikoslarının göstərişi ilə mətni qəsdən təhrif etmiş, sonradan öz xeyirlərinə nələrsə artırmışlar (3,s.11).

Burada qeyd etməyi lazım bilərəm ki, M.Qağanqatlının “Ağvan tarixi” kitabının ən qədim və erməni qələmindən çıxmadiğı güman olunan yeganə nəşri hazırda Paris Milli kitabxanasında saxlanılır. Böyük inamla demək olar ki, M.Qağanqatlının əsərinin hazırda əlimizdə olan bütün nəşrləri və əlyazmaları içərisində əslinə daha yaxın olanı budur. Məhz buna görə də onu mütləq Azərbaycana gətirmək lazımdır. Paris nəşri ilə son-

rakı nəşrləri tutuşdurmaqla onun üzərində ermənilərin elədikləri bütün saxtakarlıqları üzə çıxarmaq mümkündür. Çünki bu kitabda ermənilər həm çox şeyləri ixtisar etmiş, həm də çox şeyləri artırmışlar. Eyni zamanda Parisdəki kitabı nəşr edib yaymaq lazımdır. Bu yolla M.Qağanqatlının kitabındakı erməni saxtakarlıqlarının yayılmasının da qarşısı alınabilir.

Erməni müəllifləri M.Qoçun “Qanun” kitabının adını “Erməni qanunnaməsi” qoyub, içini də erməniləşdirəndə birə onu düşünürdülər ki, 100 ildən sonra onların bu yalanlarına hamı inanacaq.

VII əsrdə yaşamış Azərbaycan (Ağvan) şairi Dəvdəyin “Cavanşirin ölümü haqqında” poemasının orijinalı ermənilərin əllərinə düşüb. Onlar əsəri erməni dilinə tərcümə etdikdən sonra əslini ya gizlədib, ya da məhv ediblər. Sonra onu erməni ədəbiyyatının nümunəsi kimi dünyanın əksər dillərinə tərcümə edib geniş şəkildə yaymışlar. Kitab ərəb dilinin bir neçə ləhcəsində çap edilmişdir. Erməni dilində “ə” səsi olmadığına görə, Dəvdəyin adını da Davdağ eləyiblər. Bəzi Azərbaycan alimləri də Dəvdəyin adını Davdağ şəklində yazırlar.

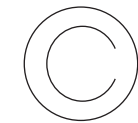
Aqafangelin “Tarix” kitabının yunan dilindəki orijinalı 2, erməni qələmi dəyəndən sonrakı variantı 3 fəsildən ibarətdir. Kitabın adını da dəyişib “Erməni tarixi” qoyublar. Kitabın yunan dilindəki mətnində bir dəfə də olsun “erməni” və “Ermənistan” sözləri işlənmədiyi halda, onun içini “erməni” və “Ermənistan” sözləri ilə doldurmaqla tərcümədən sonra əsəri ermənilər əməlli-başlı erməni tarixi eləyiblər (4).

Bu gün ermənilər saxta tarix yazmaqda dünyada görünməmiş təcrübə toplamışlar, həmin işi yüksək səviyyədə görməyi bacaran

mütəxəssislər hazırlayıblar. Ona görə də ermənilərin təbliğat maşını dayanmadan işləyir.

Bir neçə il bundan əvvəl M.N.Saplin soyadlı bir müəllifin iki cildə ibarət “Ümumdünya sivilizasiyalar tarixi” adlı kitabı çap olunub. Bu kitab Sankt-Peterburq şəhərində işıq üzünə görmüş və təkrar-təkrar nəşr edilərək dünyanın əksər ölkələrinə yayılmışdır. Mən kitabın 2006-cı ildə işıq üzünə görmüş dördüncü nəşrini oxumuşam.

Kitabda həm Azərbaycana, həm də Ermənistana yer ayrılmış-

Türkmənçay müqaviləsi kimi tarixi sənədin saxtalaşdırılması təzə məsələ deyil. Bu işə M.N.Saplindən çox-çox əvvəllər ermənilər özləri başlamışdılar.

dır ki, bu təbiidir. Təbii olmayan başqa şeydir. Kitabın Ermənistan bölməsində verilmiş yazıdakı faktların heç biri ermənilərə aid deyil. Bu faktların hamısı Azərbaycana aiddir. Təbii olmayan bax budur. Təbii olmayan bir də odur ki, Ermənistan haqqındakı yazının həcmi Azərbaycan haqqındakı yazının həcmindən təxminən üç dəfə böyükdür. Bu kitabı oxuyandan sonra gözlərim önündə qəribə bir mənzərə canlandı. Mənə elə gəldi ki, əvvəlcə Azərbaycan haqqında faktlar əsasında iri həcmli bir yazı yazılmış, sonra dörd yerə bölünərək bir payı Azərbaycan üçün saxlanmışdır. Yazının qalan dördü üç

hissəsinin üzərində dəyişikliklər edilərək hər yerdə Azərbaycan sözünün yerinə erməni və ya Ermənistan sözləri yazılmışdır. Kitabın Ermənistan bölməsindəki yazıda Ermənistanla bağlı olan birə dəne də fakt yoxdur. Bu fikrimi təsdiqləmək üçün burada birə faktı demək istəyirəm. Müəllif Azərbaycana aid bölmədə Türkmənçay müqaviləsinin adını da çəkmir. Bu kitabdan belə çıxır ki, Türkmənçay müqaviləsinin Azərbaycan tarixi və mədəniyyəti ilə heç bir bağlılığı yoxdur. Lakin müəllif kitabın Ermənistan bölməsində yazır: “Rusiya Şərqi Ermənistanı işğal etmişdir”, “Türkmənçay” müqaviləsinə əsasən Şərqi Ermənistan Rusiyaya birləşdirilmişdir” (5,s.753). Kitabda bu qəbildən olan cümlələr yə-tərincə çoxdur və tarixi gerçəkliyin necə kobud şəkildə saxtalaşdırıldığı göz qabağındadır. Əslində bu tarixi gerçəklik yox, tarixi sənəddir. Burada çox ciddi tarixi sənəd saxtalaşdırılmışdır. Hamı yaxşı bilir ki, o zaman İrənlə Rusiya arasında müharibə gedirdi. Türkmənçay müqaviləsindən öncə İrənlə Rusiya arasında Güllüstan və Kürəkçay müqavilələri bağlanmışdır. Güllüstan da, Kürəkçay da Azərbaycandır. 1828-ci ildə bağlanmış Türkmənçay müqaviləsinə əsasən Azərbaycan Rusiya və İrən arasında iki bölünmüş, dördü biri Rusiyanın, dördü üçü İrənin tabeçiliyində qalmışdı. “Türkmənçay” müqaviləsində Ermənistandan söhbət gedə bilməzdi, çünki o zaman Ermənistan adında bir dövlət yox idi. Müqavilədə də sözsüz ki, erməni və Ermənistan sözləri yoxdur. Güllüstan, Kürəkçay və Türkmənçay müqavilələrinin hər üçü Azərbaycan torpağı üzərində imzalanmışdır.

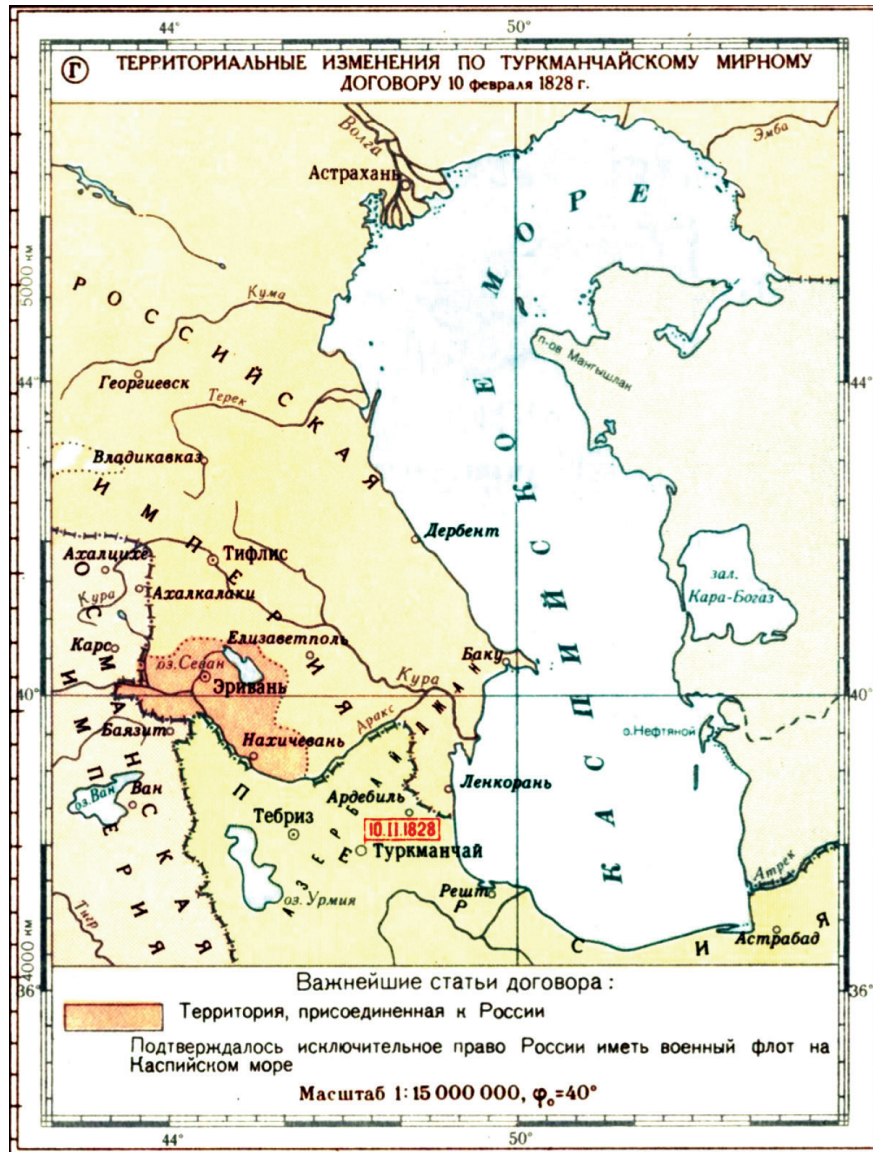
Türkmənçay müqaviləsi kimi tarixi sənədin saxtalaşdırılması tə-

zə məsələ deyil. Bu işə M.N.Saplindən çox-çox əvvəllər ermənilər özləri başlamışdılar. 1978-ci ildə erməni yazarları Moskva mətbuatını “Türkmənçay” müqaviləsinin 150 illiyi ilə bağlı saxta yazılarla doldurdular. Onlar tarixi sənədləri həyasızcasına saxtalaşdıraraq, guya 1828-ci ildə “Türkmənçay” müqaviləsinə əsasən həmin vaxt mövcud olmayan, yalnız ermənilərin öz xəyallarında tutduqları Ermənistanın Rusiyaya birləşdirilməsi haqqında görünməmiş təbliğat aparır və bunu bayram eləyirdilər. Tarixi həqiqətlərə dərinən bələd olan, hətta “Türkmənçay” müqaviləsi ilə Azərbaycanın Rusiyaya birləşdirildiyini, ermənilərin sadəcə olaraq Azərbaycan sözlərinin yerinə Ermənistan yazdıqlarını yaxşı bilən ruslar da bu saxtakarlıqlara göz yumdular. Onsuz da ermənilər nə iş görürdülərsə, ruskardan razılıq və dəstək alırdılar. Yoxsa Moskva mətbuatı bu qədər ağ yalanlara və uydurmalara gen-bol yer verərdimi?! O zaman Azərbaycan alimləri də bu işlərə baş qoşub, “ağınmayan başlarına yaş dəsmal bağlamaq” istəmədilər.

Burada həmin dövrdə çap olunmuş saxta yazılardan yalnız birini xatırlatmaq istəyirəm. 1978-ci ildə Marietta Saginyan “Literaturnaya qazeta”da çap olunmuş məqaləsini “Tarixdə mühüm tarix” (Ermənistanın Rusiyaya daxil olmasının 150 illiyi) adlandırmışdır. Müəllif hər şeyə göz yumaraq Azərbaycan sözlərinin yerinə Ermənistan yazmaqla heç bir Amerika kəşf etməmişdi, sadəcə olaraq tarixi sənədi öz bildiyi və düşündüyü kimi saxtalaşdırmış, bununla da damarında erməni qanı axdığı bürüzə vermişdir.

Görürsünüz mü, M.Şaginyan ermənilərin Rusiyanın qanadları altına sığınmış qədim türk torpaqları

olan İrəvana, Zəngəzura, Göyçəyə, Gəncəyə, Qarabağa köçürüldüklərindən bir kəlmə də danışmır, bu boyda faktı gizlədir. Onun əvəzində Türkmənçay müqaviləsi ilə Ermənistanın Rusiyaya birləşdirildiyi kimi ağ yalan uydurub onu dünyaya yayır. Təkcə bu faktlara söykənib demək olar ki, Türkmənçay müqaviləsinin saxtalaşdırılması M.N.Saplinin işi deyil və onun tarixi 2000-ci illərdən yox, 1978-ci ildən başlayır. Ona görə də inamla demək olar ki, M.N.Saplinin kitabında Ermənistanla bağlı yazını ermənilər yazıblar. M.N.Saplin

yalnız hazır yazını onlardan alıb kitabına daxil edib.

M.N.Saplinin kitabındakı digər tarixi gerçəkliklərin saxtalaşdırılması da təəccüb doğurur. Müəllif Türkmənçay müqaviləsində olduğu kimi, ermənilərin Naxçıvanla və Qarabağla bağlı uydurmalarını da kitabına daxil etməkdən çəkinməmişdir. “Naxçıvan Azərbaycana verilmişdir”, “Erməni vilayəti” olan Arsaq (Qarabağ) Azərbaycana verilmişdir” kimi cümlələrin erməni beyinindən süzülüb gəldiyi heç bir şübhə doğurmur. Hətta bu cümlələri M.N.Saplinin özü yaz-

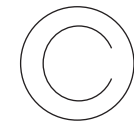
mış olsa belə, onları ermənilər diqtə etmişlər. M.N.Saplin Qarabağın guya Azərbaycana verilmə tarixini də göstərmişdir: 05.07.1921.

Burada söhbətin hansı sənəddən getdiyi yəqin ki, çoxlarına aydındır. FKP(b) MK Qafqaz bürosunun 04 iyul və 05 iyul 1921-ci il tarixli iclaslarında Qarabağ məsələsi iki dəfə dalbadal müzakirə olunmuşdur. M.N.Saplin burada ermənilər kimi hiyləgərlik edərək 04 iyul 1921-ci il tarixdəki iclasla və onun qərarına toxunmur, onlara göz yumur, guya həmin gün heç belə bir iclas olmayıb. FKP(b) MK Qafqaz bürosunun 05 iyul 1921-ci il tarixli qərarını isə saxtalaşdırıb tamamilə ermənilərin istəyinə uyğunlaşdırmışdır. Erməni müəllifləri bütün yazılarında FKP(b) MK Qafqaz bürosunun 05 iyul 1921-ci il tarixli qərarındakı “Azərbaycanın tərkibində saxlansın” cümləsini dəyişdirərək “Azərbaycana verilsin” şəklinə salmaqla belə fikir yadırlar ki, guya Dağlıq Qarabağ Ermənistanın tərkibində olub, Qafqaz bürosu onu alıb Azərbaycana verib. M.N.Saplin də ermənilərin bu saxtakarlıqlarını olduğu kimi kitabında təkrarlamışdır.

Burada söhbət tarixi sənəddən gedir, onu dəyişdirməyə, təhrif etməyə, saxtalaşdırmağa heç kimin haqqı çatmır. Bu sənəd Fəhlə-Kəndli Partiyası (b)-nin Qafqaz bürosunun rəsmi qərarlarıdır. 4 iyul 1921-ci ildə Qafqaz bürosu Qarabağ məsələsini müzakirə etmişdir. Məsələ iki formatda müzakirəyə çıxarılmışdır:

- Qarabağ Azərbaycanın tərkibində saxlansın.
- Qarabağın Dağlıq hissəsi Ermənistanın tərkibinə verilsin.

Qafqaz bürosunun ilk qərarı belə olmuşdur: “Dağlıq Qarabağ Ermənistan SSR-in tərkibinə verilsin (6;7).

1919-cu ilin 22 mayında A.İ.Mikoyan V.İ.Leninə məruzəsində demişdi: “Erməni hakimiyyətinin agentləri olan daşnaklar Qarabağı Ermənistanla birləşdirməyə çalışırlar. Lakin bu Qarabağ əhalisinin Bakıdakı həyat mənbələrindən məhrum olmağı və heç bir vaxt və heç nə ilə bağlı olmadıqları İrəvanla bağlanmaları demək olardı”.

İ.V.Stalin bu iclasda iştirak etmə də səsverməyə qoşulmamışdır. Əslində onun səsvermədə iştirakına ehtiyac qalmamışdır. Məsələ qabaqcadan həll edilmişdir, çünki iclasda azərbaycanlı kimi yalnız Nəriman Nərimanov iştirak etmişdir. İclasda iştirak edənlərin adlarına fikir versək çox şey aydın olar:

Q.K.Orconikidze (sədr), İ.V.Stalin, F.İ.Maxaradze, S.M.Kirov, N.N.Nərimanov, A.F.Myasnikyan, A.Nazaretyan, M.Oraxelaşvili, Y.P.Fiqatner.

Bu adlar bizə çox söz deyir və Azərbaycan torpaqlarının taleyini 1921-ci il kimi qarışıq bir vaxtda onlar həll edirdilər. Nəriman Nərimanov iclasda iştirak etsə də tək qalmış, buradakı daşnak hiyləgərliyini və həyasızlığını gözləri ilə görüb, məkrli niyyətlərini duydu-

ğuna görə, bu qərarla razılaşmayaraq məsələnin yenidən müzakirə olunması üçün rəsmi şəkildə bildirmişdir: “Qarabağ məsələsinin Azərbaycan üçün əhəmiyyətini nəzərə alaraq onun FKP(b) Mərkəzi Komitəsinə çıxarılmasını vacib hesab edirəm”. Qafqaz bürosu N.Nərimanovun müraciətinə baxaraq onun FKP MK-nın müzakirəsinə verilməsi barədə qərar qəbul etmişdir.

FKP (b) Qafqaz bürosu iyulun 5-də, yəni bir gün sonra Qarabağ məsələsinə yenidən baxaraq son qərarını qəbul etmişdir. Qərarda deyilir:

- Dağlıq Qarabağ Azərbaycan SSR-in tərkibində saxlansın (6;7).

Ermənilər bütün yazılarında 4 iyul qərarının ya adını çəkmir, ya da onu tamamilə təhrif edərək “Ermənistanın tərkibinə verilsin” əvəzinə “Ermənistanın tərkibində saxlansın” şəklinə salırlar. “Ermənistanın tərkibinə verilsin” və “Ermənistanın tərkibində saxlansın” cümlələrinin məna fərqi bizə olduğu kimi, ermənilərə də tam aydındır. Onlar bu qərarı özlərinin düşündükləri kimi redaktə eləyib dünyaya da bu cür təqdim edirlər:

Qafqaz bürosunun 5 iyul tarixli qərarı belədir:

- Dağlıq Qarabağ Azərbaycan SSR-in tərkibində saxlansın.

Ermənilər isə bunu təhrif edərək öz istədikləri şəkllə, yəni aşağıdakı şəkllə salırlar:

- Dağlıq Qarabağ Azərbaycan SSR-in tərkibinə verilsin.

Ermənilər bu yolla dünya ictimaiyyətində yanlış fikir formalaşdırırlar ki, guya Dağlıq Qarabağ Ermənistanın olub, onu nə vaxtsa Azərbaycana birləşdiriblər. 1919-cu ilin 22 mayında A.İ.Mikoyan özü

Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin V.I.Leninə məruzəsində demişdir: “Erməni hakimiyyətinin agentləri olan daşnaklar Qarabağı Ermənistanla birləşdirməyə çalışırlar. Lakin bu Qarabağ əhalisinin Bakıdakı həyat mənbələrindən məhrum olmağı və heç bir vaxt və heç nə ilə bağlı olmadıqları İrəvanla bağlanmaları demək olardı” (8).

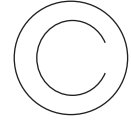
A.İ.Mikoyanın bu çıxışındakı iki məsələyə aydınlıq gətirilməlidir. Birincisi odur ki, ermənilər Dağlıq Qarabağı almaq fikrinə çoxdan düşmüşdülər. İkincisi odur ki, 1919-cu ildə Ermənistan dövləti hələ yoxuydu. Cənubi Qafqaz Seymi parçalandıqdan sonra Azərbaycan hökuməti ermənilərə müəyyən şərtlər daxilində müvəqqəti olaraq İrəvanda yerləşməyə icazə vermişdi. Onu dövlət adlandırmaq olmazdı. Bu ən yaxşı halda “səyyar dövlət” idi. Ona görə 1920-ci ilə qədər Ermənistan dövlətinin varlığından danışmaq olmaz.

M.N.Saplinin kitabını oxuyandan sonra mənə belə bir təəssürat yarandı ki, Azərbaycan və Ermənistanla bağlı materialları ermənilər özləri hazırlayıb müəllifə vermişlər. O da hazır materialı götürüb kitabına daxil etmişdir. Yoxsa M.N.Saplin özü tarixi faktları bu dərəcədə saxtalaşdırma bilməzdi. Bu dərəcədə saxtakarlıq üçün mütləq erməni olmaq lazımdır.

Mənim yuxarıda adlarını çəkdiyim kitablar və onlardakı saxtakarlıqlar haqqında bu günə qədər Azərbaycanda heç bir ciddi iş görülməyib.

Məsələ burasındadır ki, heç kim axtarıb ilkin mənbəyə baxmır. Erməni nə yazırsa, ona istinad edilir. Bizim susmağımız da hamıda belə bir fikir yaradır ki, ermənilər düz yazırlar. Bizim susmağımız ermənilərin dəyirmanına su tökməkdən başqa bir şey deyil.

Tarixin ermənilər kimi yox, obyektiv tədqiqi göstərir ki, 1920-ci ilə qədər ermənilərin heç vaxt dövləti olmayıb. Onlar ilk dövlətlərini 1920-ci ildə Rusiyanın havadarlığı ilə Azərbaycan torpaqları olan indi-

Onlar əvvəlcə sandığın üstündəki Azərbaycan sözünü pozub yerinə Ermənistan yazırlar. Sonra da bu sandığı açmaq üçün bütün dünyanı ora yığırırlar.

ki Ermənistan ərazisində yaratdılar. Bu dövlət indiki Ermənistandır. Bu torpaqlarda 1828-ci ilə qədər bir dənə də erməni qəbri, erməni dilinə məxsus toponim olmamışdır. Çünki ermənilər bu torpaqlara 1828-ci ildən sonra kütləvi şəkildə köçürülüb.

Bu məsələni ona görə açıqlamağa çalışdım ki, erməni təbliğat maşını bu gün də gecə-gündüz işləyir və tarixi həqiqətləri, rəsmi sənədləri kobudcasına, hətta belə demək olar ki, vəhşicəsinə saxtalaşdıraraq dünya ictimaiyyətində yanlış fikirlər formalaşdırırlar.

QAYNAQLAR:

1. İ.A.Реңенов. Ермәниләр мәғлүбйәтә мәһкүндүрләр // “Азәрбајҹан” јурнал. Баку. 2002. № 9
2. Дорнь Б.А.Каспий. СПб. 1875
3. Моисей Каланкатуклу. Албанија тарихи. “Елм”. Баку. 1993
4. Ёслам Садық. Елмдә ермәни вирусү. “Азәрнәшр”. Баку. 2009.
5. М.Н.Цаплин. Всемирная история цивилизаций. Ростов-на Дону. «Феникс». Санкт-Петербург. 2006.
6. К истории образования Нагорно-Карабахской Автономной области Азербайджанской ССР. «Азербайджанское Государственное издательство. Баку. 1989.
7. ПААФ ИМЛ при КПСС, ф. 64, оп. 2, д.1.л.118
8. ЦПА ИМЛ при ИК КПСС, ф. 461, оп. 1, до. 45252. л.1

İLK QRİQORİAN KİLSƏSİ

ELŞADƏLİLİ
tarixçi

Rəsmi erməni kilsəsi və tarixşünaslığı bu gün Eçmiadzini Əziz Qriqori tərəfindən təsis olunmuş ilk erməni-qriqorian kilsəsi kimi təqdim edir. Və bu tarixi paradigma da hay-erməni xalqının kollektiv düşüncəsində möhkəm kök salmışdır. Bu paradigmanı həmçinin dünya kilsələr birliyi, dünyanın bir çox akademik tarix mərkəzləri də tarixi bir gerçək kimi qəbul edirlər.

Tarixi dəlillər baxımından bu mövzunu ələ alarkən mən əsasən hay-erməni tarixi qaynaqlarına istinad edərək Eçmiadzinin gerçək tarixini və eyni zamanda ilk ana erməni-qriqorian kilsəsinin başqa coğrafiyada təsis olunduğunu dəlillərlə ortaya qoyacam. Əski tarixə nəzərən isə, termin olaraq Ermənistan deyil, yunan qaynaqlarında keçən Armeniya coğrafi adını işlədəcəm. Çünki Ermənistan və Armeniya terminləri arasında mənə baxımından böyük fərq vardır.

Bu tarixə nəzər yetirmədən əvvəl Eçmiadzin barədə rəsmi tarixi təzise azacıq da olsa toxunmaq və oradakı xristian məbədlər barədə

bir az məlumat vermək lazımdır. Eçmiadzində erməni-hay ənənəsi baxımdan müqəddəs sayılan 4 kilsə vardır ki, rəsmi hay tarix tezisinə görə bu kilsələr eramızın 300-cü illərin əvvəllərində kral Tiridatın hakimiyyəti zamanı əziz Qriqori tərəfindən inşa və təsis olunmuşlar. Hay-erməni tarix tezisinə görə Eçmiadzin haylar ölkəsinin paytaxtı Valarşabad (Vaqarşapat) şəhərində yerləşir. İnanışa görə sırf burada əziz Qriqori hay ölkəsinin kralı, əyan əşrəfi və xalqını vəftiz etmişdir. Və bu rəsmi hay-erməni tarix tezisi əsasən səlnaməçi və kral Tiridatın katibi sayılan romalı Aqatangelə, daha doğrusu müəllifliyi ona ithaf olunan kitaba dayanır. Qərribə budur ki, ona ithaf olunan bu kitabın tarixi adı “Əziz Kırkorun yaşanı” adlanır. Amma 1835-ci ildə Venesiyada orijinal ermənicə nəşrində “Patmutivn Hayots”, yəni “Hayların Tarixi” kimi adlandırılmışdır. 2004-ci ildə isə artıq bu kitab S.S.Arevşatyanın redaktorluğu altında İrəvanda rusca “Ermənistan tarixi” adıyla nəşr olunmuşdur. Demək ki, əsərin adını dəyişməklə erməni tarixçiləri saxtakarlığa yol verir və “Əziz Kırkorun yaşanı” kitabının adını “Ermənistan tarixi” kimi dəyişdirərək rusca oxucuları və dünya ictimaiyyətini yanlış bilgiləndirirlər.

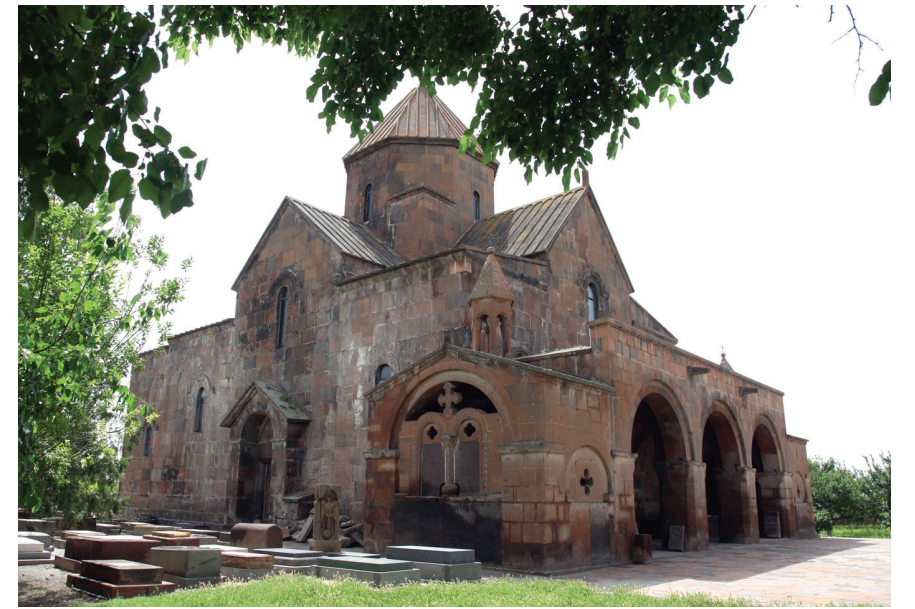
Eçmiadzində yerləşən kilsələrdən birincisi Eçmiadzin monastırıdır (Şəkil 1). Erməni-Qriqorian məzhəbinin bu gün əsas kafedrasıdır və ana kilsəsi hesab olunur. Yəni rəsmi hay-erməni tarix tezisinə görə təsis olunmuş ilk erməni kilsəsidir. Rəvayətə görə bu yerdə əziz Qriqoriyə İsa Məsih nazil olmuş və bu yeri ona göstərmişdir. Və bu səbəbdən Qriqori tərəfindən burada inşa olunan ilk kilsənin adını o özü Eçmiadzin adlandırmışdır. Bu adı hay-erməni xadimləri “həmvü-

çudun nazil olduğu”, ya da “vahid övladın endiyi” mənalarda yozaraq Tanrının yeganə övladı və vücudunun onunla vəhdətdə saydıqları İsa Məsihlə əlaqələndirirlər.

İkincisi Əzizə Gayane kilsəsidir (Şəkil 2). Aqatangelə ithaf olunan əsərdə nəql olunan rəvayətə görə Roma imperatoru Diokletiandan qaçıb Armeniya ölkəsində gizlənən 70 bakirə rahibənin başında ağbırçək Gayane isimli fəzilətli rahibə dururmuş. Zalım erməni kralı Tiridatın əmrilə Gayanəylə iki rahibə sonradan bu kilsə inşa olunmuş yerdə işkəncə verilərək qətlə yetirilmişlər və həmin yerdə Qriqorinin buyruğuyla əzizə Gayane kilsəsi inşa və təsis olunub.

Üçüncüsü Əzizə Ripsime kilsəsidir (Şəkil 3). Ripsime, digər söylənişlə Hripsime də bu 70 bakirə rahibələr arasında yer almış və inanılmaz gözəlliyi ilə seçilmiş. Onu və onunla birgə 35 bakirə rahibəni də kral Tiridatın əmri ilə rəcm olunur, yəni daş qalaq edərək işkəncə ilə qətlə yetirirlər. Hripsimenin qətl olduğu yerdə də gıyay Qriqori digər bir kilsə inşa etdirir.

Və ən nəhayət də dördüncüsü Şoqakat kilsəsidir (Şəkil 4). İna-

Şəkil 2. Əzizə Gayane kilsəsi

nışa görə bu kilsəni də Qriqori inşa etmişdir. Şoqakat sözünü də hay-erməni xadimləri “ışığın endiyi yer” kimi yozurlar. Sözün mənası “parlaqlıq”, və ya “şüa saçma” kimi anlamlar daşıyır. Rəvayətə görə bu yerdə Qriqoriyə Tanrı tərəfindən işıq şüası endirilmiş və Qriqori burada kilsə qurduymuş və onu Şoqakat adlandırmışdır. Maraqlıdır ki, bu sözün kökündəki ermənicə շող (şoq – işıq, şüa) sözü türkçə işıq sözüylə fonetik olaraq bənzərlik göstərir.

Bu 4 kilsə Aqatangelə ithaf olunan əsərə görə Erməni-Qriqorian kilsəsinin əsas müqəddəs və ilkin məbədləri sayılır. Təqdim olunan saxta paradigmaya görə bu kilsələr 303-305-ci illər arasında, yəni hay ölkəsi xristianlığı Qriqorinin əlindən qəbul etdikdən sonra inşa olunmuşlar. Və xristian hay-erməni xalqının ən müqəddəs ilkin məbədləri sayılırlar. Demək ki, bundan dolayı da bu məbədlər “tarixi erməni torpaqlarında” yerləşirlər. Bu da Eçmiadzinin rəsmi şəkildə təqdim olunan tarixidir. Bu gün bəzi erməni ideoloqları nə hikmətsə artıq bu kilsələrin tarixini az da olsa dəyişmiş və daha gec dövrlə əlaqələndirirlər. Bəzi hay-erməni mənbələri Gayane və Hripsime adına kilsələr artıq IV əsrə deyil, VII əsrin ilk yansına aid edilir. Şoqakat kilsəsi isə 1694-cü il ilə tarixləndirilir. Halbuki yuxarıda da qeyd olunduğu kimi Aqatangelə ithaf olunan və erməni kilsəsinin əsas kitabı olan əsərə görə bu kilsələrin qurucusu birbaşa əziz Qriqori olmuşdur.

Hay ermənilərə görə, “türklər XI əsr səlcuq axınlarından sonra buralarda məskunlaşmış, bu əra-

Şəkil 1. Eçmiadzin monastırı

Şəkil 3. Əzizə Ripsime kilsəsi

ziləri İsa Məsihin izindən gedən zavallı, əzabkeş erməni xalqından alaraq zəbt etmişlər.

Əslində isə məsələ bundadır ki, etnik baxımdan nə Qriqori, nə də kral Tiridat hay-erməni deyil, part (parfyan) soyundan Arsaki kral nəslindən gəlirlər. Hər ikisi Bizansda tərbiyə almış və heç biri hay-erməni dilini bilmirdilər. Demək ki, Qriqori də hay-erməni dilində Eçmiadzin, Şoqakat adlı kilsələr təsis edə bilməzdi. Və romalılar arasında da Gayane, Hripsime kimi xanım adları təsbit olunmayıbdır. Bu adlar sırf hay-erməni dilinin fonologiyasına uyğun şəkildə yaranmışlar. Kral Tiridatın katibi sayılan Aqatangelin isə hay-ermənicə bilməyi imkansızdı. Və əgər tarixdə ona aid bir kitab olmuşsa da, böyük ehtimalla latın, ya da yunanca yazılmışdır. Aqatangel adının latınca mənası isə “müjdəçi”, ya da “xoş xəbər gətirən” anlamındadır. Göründüyü kimi bu bir təxəllüsdür və müəllifin anonimliyini işarət edir.

Onu da qeyd etmək ki, Tiridat, Qriqori və hipotetik Aqatangelin dövründə hələ erməni yazısı ortaya çıxmamışdı. Hətta rəsmi hay-erməni tezisində görə erməni yazısı Maştos tərəfindən V əsrin əvvəllərində icad olunmuşdur. Yəni təxminən Qriqori və Tiridatdan 100 ildən artıq bir dövrdən sonra. O dövrə qədər isə, tarixi məlumatlarda heç bir hay-erməni yazısı, ya da mətninə rast gəlinmir. Tarixi artefaktlar arasında da izi bulunmur. Armeniyada yaşayan millətlər isə yunanca, süryanicə, ya da pəhləvicə yazıb oxuyur, təhsil alırdılar. Demək ki, kral Tiridatın katibi Aqatangel ona ithaf olunan mövcud hay-ermənicə kitabın müəllifi deyildir. Bir də ki, bu kitabın üslubundan bəlli olur ki, onun müəllifi bir kralın katibi deyil, orta əsrlərdə yaşamış yarımşavdlı xristian rahibləridir, çünki bu əsər-

Şəkil 4. Şoqakat kilsəsi

də mövhumatçı xristian rahiblərin təsəvvürünə geniş yer ayrılmışdır. Aqatangelə ithaf olunan bu kitab böyük ehtimalla 1441-ci ildən sonra uydurulmuşdur. Çünki sırf bu tarixdə Qaraqoyunlu sultanı və Azərbaycan hökmdarı Cahan Şah Həqiqinin əmri ilə, o zaman rəsmi mənbələrdə adı Üçkilisə kimi keçən indiki Eçmiadzində erməni katolikosluğu təsis olunmuşdur. Bu barədə erməni qaynaqlarında bəzi bilgilər vardır.

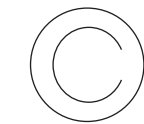
İlk ana erməni kilsəsinə gəldikdə isə digər bir Armeniya səlnaməçisi Bizanslı Fausta (Favstos Buzandatsi, IV ə.) ithaf olunan “Buzandın Tarixi” kitabında (Фавстос Бузандаци ИСТОРИЯ АРМЯН (ПОВЕСТИ БУЗАНДА) Академия Наук Армянской ССР Ереван, 1953. Перевод с древнеармянского М. А. Геворгяна) bu barədə konkret məlumatlar vardır. Faust kitabının 3-cü və 4-cü bölümlərində bir neçə dəfə Armeniyanın Qriqori tərəfindən təsis olunmuş ilk ana xristian kilsəsinin Van gölündən qərbdə, Türkiyənin indiki Muş vilayəti ərazisində mövcud olmuş Aştışat şə-

hərində yerləşdiyini vurğulamışdır. Bu şəhər ilk Sasanilər dövründə Türküstandan köç etmiş Mami-konlu nəslinin idarəçiliyi altındakı Taron (Turuberan) vilayətində, Fərat çayının qolu olan Murad-Su (erməni qaynaqlarında Aratsani) çayının sahilinə yaxın bir yerdə yerləşirdi. Faustun verdiyi bilgilərə görə xiristianlıqdan əvvəlki dövrdə Armeniyanın mərkəzi məbədləri burada yerləşirmiş. Və Armeniyadakı ənənəyə görə bütün krallar, əyan-əşrəf, din xadimləri ən vacib dövlət, dini bayramları, qurultayları bu dini mərkəzdə icra edərmişlər. Xristianlıq qəbul olunduqdan sonra isə köhnə dinin izləri silinmiş, bütlər, heykəllər aradan götürülmüş, buradakı məbədlər isə kilsə halına gətirilmişlər. Yəni səlnaməçi Faustun verdiyi məlumatlardan görünür ki, Qriqoriyə nə İsa Məsih görünmüş, nə də Tanrı tərəfindən işıq endirilərək kilsə inşa etmə əlamətləri göstərilmişdir. Buradakı köhnə dini təsəvvürlərə aid məbədlər əski zamanlardan mövcud olmuş, daha sonra isə kilsəyə çevrilmişlər. Fausta görə ilk qriqorian kilsəsi Eçmiadzin deyil, Vəftizçi Yəhya (İoann Krestitel) Kilsəsi adını daşıdığıdır.

Faustun 3-cü bölümünün XIV fəslində verdiyi bilgiyə görə isə Xristian Armeniyanın şəhid olmuş ilk əzizləri Gayane, Hripsime və digər rahiblərin qətl olunduğu yer isə Van gölündən cənubda, tarixi Ararat vilayətində yerləşirdi. Yəni əsl Ararat vilayəti də Araz boyunda deyil, Van gölündən cənubda yerləşirdi. Şərur bölgəsindən bir az şimalda yerləşən bu günkü Ararat bölgəsinə isə bu adı xristian səyahətçilər XIII-XIV əsrlərdən başlayaraq vermişlər. Və sonra da erməni müəlliflər də bu bölgəni Ararat vilayəti adlandırmışlar, Armeniya tarixində Van gölündən cənubda əsl Ararat vilayətində baş verən tarixi hadisələrin də bir çoxunu sonradan Şərur-Ağrıdağ bölgəsinə daşımışlar. Antik coğrafiyaçı və səlnaməçi Strabonun əsərində bu vilayətin adı Araksena kimi keçir.

Fausta görə Gayane, Hripsime adına təsis olunan kilsələr də Van gölündən cənubda inşa olunmuşlar. Maraqlı burasıdır ki, nə xristian Armeniyanın zərdüşti Sasanilərlə müharibəsini qələmə alan erməni səlnaməçisi Elisey (Yegişe, VI ə.), nə də digər erməni müəllifi və “Xəlifələrin Tarixi” adlı səlnamənin yazarı Levond (Gevond, VIII ə.) öz əsərlərində Eçmiadzin barədə məlumat verməmişlər. Onlar bu coğrafiyada cərəyan edən bir çox hadisələri qələmə almış, erməni xristianlığının zərdüştlüklə mübarizəsini şərh etmiş, bir çox kilsələri, monastırları xatırlatmışlar. Amma Araz çayından şimalda guya mövcud olmuş bu dörd əsas erməni-qriqorian kilsələri barədə bir kəlimə söz yazmamışlar. Hətta XIII-XIV ə. yaşamış və “Sisakan Ölkəsinin Tarixi” əsərinin müəllifi Stepanos Orbeli öz kitabında Ordubad-Zəngəzur bölgəsində və ətrafında mövcud olmuş irili-xırdalı bir çox kilsə və monastırların adını çəkir. Amma

heç bir yerdə Valarşabad ərazisində guya erməni xristianlığının ən müqəddəs məbədləri kimi mövcud olan Eçmiadzin, Gayane, Hripsime, Şoqakat kilsələrinin adını çəkmir. Bununsa, bir səbəbi vardır. Demək ki, nə IV əsrdə, nə də hələ XIV əsrdə bölgədə bu adda kilsələr mövcud olmayıb. S. Orbeliyə

Armeniyadakı ənənəyə görə bütün krallar, əyan-əşrəf, din xadimləri ən vacib dövlət, dini bayramları, qurultayları bu dini mərkəzdə icra edərmişlər. Xristianlıq qəbul olunduqdan sonra isə köhnə dinin izləri silinmiş, bütlər, heykəllər aradan götürülmüş, buradakı məbədlər isə kilsə halına gətirilmişlər.

görə isə bölgənin xristian mərkəzi Zəngəzurdakı Tatev monastırı olmuşdur. Hətta Orbelinin verdiyi məlumatlara görə Tatev monastırı həvariyun, yəni apostolik kilsə statusu daşıyırdı. Yəni bu kilsə İsa Məsihin həvarilərindən biri tərəfindən təsis olunmuşdur. Rəvayətə görə bu apostol Thaddey olmuş və kilsə də onun adına görə Tatev (ermənicə Tatevos, rusca Faddey) monastırı adlanmışdır. Xristian iyerarxiya mərkəzinə görə İsa Məsihin hər hansı həvarilərindən biri tərəfindən təsis olunmuş kilsə Qriqorinin təsis etdiyi kilsədən daha yüksək məqamda durur. Bu da qəribədir, çünki Orbelinin verdiyi məlumata görə Tatev

kilsəsində katolikosluq deyil, episkopluq mərkəzi olmuşdur.

Bundan başqa S.Orbeli də Faustun verdiyi məlumatı təsdiqləyərək Armeniya kralı, əyan-əşrəfi və xalqının Qriqori tərəfindən Fərat çayı sahilində vəftiz olunduğunu vurğulamışdır. Demək ki, hələ S. Orbelinin dövründə, yəni XIII-XIV əsrlərdə Eçmiadzin və onun kilsələri barədə o zamanın xristian din xadimlərinin xəbəri olmayıb.

Maraqlı budur ki, Faust kitabının IV bölümünün LV fəslində Valarşabad şəhərinin sasanilər tərəfindən tamamilən yerlə bir edildiyini, bütün tikililərin məhv olunduğunu, sağ qalan 19 min əhalinin isə əsir olaraq perslər ölkəsinə götürüldüyünü qeyd etmişdir. Yəni Fausta görə artıq V əsrin ilk dönməsində Valarşabad şəhəri daş üstündə daş qalmamış vəziyyətində olub və orada sonralar kimsə məskun salmamış. Türkcə adı Üçkilisə olan, sonra Eçmiadzin adlandırılan və yeni tarixdə Vaqarşapat olaraq adı dəyişdirilən bu məntəqənin gerçək tarixinin qaynaqlarda adı keçən Valarşabadla eyni olması barədə nəinki bir tarixi fakt, hətta ipucu belə yoxdur.

Yəni Armeniyanın nə ilk ana kilsəsi, nə də mərkəzi kafedrası, nə də işkəncə ilə qətl olunmuş rahiblərin coğrafiyası Araz çayından şimalda yerləşən və indiki İrəvan idarəsinin nəzarətində olan qondarma Ararat bölgəsiylə əlaqəli deyildir. İndiki Eçmiadzinin, türk-islam sənədlərində isə adı Üçkilisə kimi keçən məntəqənin hay-erməni xadimləri tərəfindən təqdim olunan rəsmi şəcərəsi əslində tarixin saxtalaşdırılmasıdır. Yəni bu günkü Eçmiadzində nə Qriqori olmuş, nə də burada ona İsa Məsih, nə də Tanrıdan heç bir nişanə gəlməmişdir. Nə yazıq ki, hay-erməni xadimləri bu tarixi saxtəkarlıqda özlərinə İsa Məsihi və hətta Tanrıni belə ortaqlaşmışlar...

**2019-cu İL ÜMUMDÜNYA
ƏQLİ MÜLKİYYƏT
TƏŞKİLATI TƏRƏFİNDƏN
İDMAN İLİ ELAN EDİLDİ**

**S.AĞLAMLIQ,
HÜQUQ VƏ
HƏYƏCAN:
İDMANDA ƏQLİ
MÜLKİYYƏT**

**MURAD
İSMAYILZADƏ**

*Azərbaycan Dövlət Bədən
Tərbiyəsi və İdman
Akademiyaşının məzunu*

on zamanlar Azərbaycanda idmanın inkişafı, idmançılarımızın qitə və dünya yarışlarında uğurları, ölkəmizdə Avropa Oyunları (2015), İslam Həmrəyliyi oyunları (2017), müntəzəm olaraq paytaxtımızda keçirilən bədii gimnastika üzrə dünya və Avropa birinciliyi, Formula-1 Azərbaycan Qran Prisi, may ayında baş tutmuş UEFA Avroliqa kubokunun finalı kimi mötəbər yarışların təşkili fonunda Azərbaycanda müəllif hüquqları, ümumiyyətlə, əqli mülkiyyət və idmanın qarşılıqlı münasibətlərinə dair məsələlərin aktuallaşması müasir dövrümüzün zəruri tələblərindən birinə çevrilmişdir. Bu gün dünyada idmanın, idmançıların və yarışların maliyyələşdirilməsinin əsas mənbəyinə çevrilən əqli mülkiyyət hüquqlarının təminatı problemi böyük diqqət tələb etməkdədir.

Əqli mülkiyyətlə idmanın qarşılıqlı münasibətləri olduqca geniş və əhatəlidir. İdman nadir sahələrdəndir ki, müxtəlif əqli mülkiyyət hüquqları məhz burada şəxslənir, yarış arenalarında bir-biriləri ilə kəşşir, interbölmlilik təşkil edir. İdman tədbirləri, onların canlı audio-video görüntüləri, idmançının və ya komandanın xoreoqrafik çıxışı və ya taktiki hərəkətləri, idmançının və ya komandanın fər-

diləşdirilməsinə yönəlik təsvirləri, yarışları təşkil edən sponsorların loqotipləri, idman təyinatlı tikililərin memarlığı və oradakı qurğular, bu qurğulardakı yeni elementlər, idman yarışlarını müşayiət edən musiqi əsərləri, spesifik texnologiyalar, yarışların nəticələrini qeydə alan verilənlər bazası və s. kimi əqli mülkiyyət hüquqları obyektləri idmançının məşqlərindən tutmuş yarışların təşkilinə qədər idman sahəsini tamamilən özündə ehtiva edir.

Təsadüf deyil ki, idmançıların, azarkeşlərin, yarışların yayım hüququna malik olan media qurumlarının, sponsorların iştirakı ilə idman-əqli mülkiyyət tandemi 300 milyard ABŞ dollarını aşan iqtisadi dövriyyəni hərəkətə gətirir, yüz minlərlə insanı iş yeri ilə təmin edir, milyonlarla tamaşaçıya sevinc bəxş edir. Qürurverici haldır ki, Azərbaycan da bir sıra beynəlxalq yarışların, o cümlədən I Avropa oyunlarının unudulmaz açılış və bağlanış teatral şousunun təşkili ilə, idmançıların beynəlxalq arenalarda qazandığı uğurlarla, dünya miqyaslı yarışların canlı yayımı ilə insanların həyatına rəng qatan, sağlam həyat tərzini stimullaşdıran belə həyəcanlı proseslərdə iştirak edir.

Bununla yanaşı, görüləsi işlərimiz də az deyil. Əldə etdiyimiz

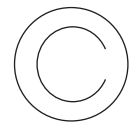

məlumatla görə yalnız Azərbaycan Gimnastika Federasiyası Əqli Mülkiyyət Agentliyi ilə əməkdaşlıq edir. Halbu ki ölkəmizdə hər hansı bir idman növünün simasını təcəssüm edən bu sahədəki uğurlarını dünyada tanıtdıran karate üzrə beşqat dünya çempionu, “Brilyant oğlan” ləqəbli Rəfael Ağayev, kiks-boksçu Zabit Səmədov, Olimpiya çempionu Fərid Mansurov kimi idmançılarımız, yazdıqları musiqi əsərlərinin bədii gimnastika və fiqurlu konkisürmə yarışlarını layiqli müşayiət edə biləcək bəstəkarlarımız, tanınmış, peşəkar xoreoqraf və rəqqaslarımız kifayət qədərdir.

İdman sahəsində əqli mülkiyyətin rolu, sadəcə, idmançıların hər hansı bir taktiki və ya texniki hərəkətin icadından, incəsənət işçilərinin musiqi və ya xoreoqrafik əsərlərindən, çempionların imiclərindən, yarış tədbirlərinin ssenarisindən və quruluşundan ibarət deyil. Müəssisələrdə bizim ixtiraçıların idman qurğularının istehsalı, fabriklərdə idman geyimlərinin tikilişi və yeni idman brendlərinin yaradılması, reklamı, informasiya texnologiyaları sahəsində çalışan mütəxəssislərimizin idmana dair yeni üsullar təklif etmələri də bu sahəni inkişaf etdirən amillərdən ola bilər. Məhz o zaman əqli mülkiyyət obyekt

olaraq onların hüquqi cəhətdən qorunmasına ehtiyac yaranacaq.

Əqli Mülkiyyət Agentliyinin də üzərinə bu sahədə mühüm vəzifələr düşür. Agentlik idman qurumlarına, klublara, idmançılara və sponsorlara əqli mülkiyyət mədəniyyətini aşılamaq, onları bu sahədə dünyada baş verən yeniliklərlə bilgiləndirmək üçün dəstəkləyici proqramlar hazırlaya, tədbirlər və seminarlar keçirə bilər. Həmin tədbirlərin mövzu dairəsi olduqca genişdir, məsələn, idman biznesi modelinin, effektiv əqli mülkiyyət strategiyasının inkişafı, idmanda patentlərin, markaların, dizayn modellərin istifadəsi, idmanla əlaqəli domen adların, idmançılar üçün sosial şəbəkələrdən istifadənin, idman müqavilələri, marketing, lisenziyalaşdırma müqavilələrinin bağlanması, idmançıların imicinin hüquqi cəhətdən qorunması, sponsorluq proqramlarının hazırlanması və s. Təbii olaraq, Agentliyin bu fəaliyyəti bir çox ictimai qurumları, məhkəmə orqanlarını, patent müvəkkillərini, idman menecerləri və agentlərini, idmançıları, klubları, idman federasiyalarını, tədbir təşkilatçıları, donor və sponsorları, idman malları istehsal edən və satan şirkətləri, eləcə də media qurumlarını əhatə edə bilər.

Yalnız Azərbaycan Gimnastika Federasiyası Əqli Mülkiyyət Agentliyi ilə əməkdaşlıq edir.

Mayın 20-də Ümumdünya metrologiya günü qeyd edildi və elə həmin tarixdən etibarən bütün dünyada istifadə olunan çəki vahidi kiloqramın yeni tərifü qüvvəyə mindi.

Bu yenilik bizim gündəlik həyatımıza heç bir təsir göstərməsə də, dəqiq ölçülərə ehtiyacı olan elm və sənaye üçün böyük zərurət daşıyır.

Kiloqram — beynəlxalq ölçülər sistemində istifadə olunan 7 əsas ölçü vahidlərindən biridir. Yeddi ölçü vahidindən dördünün (kiloqram, amper, kelvin və mol) tərifinə Versal-da (Fransa) keçirilən Çəkilər və ölçülər üzrə ümumi konfransda yenidən baxılmışdı.

Orijinal kiloqram — real fiziki obyektə əsaslanan ölçü vahididir və onun tərifü 1901-ci ildə bu cür verilmişdi: “Kiloqram — kiloqramın beynəlxalq prototipinə bərabər olan çəki ölçüsüdür”.

Beynəlxalq prototip isə 90% platindən, 10% isə iridiumdan ibarət olan və London-da istehsal edilən 4 santimetrlik silindirdir. Həmin prototip 1889-cu ildən bəri Sevr şəhərində (Fransa) yerləşən Çəkilər və ölçülər bürosunda saxlanılır.

Lakin fiziki obyektlər atom itirdiyinə (buxarlanma) və ya, əksinə, ətraf mühətdən molekulları hopdurduğuna görə öz çəkilərini cuzi də olsa dəyişirlər. Bu isə o deməkdir ki, bütün dünyada çəki vahidini

kalibrlayan kiloqramın digər prototipləri tam dəqiq deyillər. Mikroqramlarla ölçülən bu cuzi qeyri dəqiqlik normal həyatda heç bir məna kəsb etmir, ancaq dəqiq elmlər üçün böyük problemlər yarada bilər.

BBC saytının yaydığı məlumata görə, Çəkilər və ölçülər üzrə ümumi konfransda gərgin debatların olmasına baxmayaraq (bəzi ölkələr özlərinə aid alternativ təriflər təklif edirdi) səsvermə zamanı yekdilliklə kiloqramın Vatt tərəzisi (və ya Kibblın balansı) vasitəsilə ölçülməsi qəbul edildi. Bu cihaz kütləni kvant

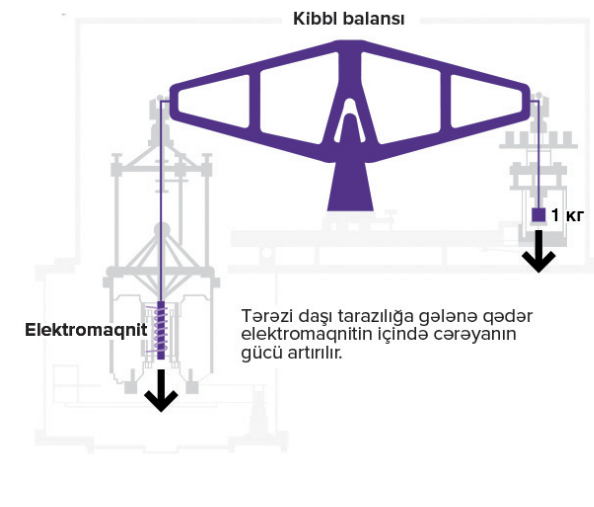
nəzəriyyəsinin əsas konstantı olan Plank sabiti vasitəsi ilə müəyyən edir.

Başqa cür desək, müəyyən çəki obyektini tərəziyə salan elektromaqnit enerjisi kiloqramın yeni tərifini müəyyən edəcək, yəni etalon çəki daşını elektrik cərəyanı əvəzləyəcək. Elektrik cərəyanının müəyyən etdiyi ölçü nə dəyişə, nə də itə bilər. Bundan başqa hər bir alim dünyanın dörd tərəfində kiloqramı dəqiq ölçmək imkanına malik

olacaq və artıq Fransada saxlanılan original ölçü daşına və ya onun surətinə heç bir ehtiyac qalmayacaq.

Britaniyanın fiziki laboratoriyasının rəhbəri Teodor Yanssenin fikrincə, bu yenilikdən sonra bütün ölçü vahidləri təbiətin dəyişməyən, əbədi və fundamental konstantalarına əsaslanacaq və fizika elmi üçün bu tarixi hadisədir.

Elektromaqnitlə kiloqramın hesablanması

КУМИРЫ

И ИХ ИМИТАТОРЫ:

ТОНКАЯ ГРАНЬ МЕЖДУ ПОДРАЖАТЕЛЬСТВОМ И ПЛАГИАТОМ

АДАЛЯТ
МАДАТОГЛУ

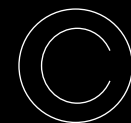
Зимой 1964 года американская фирма «Soma Records» выпустила альбом «The Beetle Beat» группы «The Buggs». Это произошло за несколько дней до первого концерта «Битлз» в США. В 1975 году два участника знаменитой комедийной группы «Monty Python» придумали для одной из программ британского телевидения несколько номеров, пародирующих «жуков».

одражали кумирам и в СССР. Тбилисская группа «Блиц» успешно гастролировала по городам и весям необъятной страны с репертуаром британской рок-группы. В 1981 году они побывали и в Баку. По воспоминаниям очевидцев — азербайджанских любителей рок-музыки, концерт, который прошел во Дворце имени Ленина, «был сногшибательным», и не только песни, но и костюмы грузинских музыкантов, сшитые специально для них Тбилисским оперным театром, точь в точь копировали ливерпульскую четверку.

Группа «Блиц», как и сотня других групп-подражателей по всему миру каждый год в последний уикенд августа съезжаются в Ливерпуль на «Международную «Битлз» неделю».

В мире музыкальной индустрии копировали не только битлов. Банда подражателей «The Rollin Stoned» имитировала знаменитую группу «Rolling Stones», «Lez Zepelin» - «Led Zeppelin», «Pink Fraud» — «Pink Floyd» и т.д.

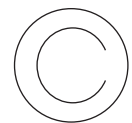
В 2001 году по телевидению Би-би-си даже прошла специальная программа «Battle of the Fantasy Bands» («Битва

И еще я сказала сыну, что если его дружок Мик Джаггер начнет капризничать, то пусть знает, что у нас есть, кем его заменить.

Некоторые из этих групп превратилась в высшей степени успешное коммерческое предприятие, их концерты, которые проходят с аншлагом, посещают по несколько тысяч фанатов.

вымышленных групп») в которой друг с другом соревновались вполне реальные подражатели звезд.

Музыкальное подражание, но несколько иного рода, наблюдается и в Азербайджане — в бакинских ресторанах нередко случаи имитации стиля исполнения народных и авторских песен Акифа Исламзаде, который потерял голос на пике своей популярности.

За последние десятилетия группы-подражатели трансформировались в самостоятельный и серьезный феномен не только поп-культуры, но и всего шоу-бизнеса. Некоторые из этих групп превратилась в высшей степени успешное коммерческое предприятие, их

концерты, которые проходят с аншлагом, посещают по несколько тысяч фанатов.

Бесспорно, все эти концерты и подражание пусть даже к собственным кумирам являются плагиатом в самом прямом смысле французского слова («плагиат» в переводе с французского означает «подражание»).

Более того, в отличие от музыкальных плагиаторов в классическом понимании этого термина, которые, как обычно, грешат лишь присваиванием песен (мелодий, стихов) чужих талантов, музыкальные подражатели фактически стремятся превратиться в клонов своих кумиров, пользуясь абсолютно всем, что создано последними, начиная от репертуара

и, заканчивая сценическим образом. Получается, что имитаторы более злостные плагиаторы, чем похитители, следовательно, с правовой точки зрения и отношение к ним должно быть более строгим и жестким. Теоретически — да, но в реальной жизни кумиры не только не подают иски против своих подражателей, но и ...

Легендарный барабанщик битлов Джордж Харрисон принимал самое непосредственное участие в продвижении группы «The Rutles», которая пользовалась музыкой, текстом, идейно-философским содержанием, внешним видом, названием и оформлением альбомов «Битлз».

Известный продюсер битлов Джордж Мартин, однажды побывав на концерте еще одной трибьют-бэндз «Bootleg Beatles», назвал их концерт «потрясающим шоу», а Пол Маккартни дружески пригрозил, что придет к ним наследующий концерт и «спуску не даст».

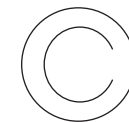
Концерты группы «The Rollin Stoned», которая выступает с репертуаром легендарной ««Rolling Stones» с 1997 года, время от времени и вплоть до своей смерти в 2016 году, посещала мать гитариста Кита Ричардса госпожа Дорис Дюпре. «Я поведала Киту о вас, — сказала она лидеру группы «The Rollin Stoned» Мику Джагуару (настоящее имя Фрэн Уайт). И еще я сказала сыну, что если его дружок Мик Джаггер начнет капризничать, то пусть знает, что у нас есть, кем его заменить» — цитирует ее сайт BBC.

Возможно, секрет подобного благосклонного отношения

кумиров к своим подражателям кроется в том, что именно деятельность подражателей и есть тот фундамент, на котором возводятся пьедесталы для тех, кто уже вошел в историю музыки и смело претендует стать в один ряд с Моцартом, Бетховеном, Бахом, Шопеном и другими. Иными словами, все созданное ими принадлежит всему человечеству. Безвозмездно.

Что касается самих подражателей, то между ними и обычными плагиаторами существует тонкая грань, линия, которая образуется в точке мгновенного соприкосновения возвышения первых и падения вторых. И эта тонкая грань может быть различима понятием «авторское право» лишь в зависимости от взаимоотношений кумиров и их подражателей. Даже авторскому праву сложно лишить подражателей творческого счастья, которое преподнесла им судьба, наделившая их шансом жить во временном отрезке с действительно великими музыкантами.

По воспоминаниям очевидцев — азербайджанских любителей рок-музыки, концерт, который прошел во Дворце имени Ленина, «был сногшибательным», и не только песни, но и костюмы грузинских музыкантов, сшитые специально для них Тбилиским оперным театром, точь в точь копировали ливерпульскую четверку.

ИННОВАЦИИ В МИНИМИЗАЦИИ ПРИРОДНЫХ И ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ РИСКОВ

В БАКУ ПРОШЛА І ЕВРАЗИЙСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ

Ф.Г. ГАБИБОВ,

Академик РАН, д.ф.т.н.

А.Ф. ГУСЕЙНОВ,

д.ф.т.н., доцент

События, происходящие как в Азербайджанской Республике, так и во всем мире, демонстрируют углубление глобальных проблем, связанных с необходимостью обеспечения комплексной безопасности населения и территорий от чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера. За последние 25 лет в результате стихийных бедствий и техногенных аварий в мире погибли более 3 миллионов человек и более 1 миллиарда пострадали. Безусловно, это требует постоянного изучения и мониторинга историй, а также поиска эффективных механизмов минимизации их последствий и управления им.

Отдельные страны континента Евразийского региона накопили значительный опыт работы по минимизации риска чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера. Тем не менее, мировое научное сообщество глубоко

озабочено тем, что люди и страны продолжают нести значительные потери от аварий и катастроф, уничтожаются общественные и частные объекты и имущество, утрачиваются бесценные исторические и природные памятники.

В определенной степени, причины такого положения связаны с недостаточно надежными методами предупреждения, предотвращения, противодействия и ликвидации последствий чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера. Также надо обратить внимание на низкоэффективную работу по развитию системы минимизации рисков чрезвычайных ситуаций природного и антропогенного характера.

Чрезвычайные ситуации остаются одним из серьезных препятствий на пути к достижению устойчивого равновесия и обеспечения безопасности стран. Поэтому

решение проблемы минимизации опасности бедствий через анализ рисков и инновационного управления ими с целью создания возможностей для обеспечения и усиления устойчивого развития стран, надежной защиты населения и биоты от чрезвычайных ситуаций является одной из наиболее важнейших общественно-государственных задач.

Основными целями конференции, которая прошла в последних числах мая, являлись:

- объединение ученых и специалистов различных отраслей знаний и предоставление им возможности обмена информацией, идеями и инновационными решениями минимизации проблем в области природных и техногенных рисков на Евразийском континенте;
- способствовать передаче знаний о рисках, инновациях и передовых технологиях минимизации рисков;
- содействовать пониманию и профессиональному взаимодействию ученых, специалистов и организаций для совершенствования общего вклада в теорию и практику анализа рисков и инновационного решения проблем в области рисков, в том числе в сфере защиты населения и территорий от чрезвычайных ситуаций природного, техногенного и антропогенного характера;
- улучшить сотрудниче-

- ству и взаимопонимание между субъектами энергетической (нефтегазовой, солнечной и ветровой) промышленности, а также сотрудничество между энергетической отраслью, научно-исследовательскими и академическими учреждениями по вопросам энергетики;
- поддержать вызовы третьего тысячелетия и Сендайскую (Япония) рамочную программу действий ООН по снижению риска бедствий на 2015–2030 гг. в качестве руководящего базового документа, в котором отражены стратегические цели и приоритетные направления действий, а также ожидаемые результаты;
- выявить инновации в идентификации различного вида опас-

ностей природного и техногенного (антропогенного) характера, их анализа и оценки, выявление путей и методов принятия таких управленческих решений, которые бы обеспечили безопасное проживание населения и устойчивое развитие социально-экономической сферы различных регионов континента.

Председателем конференции являлся профессор Вугар Алиев (Азербайджан), сопредседателями - академик РАН, профессор Николай Махутов и профессор Мотоки Казима (Япония).

Доклады представленные на конференцию были разделены по четырем секциям:

- 1 Технологическая безопасность;
- 2 Природные чрезвычайные ситуации;
- 3 Комплексная безопасность;

4 Инновации в моделировании, оценке и минимизации рисков природных и техногенных чрезвычайных ситуаций.

На конференцию было представлено около 200 докладов, среди которых хочется отметить: С.Калаева, В.Макаров, Н.Маркелова и Р.Калаев (Россия) «Получение синтетического магнетита и магнитной жидкости из отходов производства для очистки воды от нефтепродуктов»;

В.Бикбаева и Г.Метакса (Россия) «Инновации в минимизации природных и технологических рисков в нефтяной промышленности»;

В.Малышев и Л.Борисоглебская (Россия) «Интеллектуальная инновационная система технологической безопасности для нефтегазовой отрасли»;

Ф.Габибов (Азербайджан) «Разработка инновационных технологий для минимизации рисков при строительстве и эксплуатации конструкций на неустойчивых грунтах». В докладе отмечается, что современное строительство требует освоения территорий, которые считаются рискованными из-за того, что грунты на этих территориях отличаются структурной неустойчивостью. Разработаны новые инженерные мероприятия (инновации), позволяющие значительно снизить или полностью исключить риски аварийных событий при строительстве и эксплуатации сооружений на структурно-неустойчивых грунтах. Предлагаются новые технологии уплотнения просадочных грунтов глубинными взрыва-

ми, новые конструкции фундаментов, эффективно передающих нагрузки на набухающие и просадочные грунты. Предлагается укреплять неустойчивые грунты в ограниченных слабых зонах в грунтовом массиве, определяемых простым инженерным расчетом;

В.Алиев (Азербайджан) «Деформации русла р.Кура как фактор чрезвычайной ситуации в нефтегазотранспортных системах»;

А.Файзибаева (Узбекистан) «Водные ресурсы Узбекистана: проблемы и пути решения»;

Д.Ниязов, А.Фазилов и М.Саидов (Таджикистан) «ГИС и дистанционное зондирование в мониторинге воздействия селевого потока в Таджикистане»;

Л.Агаева и Э.Эсенов (Туркменистан) «Вопросы оценки и районирования сейсмической опасности в Туркменистане»;

М.Гогнадзе, Г.Ломинадзе и Г.Хомерики (Грузия) «Стихийные экзодинамические процессы и явления в Грузии»;

Р.Мамедов (Азербайджан)

«Стихийные бедствия в горных районах Азербайджанской Республики и их ГИС-картографирование»;

А.Грановский, Б.Дзгамуев, О.Симаков и Д.Львова (Россия) «Использование углеродного волокна и углеродной сети для повышения сейсмостойкости каменных зданий»;

А.Павленко (Беларусь) «Как нейтрализовать биопатогенное и технопатогенное излучение на человека»;

Н.Мавлянова (Россия) «Развитие сотрудничества стран СНГ по снижению природных и техногенных рисков»;

Б.Амири (Иран) «Забота о форме изменений в нашем ландшафте: от геологического контекста до ландшафтного планирования»;

Ф.Габибов и А.Зейналов (Азербайджан) «Выбор инновационных мероприятий по управлению рисками на хозяйственных объектах в пределах сложного рельефа с оползневой опасностью». В данной работе проведены исследования по управлению рисками на

объектах, расположенных на территориях с высокой оползневой опасностью, которые базируются на общей теории риск-анализа. Предлагается система мер с инновационным ресурсом, регулирующих управленческую деятельность по снижению риска на объектах в пределах сложного рельефа с оползневой опасностью. Предлагается методика определения интегрального риска с учетом принципа интегрального риска опасности при осуществлении управленческих мероприятий по снижению риска на объектах, расположенных в зоне высокой оползневой опасности. Предложена расчетная формула для определения технико-экономического эффекта при внедрении инновационных инженерных мероприятий по снижению риска на объектах, расположенных на территориях с высокой оползневой опасностью. При этом учитываются показатели как индивидуального, так и социального риска;

Ф.Габибов и А.Гусейнов (Азербайджан) «Основные экономические и управленческие барьеры, влияющие на высокий уровень рисков коммерциализации инноваций». В докладе отмечается, что в Азербайджане коммерциализация инноваций интенсивно начала развиваться с конца 19 века в связи с развитием нефтедобывающей и нефтеперерабатывающей отраслей. Анализируются основные источники инновационных технологий. Далее рассматривается период развития инновационных технологий в Советский период, т.е. 30-е — 80-е

годы 20 века. Рассматривается ограниченное инновационное развитие в оборонной, нефтепромышленной и химической промышленности. При этом отмечается пропаганда технического новаторства, но и отмечается проявление проявление чиновничьего бюрократизма и развитие экологических проблем. Начиная с 90-х годов 20 века, после развала СССР и обретения независимости, Азербайджан отошел от социалистической плановой системы внедрения инноваций, не пытаясь сохранить положительные компоненты этой системы. Системный анализ показывает попытки руководства страны в организации и внедрении западных технологий коммерциализации технологических инноваций, но при этом выявляются экономические, управленческие и бюрократические барьеры, влияющие на сохранение высокого уровня риска при организации внедрения перспективных инноваций;

А.Федотова, А.Яковлева и Е.Локтионова (Россия) «Экологическая составляющая комплексной безопасности Каспийского макрорегиона»;

Р.Мамедов, Х.Исмамова и Н.Джафарова (Азербайджан) «Опыт применения космических технологий для минимизации риска природных и техногенных катастроф в Азербайджане»;

Е.Патрушева и Е.Лифанова (Россия) «Мониторинг рисков инновационных проектов при достижении стратегических целей компаний»;

Ф.Габибов (Азербайджан), Е.Шокбаров (Казахстан) и Х.Баят (Иран) «О внедрении

технических инноваций для снижения рисков при освоении территорий с повышенной сейсмичностью». В данном докладе авторы по результатам исследований предлагают вероятность получения ущерба от землетрясения определять как произведение вероятности формирования и реализации негативной причины или наступления негативного события определенного типа и вероятности получения при землетрясении определенного ущерба при реализации негативного события определенного типа. Средний сейсмический риск рассматривается как произведение суммарных вероятностей, основанных на законах распределения реализации негативных причин и на законах распределения ущербов от землетрясения при реализации негативных событий. Графически показаны уменьшение сейсмического риска при спекулятивных подходах;

В.Анселмо (Италия) «Процесс моделирования для подверженных наводнениям территорий и оценка риска наводнений».

Один из основных спонсоров конференции компания GEOBRUGG (Швейцария) провела подробную презентацию своих инновационных разработок для защиты склонов от камнепадов и поверхностной эрозии, а также для защиты от грязекаменных селевых потоков.

Было принято решение о проведении 2-ой Евразийской конференции «Инновации в минимизации природных и технологических рисков» в 2020 году в Тбилиси (Грузия).